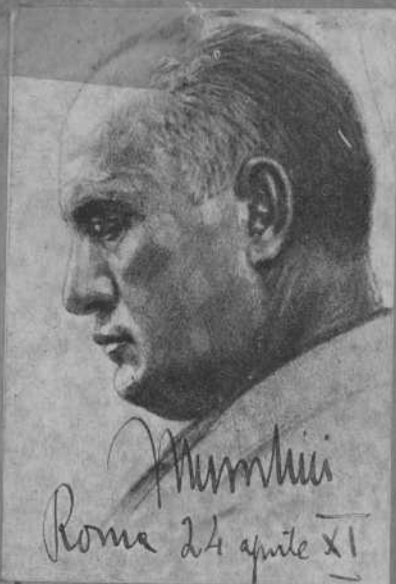

WOUTER LUTKIE

ITALIË DAT MIJN HART HEEFT

(GESPREKKEN MET MUSSOLINI)

UITGEVERIJ „OISTERWIJK" — OISTERWIJK

+

van Hubert Cuypers Jr.

uit erkentelijkheid
om de toezending van
Paul Gentizon's correspondenties
(en om nog zoo veel meer!)

Nuland Oct. '34

ITALIË DAT MIJN HART HEEFT

Wouter Lutkie

Verschenen van Wouter Lutkie bij Uitgeverij „Oisterwijk" te Oisterwijk:

„Richard Kralik" (met een bijdrage van Vincent Cleerdin)

Hetzij Koopman of Kunstenaar — (bevattende o.m. het bekende „Magnanimiteit" - en waarin tevens een omgewerkte herdruk van „Christen Synthese")

Jezus Alleen — (naar het Engelsch van Mgr. Goodier)

De Man 'n Man — Lessen van het Leven — (waarin opgenomen: „Leeken-religio")

Leekenreligio

Het Fascisme en zijn Resultaten — (naar het Fransch van prof. H. de Vries de Heekelingen)

Van Toorop naar Mussolini

„Dwazen" — (Karakterbeelden van eenige Heiligen)

Vaderlandsliefde — (met bijdragen van Prof. Gerretson en Jhr. R. Groeninx van Zoelen)

Het derde Stadium — De Partijen en de nieuwe Orde — samen met Gerretson: „Charter van het Nederlandsche Volksfascisme" — (overdruk)

Uit het Leven van Arnaldo — (vertaald uit het Italiaansch, met machtiging en met medewerking van den auteur, Benito Mussolini)

Van boven af (moralistische studies ten vervolge op „De Man 'n Man")

Aan

BENITO MUSSOLINI

om zijn onberedeneerde liefde

voor „l'Olanda"

A

BENITO MUSSOLINI

per il suo amore irriflessivo

dell' Olanda

WOUTER LUTKIE

ITALIË DAT MIJN HART HEEFT

(Gesprekken met Mussolini)

UITGEVERIJ „OISTERWIJK" — OISTERWIJK

VOORAF

Behoudens enkele correcties, plus hier en daar een, soms min soms meer belangrijke, toevoeging, werd het meerendeel dezer reisbrieven reeds gepubliceerd door het, slechts een keurkring van lezers bereikend, maandblad Aristo-. In boekvorm mogen ze nu een wijderen kring bestrijken.

Sommigen opperden de bedenking of niet de gesprekken met Mussolini eenigszins misplaatst waren in het kader van den overigen inhoud. Ik acht ze integendeel aldus volkomen op hun plaats. En zulks niet enkel omdat die ontmoetingen met den Duce historisch in het kader dezer reis thuis hooren, maar ook omdat ze psychologisch aanpassen bij de ontmoetingen waarvan de andere brieven verhalen. Psychologisch: èn ten aanzien van den een-en-zelfden ontmoeter èn ten aanzien van het karakter der ontmoetingen zelf.

De Duce verschijnt in deze reeks, om den eenvoud, de eenvoudige menschelijkheid die in hem is levend gebleven en waarom hij mij sympathiek is, meer nog dan om alles wat hij heeft gedaan. Zelfs meer dan om alles wat ánderen hebben gedaan ten-

einde.... zijn werk kapot te maken of neer te halen.

Zoo vormen de gesprekken met Mussolini, die zijn moreele beeld bevatten, het hoogtepunt, de ziel zelf van dit boek.

En ten besluit : De hier gepubliceerde tekst der gesprekken is niet vooraf door Benito Mussolini gezien.

Anderen, als Emilio Ludivico Cohen, *) schuiven de verantwoordelijkheid voor hun werk van zich af, door triomfantelijk te verkondigen dat zij den tekst eerst ter goedkeuring aan hun slachtoffer onder de oogen hebben gelegd.

Mijn tekst heeft niemand vooraf gezien : de verantwoordelijkheid draag ikzelf ; alleen en geheel.

---

*) (zie Emil Ludwig : „Mussolinis Gespräche mit Emil Ludwig" p. 13)

DE TITEL
(Geruststelling voor wie daar behoefte aan heeft)

Mijn lezer, gij moet de bijstelling in dezen titel verstaan als een beperking, niet louter als een omschrijving.

Onder den titel „Italië dat mijn Hart heeft" heb ik willen geven aan wie er ontvankeijk voor zoude zijn, niet alle indrukken die ik opdeed gedurende deze reis van Maart en April 1933 in Italië, doch slechts die welke ik te danken kreeg aan de verschillende verschijningsvormen van den eenvoud.

Andere dingen wekken mijn ontzag, andere mijn bewondering, andere mijn intellectueele belangstelling : — alleen de uitingen van den ongekunstelden eenvoud hebben mijn hart.

En zoo is er voor mij meer dan één Italië. Ik ken een Italië waar ik ontzag voor heb, in zoover men voor menschelijke dingen ontzag hebben kan (ook dit is weer niet een nadere omschrijving van mijn ontzag, doch een beperkende bepaling, lezer, van een mensch die uithoofde zijner levensopvatting toch eenigermate heeft geleerd de dingen sub spe-

cie aeternitatis te zien) ; een ander Italië dat ik benijd, dat ik mijn eigen volk zou wenschen ; een ander Italië waarvoor ik zoo'n klein beetje of mijn neus ophaal, of mijn schouders; zelfs een Italië dat me wat irriteert.

Neus optrekken moet ik wel, b.v. voor de primitieve „nettezza urbana", den reinigingsdienst van Rome, alsook voor de adem-afsnijdende walmen der stinkende Russische benzine waarvan de Romeinsche stratenlucht zwaar zwanger is.

Schouders ophalen moet ik voor dat Italië hetwelk den vreemdeling met zichtbaar ontzag behandelt als hij „schneidig" Duitsch snauwt, minder vriendelijk tegemoet komt als hij zich in hoffelijk Fransch uitdrukt en hem lomp bejegent als hij welwillend poogt Italiaansch te spreken. Schouders ophalen voor alle vertoon van onwezenlijke, slechts van buiten af opgelegde, door geen overtuiging noch noodzaak verantwoorde „discipline" ; alsmede voor de indrukwekkende gewichtigheid dier vervaarlijke mannen die „altijd op de vierde versnelling komen aangereden, met helsch lawaai en met drukdoend vertoon van groot-potentaten" (zie „Vita di Arnaldo", p. 90 ; of in de Nederl. vertaling „Uit het Leven van Arnaldo", p. 118), gelijk Arnaldo sarcastisch opmerkte. Al die kleine dictatortjes met hun uiterlijk van onverbiddelijke onverbiddelijkheid, voor wie de glimlach verboden lijkt en die louter uit kinderachtige zucht van iets te bevelen, den wandelaar nors beduiden dat hij links,

niet rechts, aan die paal voorbij moet. Wier heerschershouding echter opeens in een slaafsche overslaat, zoodra ze een „meerdere" ontwaren.

En irriteeren doet mij, vooral hier in Rome, behalve de redeloosheid van zulke would-be discipline, de nerveuse conversatie-toon van zoo vele onrustige schreeuw-leelijkerds. De luid krijschende klanken van hun „intercalari", van hun schrille „è. . . è. . . è. . . è", van hun arrogante „capito ?... capito ?" van hun scherpe „ècco !" en snerpende „è vèro ?" Trommelvlies verscheurende geluiden, als wij onder ons enkel uit den mond van het minder gecultiveerde volk gewend zijn te hooren. Die bovendien geaccentueerd worden door een onbescheiden en onbeheerscht breed-uit gesticuleeren van zinledige en overtollige, armwiekende gebaren.

Daarbij de verbluffende ignoranties van menschen die blijken niet te weten juist datgene wat zij in de eerste plaats dienden te weten en anderzijds en tegelijkertijd het eeuwig speculeeren op onervarenheid en onkunde van vreemdelingen ; het overhand toenemend gebrek aan hoffelijkheid en gemoedelijkheid : al welke factoren erop zijn aangelegd het leven voor den vreemdeling, met name te Rome, minder genietbaar te maken.

Dit alles wekt soms de reactie van een nostalgie, van een benauwend verlangen naar beschaafder milieu en rustiger omgeving.

Gij kunt gerust zijn, lezer, mijn critische zin ver-

laat mij nooit. Maar ik kies mijn onderwerp.

Hier schrijf ik over dat éène Italie dat ik lief heb, dat mijn hart heeft gestolen. Het Italie van den argeloozen en zoo spontaan en uitbundig levenden eenvoud.

Dat niet versmoord is. Dat ik overal nog aantref. Zelfs langs de straten van Rome, waar, na het invallen der duisternis, aan een arme vrouw oogluikend nog wel wordt toegestaan zich te wringen in een donker hoekje van de huizenrij, met een slapend kind op den arm en een ander te slapen neergezet op een afgesloten deurdrempel, zwijgend, enkel met haar oogen vragend, maar dan ook even blij met het kruiske dat ge teekent op de kopkes van haar kinderen, als met de aalmoes die ge haar in de hand stopt.

DE POST EN DE HOSPITA

Na een korte zwerftocht, kom ik in der steden Stad en daar wacht mij mijn werk bij de post. — Ik klaag niet dat het werk mij achtervolgt, ik vloek den arbeid niet ; mij is hij een weldaad, mij is hij lief als een tastbare zegen van God.

Goed, ook hier bezorgt de post mij mijn werk.

Ik ga het halen : Ferma in posta. Bijna altijd is het eene signora die aan mijn loket de distributie doet. En met blijden glimlach reikt ze mij toe wat ze voor me vindt en telkens kijkt ze teleurgesteld als ze me niets kan geven.

Dezen middag was het er stil, aan de sportelli, waar anders het publiek staat te dringen. Na mij, tot haar levendige voldoening, de handen te hebben volgestopt, roept ze mij apart, aan een ander sportello : Of ik nog geen vast adres had ? — Nee, nog maar een voorloopig. — Zij had een vriendin, dicht bij het station, die zou graag iemand als mij willen huisvesten. — Telefoon aan huis ? Zonder telefoon kan ik mijn werk niet doen. — Ja, ze heeft telefoon. Maar u moet niet telefoneeren, u moet gaan kijken. — Is er ook stroomend water ? — Ja, alles,

alles wat ik wensch. Ik moet er zeker gaan kijken: — Zult u het zeker doen, vandaag nog ? — Als er dat alles wezenlijk is, met een behoorlijke, rustige kamer, dan ga ik ongetwijfeld kijken.

De werkelijkheid zal wel iets onder de voorstelling blijven ; maar och, is dat niet altijd zoo en overal in dit leven ! En de tweede bedenking komt voort uit dat : „een vriendin"... Maar het zijn niet de woorden alleen die spreken. De physionomie en heel de geste, de houding spreken mee. En die zijn in dit geval van zoodanigen aard, dat ze elken redelijken argwaan wel uitsluiten....

In alle geval, waarom zou ik niet gaan kijken: — Hoe heet uw vriendin ? — Maria Vincenzi — En waar woont zij ? — Via dei Semplici, nr...., derde verdieping. — O, via dei Semplici, daar zal ik mij thuis voelen. Zeker, ik zal gaan kijken. Ja, ja, vandaag nog.

Met mijn post zoek ik een stil hoekje, waar een goede caffé latte is en volop licht aan het raam. En ik snij open en ontvouw en raak erin verdiept. En merk in het eerst niet de schaduw, die een paar maal traag langs mijn raam schuift: te dicht erlangs en te traag, voor een gewoon voorbijganger. Tot de suggestie die ervan uitgaat mij dwingt om op te kijken en ik blik in de ronde, blij lachende tronie van een carrozza-koetsier, die tegen me gesticuleert: „Nou zeg, heb jij me daar een buit binnengesleept !"

Ik lach gemoedelijk tegen hem terug, om hem te doen gelooven dat ik er net zoo blij mee ben als hij meent dat ik zijn moet.

En we gaan weer door, ieder met zijn eigen spel: hij op vrachtjes wachten, ik kennis nemen van alles wat ze mij uit de verte van het vaderland en van andere landen willen mededeelen. Ik echter in een lichte opgetogenheid, vanwege de elk oogenblik om mij heen opduikende verschijnselen van de levendigheid des levens hier.

Dan ga ik de „vriendin" opzoeken.

En ik bevind, dat zij er niet slechts een marito op nahoudt — een kloeke kerel en hij is vrachtrijder en twee oorlogen heeft hij meegemaakt, als genie-soldaat, in den dienst van de zoeklichten-afdeeling, in Libia (1910 en 11) en in Albania (1915 tot 18) —, maar ook vijf lieve bimbi van kinderkes, plus een halfwassen dochter, voor al welke grage monden zij graag wat wilde bijverdienen, in deze moeilijke tijden!

Een ruime kamer laat ze mij zien, met wijd open venster. Hun eigen kamer, maar die ze voor mij willen inruimen. En de telefoon is er werkelijk, staat zelfs binnen in dit vertrek.

Doch stroomend water, of zelfs maar een waschtafel vermag ik niet te ontdekken.

— Uw vriendin aan het postkantoor zei dat u stroomend water zou hebben!

Ja, in de keuken is ook een kraantje van de wa-

terleiding. Maar nee, ergens anders nog niet. Doch ze zullen het stellig laten aanleggen en zelfs een bad zal er komen.

— Goed, evenwel, dat zal allemaal morgen nog niet klaar zijn.

— Nee, over een maand of zoo.

Welnu, dat is immers ook goed. Over een maand, over een jaar, of morgen, wat maakt dat voor verschil. Langer dan eenige weken blijf ik toch niet! En de kleuters, tegen moeder aangedrongen, blikken met nog wat schuw stralende kijkerkes naar mij omhoog.

De lamp is er een van weinig sterkte en hangt wat hoog en stopcontact voor een tafellamp is er niet. Maar het licht uit het wijdopen raam is des te schitterender en het dringt bij het krieken van den dag al binnen, want het venster ligt op het oosten. En kan ik niet zoo vroeg opstaan, als ik zelf wil!

— En wat is de prijs voor deze kamer met volledig pension?

Zij vraagt een niet afgerond bedrag... Zou het berekend zijn op afdingen? Ik ding niet af. Voel de spanning van die bruine eugskes om me heen.

Goed, ik kom waarschijnlijk bij u. Zal vandaag, of morgenvroeg, definitief telefoneeren.

Nog even iets van angstige onzekerheid: „Telefoneeren?"

— Ja, ik weet namelijk niet of ik mijn voorloopig logies morgen al kan verlaten. Dat zal ik u dan van-

avond nog laten weten en als ik kan, kom ik morgen.

Ik heb mijn intrek genomen in de via dei Semplici. Ik voel er mij thuis....

Evviva l'Italia !

DE IODIUM-ZEE VAN SANTA MARINELLA EN HET MOEDERKE

Ter verpoozing een wandeling in de campagna. En aan de zee.

Aan de kust der zilverblauwe, azuurgroene zee van Santa Marinella.

Op den iodium-oever dezer immer bewegelijk levende oneindigheid van tintelende waterbanen, breeder dan het oog kan trekken, banen van parelgrijs en violet-blauw, van grasgroen en cipresgroen, doorsneden door een onmetelijkheid van oogverblindend twinkelend en sprankelend zilver, daar waar de zon erin neervalt.

Behagelijk en vervuld van pallietersche heerlijkheid, in zonnig dolce far niente laat ik mij neer op een metershoog bed van door golven gestapeld en geperst iodiumblad, de zeldzame eigenaardigheid en rijkdom van juist dit kleine stukje kust; temidden tallooze klaterend en schuimend omspoelde blokken zwartbruine rotssteen, met tallenkant afgeronde, meest grillige contouren.

Tusschen de beide oneindigheden van water en hemel, rusteloos bewogen de een, strak gespannen

de andere.

Tegen den wind gedekt door meer dan manshooge agavebladen, met drie meters lang opgeschoten, verdorde stammen van bloesemoverblijfsels.

Haren en longen vol van den zuiverenden damp der iodiumzee.

En geen menschen, geen spoor van badgasten! Het seizoen is nog lang niet begonnen, het heet nog winter hier. En zelfs het seizoen breekt nauwelijks iets van de stille majesteitelijke rust.

„Santa Marinella".

Als er iets op deze wereld rust en verpoozing mag heeten, dan is dit rust en verpoozing.

„Santa Marinella".

En mijn gastheer die de Hollanders kent, meent dat zelfs zij nog onder de bekoring zullen komen van de muziek dezer klanken: „Santa Marinella"!

„Enkelen zeker. Maar vertel mij den oorsprong van dezen zoet-gevooisden naam".

En mijn gastheer vertelt:

— Te dier tijde was er een weduwnaar aan wien zijn vroeggestorven vrouw één kind had nagelaten.

Hij was een vroom man, die weduwnaar, een zeer vroom man en hij had zijn vrouw zeer lief gehad en in zijn vrouw had hij God bemind en gediend, en na haar dood dacht hij God niet anders meer te kunnen dienen en beminnen, tenzij in een leven van

eenzaamheid en gebed. Geen andere vrouw, maar alleen het klooster kon nog voor hem zijn wat de moeder van zijn kind voor hem geweest was : de weg van opgang naar God.

Hij werd monnik.

Zijn lieve kind vertrouwde hij toe aan goede verwanten en hij trad in het monasterium, niet ver van de stad. En gedroeg zich zóó heilig, zóó stichtend, dat weldra Vader Abt hem boven allen liefhad.

Doch na eenigen tijd werd het verlangen naar zijn kind hem te machtig. Zijn hart werd onzeker, de drang te hevig en groeide uit tot onrust en rusteloosheid, droefheid en weemoedigheid. Zoodat Vader Abt het gewaar werd. En vroeg hem naar de reden van die neerslachtigheid. En de monnik bekende hoe hij bezorgd was over, hoe verlangend hij was naar zijn kind. Hij kon het niet meer uithouden, zoo. Bang, dat zijn kind zou omkomen in de gevaren der wereld. Hij wilde liever het klooster verlaten, dan nog langer zijn kind alleen te laten.

Maar Vader Abt wist beter raad : „Waarom zoudt gij uw kind niet hier bij u nemen, hier in ons huis ? Waar kan het veiliger zijn dan met u bij ons allen?"

En de vader ging zijn kind halen, stak het in een pasklaar gemaakte monnikspij en het kind werd aangenomen als jong Broederke, onder de bijzondere hoede van zijn eigen vader, die het beveiligde teen alle lagen van den boozen vijand, die het leerde de gevaren te ontwijken, of te weerstaan.

Marino was veertien jaar en werd al gauw de lieveling van heel de klooster-gemeenschap.

En al de monniken waren gesticht in het heilige leven van den vader en het kind.

Na eenige jaren stierf de vader, doch voor Marino had dit geen ander gevolg, dan een nog inniger toeleg op het leven van boete, gebed en contemplatie.

Nu was het de gewoonte der monniken, om beurtelings uit te trekken, teneinde milde gaven te bedelen bij de bewoners der landstreek, met een kar door ossen getrokken, waarop de producten van hun arbeid die zij te koop boden. Als de nacht hen verraste, namen zij hun intrek bij een bevrienden gastheer, om bij het krieken van den dag weer verder te trekken. Op zijn beurt trok ook, met een ouderen gezel, Marino uit, en allen die hem zagen, in de stralende schoonheid van zijn jeugd bij de ernstige ingetogen houding als van een engel, waren onmiddellijk voor hem gewonnen.

Nu gebeurde er na eenigen tijd in die streek een heel groot schandaal met de dochter van dien bevrienden gastheer en deze kloeg daarvoor, op aanstoken van den duivel, Broeder Marino aan.

Vader Abt kon het echter niet gelooven en om de aanklacht te loochenstraffen, liet hij Broeder Marino roepen.

Maar Broeder Marino, die zich heel gemakkelijk had kunnen verdedigen, ziende dat daardoor een ander in verdenking zou kunnen komen en gestraft

worden, viel snikkende neer aan de voeten van Vader Abt: „Vader ik heb gezondigd; ik ben tot boete bereid."

Groot was de verontwaardiging van Vader Abt en van heel het klooster en de schuldige werd op staanden voet de poort uitgejaagd.

Maar bij de poort zette Broeder Marino zich neer, bedelend zijn brood aan de voorbijgangers en verdurende al den smaad en de mishandelingen welke hardvochtige menschen armen vaak aandoen.

De booze dochter van den bevrienden gastheer had intusschen een kindje gekregen en zoodra zij er kans toe zag, bracht zij dit naar den armen Broeder Marino aan de kloosterpoort: „Hier is je kind, zorg er maar voor zoo goed als je kunt". En Broeder Marino nam het kind en gaf het te eten van het gebedelde brood.

Drie jaren stond Broeder Marino aan de poort. En stierf bijna van honger, ziekte, uitputting. Zoodat de monniken meelij met hem kregen en Vader Abt vroegen om hem, met het kind, maar weer binnen te laten. Vader Abt wou eerst niet, maar zwichtte voor het aanhouden der monniken. En toen werd Marino weer binnen gelaten; doch om de nederigste en vuilste werkzaamheden van het klooster te verrichten. Verrichtte ze in grooten ootmoed. Tot weldra het den Heer behaagde aan de boete een einde te maken en Hij aan Marino toestond dit leven te verlaten.

Geschrokken door een zoo snel gevolgden dood,

zei Vader Abt tot zijne broeders: „Ziet ge nu hoe groot zijn zonde was! God heeft hem niet eens tot de boete willen toelaten!" en hij beval dat Marino zonder eer zou worden begraven, buiten het monasterium.

Maar toen de Broeders het lijk gereed maakten voor de begrafenis, bleek Marino Marina te zijn geweest.

En zacht schreiden al de monikken. En meest van allen weende Vader Abt.

Sante Marina — Sante Marinella.

* * *

Doch het genot kan niet neergezeten blijven. Er is ook hier een tijd van opstaan en van pront zijn voor een afspraak.

Op mijn weg ligt een oud kerkje, met een muur langs het terrein en langs dien muur het kerkpad.

Daar staat een klein oud vrouwke en naast haar een groote takkenbos, veel grooter dan zijzelf, tegen den muur gezet. Begint bij mijn nadering een golf van woorden over mij uit te storten, zoo dat ik niet langs haar heen kan. Is net zoo tenger en klein als mijn Moeder was. En mooi is ze, met haar rijk gerimpeld en diep getaande vel, de gitzwarte oogen, het warrelig haar.

Zij moet mij iets meedeelen, wat uitleggen. Al in de zestig is ze en de takkenbos zoo zwaar en zij moet er nog zoo ver mee, naar huis, wel een „halve

kilometer" ver, meer dan een half uur gaans. En de jeugd is heel anders tegenwoordig dan in haar tijd. Ze laten moeder maar werken, sjouwen.

Haar taal is niet sober, haar stijl niet lakoniek, haar uitspraak niet schoolsch; maar als het hart begrijpen wil, is geen taal onverstaanbaar, hoe vlot en ongetemperd de tong ook gaat, hoe traag ook, ten andere, het oor opneemt en ter omzetting in klaarder termen verwerkt.

En zij beklaagt zich wel, maar zonder lamentatie, zonder een zweem van jankerigheid. Alsof zij 't mij maar uit moet leggen, om zeker geholpen te worden.

Daar stond ik niet weinig verlegen te kijken. Had niets liever gewild dan haar helpen den takkenbos naar huis brengen: ik ben nog geen zestig en behoor ook niet bij die jeugd die ouwe moederkes laat sjouwen. Maar, zoo'n „halve kilometer", gelijk aan meer dan een half uur ! En de tijd van wandeling was al verstreken : ik had een afspraak die ik niet mocht laten verloopen... „Wees maar even stil, moederke, ge hebt het mij nu voldoende duidelijk gemaakt. Hoor eens hier. Ik ben sterk genoeg en zou u heel graag met dien takkenbos willen helpen. Maar ik heb wezenlijk thans geen tijd... Doch voor geld en goeie woorden kunt ge misschien wel wat gedaan krijgen. Kijk eens, zoudt ge hiervoor niet iemand kunnen vinden die u hielp? Wilt ge 't mij niet ten kwade duiden en dit van me aannemen, ter eere van mijn Moeder zaliger gedachtenis, die even klein was en tenger als gij en even rechtop

ging als gij..."

En als ik eerbiedig afscheid van haar neem, dan breekt de woordenstroom weer los in zegenspreuken die ontwellen aan de bron van dankbaren eenvoud, in gebeden om heil en om alle weldaden Gods ; en stil sluip ik weg, gebogen onder den vloed van zegeningen del Nostro Signore en della Santissima Madonna e di tutti gli Angeli e i Santi del Cielo...

Dat zijn van die heerlijke ontmoetingen die u onzegbaar aan zoo'n volk verplichten en onverbrekelijk er mee verbinden.

Evviva l'Italia !....

Benijdbare Benito, die van dit volk moogt Vader zijn !

VRIJHEID BLIJHEID

De meeste Hollanders (of moet ik zeggen: de meeste burgers, onverschillig van welk land?) blijven thuis, als ze op reis zijn. Vinden reizen ook niet „gezellig", zonder een huisgenoot of tenminste een landgenoot.

Ik keur die manier van reizen niet af — ik zou niet graag, want kreeg het dan aan den stok met de vele reisbureaux en al derzelver enthousiast „kankerende" cliënten! — doch het is de mijne niet. En ik wil dit uitleggen, enkel om me te verontschuldigen.

Op reis zijn is voor mij: alléén zijn in den vreemde. Mij stellen in een geheel vreemde omgeving: van land, van taal, levenswijze en menschen; vooral van menschen. Niet zoo vreemd dat ik er niets van begrijp; integendeel, ik tracht èn door taalkennis èn door psychologisch inzicht, ook eenigszins door kennis van historie en traditie, juist zoo véél mogelijk ervan te begrijpen. Maar zóó, dat het mij vreemd, niet eigen is en ik er vreemd ben...

Daarom vermijd en ontwijk ik liefst alle contact met mijn landgenooten. Op reis ben ik van dat spe-

cimen des menschdoms dat ik mijn landgenooten heeten mag, nog iets méér schuw dan thuis.

Ik zeg dit dus te mijner verontschuldiging. En opdat niemand het zich persoonlijk moge aantrekken, als hij meent aleens te hebben opgemerkt dat ik zijn gezelschap niet zocht. Dat heeft niets van doen met afkeer tegen eenig mensch, wie ook, persoonlijk. Het ligt aan mij, niet aan de anderen.

Wel is het misschien sterker in me geworden, doordat ik 't menigmaal slecht getroffen heb. Want bijna telkens als ik met landgenooten samenkwam op reis, moest ik gewaar worden hoe de „gemengde gevoelens" tot de ziel zelf van den Hollander schijnen te behooren : telkens vonden zij iets, zagen zij iets, wisten zij iets, waar ze 't niet mee eens waren. En stelden me voor dit dilemma : óf hen laten merken, dat ik hun ernstige betoogen niet tot mijn aandacht liet doordringen, wat ze dan wel als voor hen persoonlijk krenkend moesten ervaren ; óf me een boel laten ontgaan van het eigenlijke en ook bereikbare doel mijner reis. — Reiziger of niet, reiziger op mijn manier of op een andere, ge zult het met me eens zijn, dat dit een vervelend dilemma is.

En dan is er nog zoo iets als klap-loopen, waarvan ik niet graag wil kunnen verdacht worden, waarvan ik wel graag elken schijn vermijd. En gij, landgenooten in den vreemde, moet ge zelf niet erkennen, dat de reizigers welke u zoo frequenteeren, u eer of meer tot overlast zijn dan tot aange-

name verpoozing ?

Zal nu niemand meer mij kwalijk nemen als ik op reis hem uit den weg blijf ? — Astublieft !

En ik acht mij werkelijk niet in eenig opzicht bevoorrecht, hoor, boven den man die zijn vriend, huisgenoot, zelfs moeder-de-vrouw meeneemt op reis. Integendeel want hij heeft het groote voorrecht van gedeelde vreugde dubbele vreugde en ik moet met een beetje schrijven, achteraf en gebrekkig, pogen goed te maken wat hij onmiddellijk en in overvloed kan geven aan wie voortdurend de deelgenoot van zijn bevindingen is. En als ik het misschien wel eens anders gezegd heb — ik heb het misschien wel eens anders gezegd — dan trek ik bij dezen wat er al te stout was in mijn woorden weer in.

Zoo zwerf ik en hinder niemand en kijk naar wat ik zien wil en zie niet waar ik zelf niet naar kijk. En hinder niemand en niemand hindert mij.

HET SPEL DER FONTANA DI TREVI

Zoo was ik dezen morgen weer aan de Fontana di Trevi.

Menigmaal moet ik daar in de buurt zijn. Zóó vaak, dat ze mij geheel vertrouwd, bijna eigen wordt, deze al-overtreffende majesteit van het in duizend vormen bewegelijke levend water. Ik raak er thuis. Dat komt — natuurlijk! — omdat mijn boekhandelaar een naaste buurman van haar is. Ik vergeef hem zijn ganz gemütlich Duitscherschap enkel omdat hij bij de Fontana woont.

Boeken koopen en dan altijd even kijken naar het eindloos en pauzeloos doorspelend kijkspel van dien levensechten schouwburg der Fontein van den Driesprong, waar elke toeschouwer medespeler is.

Trevi, tre vie? drie wegen? Er komen wel driemaal drie wegen onmiddellijk op dit punt uit en indirect nog veel meer. Maar de naam zou dan ook, volgens de mannen die het weten, eigenlijk niet duiden op de fontein, alswel op de herkomst van het water der fontein, dat zijn oorsprong zou vinden bij een plaats die Trevium heet of heette.

Goed. Maar wat zichtbaar is heeft nu meer mijn

belangstelling dan het overige ken- of weetbare.

Het enge pleintje is voor de helft bassin en bron. En over de andere helft wiemelt en miert het van wat de tallooze nauwe straatjes erop uitspuwen aan volk en verkeer.

Op alle uren van den dag kom ik er. Soms in den betrekkelijk vroegen ochtend. Te vroeg nog om het spel van dit tooneel in zijn hoogtepunt te kunnen zien. Maar dan is er een ander voordeel. Dan heerscht meer onbelemmerd de muziek van het water. De symphonie klinkt vrijer, klaarder, voller, nog niet overstemd door helsch geraas en machinaal getier. En koel is de lucht, want op dat uur beperkt de zon haar taak tot verlichting, latende daarbij nog lange schaduwlijnen tot zelfs een gedeelte van het water bezetten.

Maar in vollen gang is 't spel dezer eeuwig stroomende, onuitputtelijke bron van water, van lyriek, van droomen en zooveel andere schoonheid, in vollen gang is dit spel eerst op den vollen dag. Als de zon haar stralen uitgiet om duizendkleurige glinsters te tooveren met het water dat ontwelt uit ontelbare monden, dat stuuwt, spuit, valt, spriest, springt en stroomt. Het water plast en kabbelt, gulpt en gudst, waaiert en steigert, bruischt en schuimt, vliet, klatert en kletst, druppelt en morst, slingert en kronkelt en zijgt neer in heel ijle, ongemerkte straaltjes. Ergens in een hoek vliet het traag als een nederig, heel stil beekje. Onder de opgehe-

ven vliespooten van het linksche gevleugelde paard, verheft het zich als een blinkend, aldoor verbuigend schild. Bij den uitlaat fluit en sist het. — Oorstreelende symphonie van zichtbare, rillend en trillende, snelle klanken. Ingebouwd tusschen een groep leelijke marmeren poppen, tusschen uit steen gehouwen bloemen en struiken die leven van hagedissen en op den wind deinende muurbloempjes.

In een paar schelpen van de rots liggen, overkoesterd van zon, pet op het gelaat, een tweetal lavoratori weggezonken in vergetelheid van droomen. Ik daal de trappen af, hen naderend. Een der schelp-bewoners wordt wakker. Maar ik hoef me niets in te beelden, 't is niet mijn nadering die hem wekt. 't Is een vloo die hem hindert. Langzaam trekt hij een van zijn beenen naar zich toe, stroopt de broekspijp een weinig op, dan, behoedzaam de sok wat omlaag... Hij heeft de vloo geknipt... Kijkt mij even heel zelfvoldaan in de oogen. Legt zijn kop weer onder zijn pet, strekt opnieuw de beenen en slaapt. Ik mag zien wat ik zien wil, ik mag indiscreet naderen; hij slaapt.

En zijn buurman-schelpbewoner heeft zich niet geroerd.

En om de fontein raast het verkeer door de nauwe stegen. Maar het water zingt hun slaaplied.

Eenige vrome toeristen zijn bezig hun meisjes en bruiden in bevallig houterige poses te kieken te-

gen den achterwand van den waterval. Souvenir aan het Heilige Jaar. En huwelijksreizen naar den Heiligen Vader. Met zeventig procent korting op de spoorbiljetten.

* * *

Maar er is mooier spel dan dit.

Aan den rand der geweldige kom zijn kinderen bezig te dreggen, met latjes waaraan een breed stukje omgebogen blik. Zij visschen soldi. Dat moet ik van nabij zien. Door de voortdurende, sterke rimpeling van het, hoezeer ook heldere, water en het blikkerende zonlicht, vermag ik op den bodem van den waterkom geen soldi te ontdekken. Wel ontwaar ik ontelbaar vele lichtgroene vlekken, ter grootte van die kopermuntjes. Daar hebben ze blijkbaar het opvisschen liggen wachten.

Maar wat voor mijn ongeoefend oog verloren blijft, zij zien het. Met ongelooflijke zekerheid werpen zij hun latjes uit en halen hun buit in. Tasten, scharen met de blikjes over den bodem van het water, zoover zij kunnen reiken.

Een staat er met wat eenmaal gymnastiekschoenen waren, maar het is toch nog elastisch, te balanceeren op den ronden rand van het bassin en poogt in labiel evenwicht zijn koperen buit te bemachtigen. Anderen zijn, van steen op steen springende, meer het middelpunt genaderd.

Opeens een kreet. Smijten hun latjes in het water

en vliegen als ratten tegen den rotsmuur op, de straten in. Weg. Het spel staakt.

Ik kijk omhoog en rond. Geen schijn of schaduw van een klabak. Mijn oog ontdekt ook thans niet, wat hun instinct speurt. Zooals een klucht kleine vogels opeens een angstkreet uit en schuil gaat onder het blarendak der boomen, voor het dreigend gevaar, den mensch nog onmerkbaar, van havik of gier.

Wat jammer ! Troosteloos liggen de latjes verspreid, deels over steenen, deels in het rimpelend water.

Hoopvol blijf ik niettemin wachten. En lang laten ze mij niet uitzien.

Na een poos komt een kleuter, haveloos en rijkelijk besmeurd, met gitzwarte oogjes naar mij opziend, naast me staan aan den waterrand, nabij een ronddrijvend latje, voor haar armpje verre van bereikbaar. Begint heel behendig het water naar zich toe te slaan, en het water voert aldus vanzelf het latje aan. En glimlacht vertrouwelijk tegen mij omhoog.

Is dit een sein ? Onmiddellijk dagen ook de anderen weer op en stellen zich om mij heen. Een klein zigeuner-moederke is erbij, van een jaar of tien. In lompen, vuil. Draagt haar jongste, pas geboren, zusje in een arm, en met den vrijen arm neemt zij deel aan het spel, samen met haar andere zusje, dat zoo slim het latje in het water naar zich toe wist te doen drijven.

Mijn medespelers, die me steeds meer omringen, vinden het wel aardig, als ik mijn soldi in het water gooi, maar liever nog krijgen zij ze in de hand gestopt.

„Hem niet meer geven, komt er een, hij heeft al twee lire en een franc. Geef mij maar". Ik lach, ze lachen me tegen. We begrijpen elkaar.

„Zoo, zóó moet je buttare, wil er een mij wijzen, niet zoo ver het water in en omhoog en met gesloten oogen. Zoo doen het alle vreemdelingen". Maar dat wijs ik verontwaardigd af : „Wat vreemdelingen ! Ben ik dan een vreemdeling ?"

„Nee, dat is waar, gij zijt natuurlijk Romein", zegt de rakker. „Maar ik ook", voegt hij er zelfvoldaan aan toe.

Ik wil het spel nog wat voortzetten, doch mijn soldi-voorraad is uitgeput. „Kan er iemand van jullie wisselen ?" Waarachtig, die eene die ervan beschuldigd was reeds twee lire en een franc te bezitten, de Croesus van het gezelschap, haalt een smoezelig, in elkaar geknoopt, gebreid handschoentje uit zijn zak en wisselt eerlijk.

Weer werp ik, buiten alle regels der kunst om, eenig soldi het water in. Sommige te ver. De langste arm met het langste latje moet nog ver vooroverbuigen en ten uiterste toe reiken en als hij de buit heeft binnengehaald, wringt hij zijn mouw uit.

Ik wil mijn lezers niets laten ontgaan van dit spel, waar ik, als toegelaten medespeler, me ten zeerste gevleid voel, en maak dus mijn notities op

het oogenblik zelf van gebeuren, onderwijl mijn medespelers discreet zich eventjes terugtrekken. Echter niet zonder mij in de gaten te houden en het vervult hen zichtbaar met een geheimzinnige bewondering : hij haalt geen kodak voor den dag, maar papier en potlood.

Uit dankbaarheid komt een der zwartoogen mij een ricordo aanbieden, een minder ruilbaar onderdeel van zijn opgevischten buit. „Daar, in uw knoopsgat steken". Neem het zeer vereerd aan en voldoe aan zijn wensch. Maar niet goed genoeg, naar zijn zin. En hij klimt langs mijn schoenen tegen me op en wringt het ding, terwijl ik meewerkend buk, in mijn knoopsgat.

„Junior" staat erop en het is mooi karmijn van kleur.

„VIEL MEHR MITLEID"

't Is waar, toon en trant van deze reisbrieven onderscheiden zich, althans gradueel, van wat ik tot nu toe in dit „genre" voor de drukpers schreef. Terecht hebben eenige vrienden opgemerkt dat ik nog nimmer iets met zoo sterk persoonlijk accent publiceerde. Minder beheerscht, meer ongedwongen, met minder ontzien van „vreemde oogen" dan ooit, heb ik hier mij laten gaan.

Opzettelijk. Met een doel.

Om een misverstand deels uit den weg te ruimen, deels te voorkomen.

Ik wil geen legendarische figuur worden.

Ik weet, wijl ik vernam, dat sommigen mij hun welwillendheid, sympathie, zelfs medewerking verleenen, op grond van eenige eigenschappen die niet mijn heele, niet mijn diepste wezen uitmaken.... Juichen mijn strijdlust toe, mijn zin voor vrijheid en zelfstandigheid; deze evenwel eenzijdig gericht achtende, niet naar alle kanten tegelijk gekeerd, dus niet geworteld, mijns ondanks, in het eigenste karakter. Vallen me bij om een b e p a a l d e vrijmoedigheid, een z e k e r e fierheid en onbeschroomd-

heid, die ik ook werkelijk niet ontberen kàn om te zijn wat ik zijn moet. Waarin zeker iets van mijn zelf tot uiting komt; doch zoo min als deze eigenschappen eenzijdig gericht zijn, evenmin teekenen zij een volledig (moreel) beeld.

En als ik hier spreek van sommigen, die ik van nabij ken, bij wie op dit oogenblik mijn gedachten verwijlen, dan weet ik dat zij vertegenwoordigen velen, die ik of in het geheel niet ken, of die althans op dit oogenblik niet binnen mijn aandacht vallen. En 't is ten behoeve van deze velen, die ik niet persoonlijk en direct kan bereiken, dat ik hier het hart op de tong neem.

Zoolang ik niet onontkoombaar moet, wil ik liefst geen legendarische figuur worden!...

Maar, als ik onweersproken heb kunnen dulden, dat zich over mij een smadelijke of smadende faam verbreidde van stumperd en goedzak, een faam die mij — hoezeer ook onverdiend — nader bracht bij de kleinen en eenvoudigen; niet duld ik dat men mij bewonderend de reputatie zou geven van een harteloos draufgänger, die zich „lanceeren" wil. Dat nooit.

Onverdiende smaad is lichter te dragen dan onverdiende eer, welke bovendien geen eer is!

Vriendschap op misverstand gegrond, kan niet duurzaam zijn. Die wil ik echter niet afwijzen, doch ik wil reëeler grondslag eraan geven, teneinde ze duurzaam te maken.

Ik verlang niets te bereiken of te „worden", ver-

acht streverij.

Natuurlijk heb ik zelf tot dat misverstand aanleiding gegeven. Door enkele mijner, niet schuchter gevoisde geschriften. Door een niet zoozeer bedeesde houding, in gevallen of omstandigheden, waar anderen zich eerder laten intimideeren. Waarmee ik dan weliswaar geen valschen of onjuisten indruk gaf, maar toch een eenzijdigen.

Zelf heb ik er aanleiding toe gegeven. Daarom deze poging, het goed te maken. Mij moreel, minstens toch in zekeren zin, verplicht achtend tot eenige rectificatie.

Vlei niemand, haat niemand, zoek niemands gunst, tart niemands ongenade, vrees niemand (angst heb ik nooit gekend, ook als kind niet ; wie zich altijd in Gods hand weet, wat zou hij ooit te vreezen hebben ! „....a quo trepidabo !"-) doch voel evenmin behoefte eenig mensch te krenken, mij op iemand te wreken.

Mijn diepste eigenste wezen ligt niet in onververvaard kloek optreden, niet in streng critische onverbiddelijkheid.

Mijn hart is nooit voor de machtigen en sterken, trekt altijd naar eenvoudigen en zwakken.

En ziehier hoe ik te dezen opzichte verwantschap vertolkt vond door een van de weinige goede woorden die Emil Ludwig ons van Benito Mussolini heeft overgebracht :

„Braucht man, fragte ich nach diesem misanthropischen Bekenntniss Mussolinis, braucht man zum

Regieren wirklich mehr Menschenverachtung als Humanität ?

„Umgekehrt ! sagte er lebhaft. Man braucht 99 Prozent Humanität und nur 1 Prozent verachtung."

Ich war überrascht, und um auch hier keinen Zweifel zu lassen, fragte ich nochmals : — Verdienen also die Menschen mehr Mitleid oder mehr Verachtung ? — Er sah mich auf seine dunkle Art an und sagte leise :

„Mehr Mitleid. Viel mehr Mitleid". — (Mussolinis Gespräche mit Emil Ludwig, — S. 225).

Na deze misanthropische bekentenis van Mussolini, vroeg ik hem : „Heeft men om te regeeren werkelijk meer verachting jegens de menschen noodig dan humaniteit ?"

„Andersom! zei hij levendig. Men heeft 99 procent humaniteit noodig tegen 1 procent verachting."

Dat verraste mij en om ook ten deze geen twijfel mogelijk te laten, vroeg ik hem nog eens : „Verdienen de menschen derhalve meer medelijden of meer verachting ?" — Op de hem eigene donkere wijze keek hij mij aan en zei zacht :

„Meer medelijden. Veel meer medelijden."

ROMEINSCH FAMILIELEVEN

Het Romeinsche familieleven heeft een groote traditie.

Het gezag van den paterfamilias en de hechtheid van den gezins- en familieband vormden de groote kracht van het oude Rome, alvorens de decadentie van Hellas den onoverwinnelijken Romeinschen staat, door ondermijning van juist die krachten, rijp maakte voor overweldiging der barbaren. Roberto Paribéni toont dit zoo goed aan in zijn onlangs verschenen werk over : „La Famiglia Romana".

Doch de traditie moge te dien tijde wat hebben geleden, veel zelfs, vernield of van haar kiemkracht beroofd werd ze blijkbaar niet. Weer opgeleefd en in volle kracht ontwikkeld, heeft ze zich tot onze dagen bestendigd.

Een genot, dit te constateeren in een gezin van geboren Romeinen, hier te midden deze volksbuurt.

De Italiaansche huisvrouwen zijn anders dan de onze. Hebben minder aandacht voor hun huis, meer voor hun gezin, dan, gemiddeld, de onze. Heur aandacht beperkt zich haast tot het gezin alleen.

Zij leven als de vogelen des hemels en de bloemen in het veld. Maaien niet, weven en spinnen niet, toch voedt en kleedt hen de Hemelsche Vader, zij het in mindere pracht dan Salomon. — Zij boenen niet, noch schrobben en al die knappe Hollandsche begrippen van poetsen en vegen, dweilen en schuren, glazen spuiten en wasschen en zeemen, kamers doen en kamers beurt geven, kleeden kloppen en kleeren schuieren, stoffen en stof afnemen, groote en kleine schoonmaak houden, zijn in het Italiaansch volstrekt onvertaalbaar. Stoppen en verstellen van kleedingstukken acht de Italiaansche huisvrouw haar taak niet. God gaf kleermakers en naaisters en meer van die nuttige menschen die óók moeten leven ! De Italiaansche moeder heeft daar geen tijd voor. Zij moet met haar kinderen spelen. In de zon van de lente. En als de zon te brandend wordt, dan speelt zij met haar kinderen op lommerrijke plekjes.

Op de Zaterdagmiddagen ziet ge de vrouwen der arbeiders, met kinderen aan de hand en op den arm, optrekken naar de fabriekspoort, den man af te halen. En als vader buiten komt, neemt hij juichend het jongste kind over en draagt ermee weg in triomf. Zoo stapt heel het dartel gezelschap de tram in en dan ziet ge de trots stralen uit de oogen der „mamma", waarmee ze den wagen rondkijkt.

En als het weekloon is meegevallen, roept vader een carrozza aan en ze rijden jujupaardje huistoe in het zonnetje.

De Italiaansche moeder heeft meer oog voor haar kinderen dan voor haar huis. Is zij wijzer dan wie anders doet ? Wel, haar kinderen maken er haar nooit eenig verwijt van dat ze niet behoorlijk stof afneemt van de meubeltjes ; maar ze beloonen haar met een liefde en aanhankelijkheid als bij geen ander volk van Europa.

Ik raak bekend in mijn nieuwe tehuis, wordt zoetjesaan meer in vertrouwen genomen, kom op de hoogte van lief en leed.

Al die kleuters waren niet de eigen kinderen van mijn hospita, er zijn ook kleinkinderen bij. De oudste dochter is n.l. — al vóór haar achttiende jaar — getrouwd en overdag komen haar beide kinderen veel bij Grootmoeder, die even jong als haar dochter huwde en dus nu nog geen veertig is. Ook overgrootmoeder woont mede in. En dan nog een tante, die oud is en zeer vroom en het grootste gedeelte van den dag doorbrengt in de naburige kerk. Verder een neef met zijn jonge vrouw, voorloopig.

En Giovanni, de heer des huizes, is heel den dag op route met zijn transporten : vroeger had hij een wagen met paarden, thans een oude sukkel van een fiat. 's Avonds komt hij terug, moe en hongerig, maar altijd bereid om met wat ook te helpen en van dienst te zijn.

Mijne Signora, een echte vrouw-uit-het-volk van Rome. Robuust, pootig, zwaar van bouw. Kan tekeer gaan tegen haar kinderen, een keel opzetten

tegen haar man — dien ik menigmaal met zachte streeling in zijn stem „Maria... Marietta" hoor roepen! —, door de telefoon uitvallen tegen een tot betalen onwilligen klant, dat heel de verdieping ervan davert. Doch is daarbij vol spontane hartelijkheid en ontroerbaarheid.

En deze doet ook nog wat anders dan spelen met haar kinderen in de zon. Het mag zelfs door Hollandsche oogen gezien worden, hoe ze mijn kamer onderhoudt. En hoe ze de buccato, de wasch aflevert! Dat kan de „knapste" Hollandsche huisvrouw of waschvrouw haar niet verbeteren. En haar speurend oog ontdekt dagelijks wat er waschbaars te vinden moge zijn en den eigensten dag krijg ik alles kant en klaar weer terug.

En ge moest het tafelgoed en ander linnen eens zien, dat mij hier dient. Geen enkele Nederlandsche gastvrouw heeft het mij ooit beter gegeven. Wees gerust, ik zeg „beter". Even goed vind ik het ook menigmaal bij mijn gastvrouwelijke landgenooten!

Ik voel mij thuis in dit milieu, bij deze levenswijze. Mijne hospita herinnert mij aan mijn landlady „op de Rijen", waar ik als jonge man gewoond heb. Die eigenaardige zorgen en bezorgdheden zijn mij vertrouwd, roepen oude herinneringen in mij op. Vijf jaren lang mocht ik ze, juist zóó, genieten van mijn twee brave kostjuffrouwen in de Baronie, voor wie Breda „de stad"... en het even dichtbij-gelegen, hoezeer ook importanter, Tilburg eenvoudig-

weg „Tilburg” was.

Dat is hier weer, als toen daar, hetzelfde éénkamer-leven, vrij en afgesloten en ongehinderd, als een kloostercel. En toch niet verlaten, niet vereenzaamd, integendeel voelbaar beveiligd en omwaakt van goede, moederlijke zorgzaamheid.

De herinnering die ik eraan heb is wel dáárom zoo mooi, wijl het toen onmiddellijk volgde op mijn soldaten-leven, met het stilte-vreemd verblijf op altijd onvrije chambrée.

De „ambiente” is verschillend, de samenstellende factoren zijn geheel anders, maar dit leven als „kostganger” in een gezin met kinderen, behuisd in een zit-slaapkamer, is mij vol herinneringen aan een vroegere periode.

Ik vind weer gestes terug van toen, betrap mij op gevoelens en gedachten, impulsies en reacties van toen. Herleef het leven van „de Rijen.”

Op een dag kom ik thuis voor het avondeten en zie in de gang een onbekende man en vrouw zitten, elk op een stoel, naast elkaar, met ietwat gegêneerd, verbouwereerd gelaat. Ik groet, zij groeten. Ik ga mijn kamer in en als ik na een poos nogmaals op de gang kom, zijn ze verdwenen.

Eigenlijk had ik het nauwelijks opgemerkt, nog minder vermoedde ik op eenigerlei wijze persoonlijk in dit raadseltje te zijn betrokken; doch als even later mijn hospita het eten opdient, krijg ik tekst en uitleg: „Een neef en zijn vrouw

uit de provincie waren voor een verblijf van een dag of tien naar Rome gekomen en wilden hier in huis hun intrek nemen. Ik zei dat er geen plaats meer was, dat ik enkel nog een geheel leege kamer had. Zij wisten echter dat er 'n andere zijn moest en mijn verklaring dat ik die aan u had verhuurd wilden zij niet gelooven. Vroegen om het te zien. Ik zei, geen recht te hebben tijdens uw afwezigheid iemand op uw kamer te laten. Toen zijn zij in de gang op een stoel gaan zitten, om te constateeren of er iemand zou binnenkomen die bewoner dezer kamer kon wezen. Nu ze u hebben gezien, zijn ze afgetrokken. Het spijt mij voor hen, maar ik kon er toch niets aan doen!"

Zoo is het familieleven in dit land. Wat aan elkander verwant is heeft recht op elkaar. Het is geen welwillendheid, geen gastvrijheid, het is eenvoudig vervulling van familie-plicht, verwanten, ook verre verwanten, in zijn huis te herbergen.

Datzelfde verstond ik nog onlangs uit de woorden van een Italiaan in den Haag. Die informeerde naar de prijzen van pensions en hotels in Rome. Ik vroeg hem of hij zelf dan nooit daar kwam. Waarop hij : „Jawel, maar ik heb er een neef wonen." Voegde niet eens eraan toe : „en ga bij hem logeeren." Dat sprak heelemaal vanzelf. Die toevoeging ware volmaakt overbodig.

Slapen doe ik in de Italiaansche vlag : lakens en kussen zijn kraakhelder wit, de deken als laaiend

vuur zoo rood en malsch groen de sprei. Moet ge die kleuren niet liefkrijgen, die u zulk een weldoende rust suggereeren ?

Ontvangen heeft ze mij, mijn hospita, den dag van mijn intree, met een meer dan halve meter hooge, zeer ijle vaas op zilveren voet temidden de tafel, de met neerhangende randen breed uitgewerkte mond vol donkere violen gepropt. Nu heeft zij in dat bed van diep paars mos wat fel roode en ook een paar zacht getinte anjers geprikt. Nooit heb ik een zoo primitieven bloementuil van zoo veel elegantie gezien. Als op een ranken stengel staan hoog geheven, in labiel evenwicht zacht bevend, de fijn geplooide kanten dingskes hun kleurenliedje te neuren.

En van mijn venster uit zie ik in het Oosten de nog zwaar besneeuwde toppen van Apenijnen.

En onder mij, langs de straat, leeft een nooit leegloopend openlucht-theater ; een rechthoekige militaire binnenplaats, omringd door vier rijen lange gebouwten voor opslag en berging, behoorende bij de aan den overkant der straat liggende kazerne. Op de binnenplaats is een groepje pijnboomen, langs één zij. Voortdurend rijden vrachtwagens uit en in. En er worden zoo pas opgeroepen recruten afgericht !

Ik hoor mijn vader zingen : „Je suis conscrit, conscrit, conscrit ! Quel sort maudit, maudit, maudit !"

Exerceeren, marcheeren, turnen, loopen, sprin-

gen. En vanmiddag, hoor ik goed ? waarachtig ze zingen in koor. In een opeengepakte massa dicht om Vader Sergeant gecirkeld, zingen ze luidkeels de Piave, dan de Giovinezza. Daar gaat je het hart van open.

Ook dit roept herinneringen op aan lang voorbije doch nooit vergeten dagen. Ah maar, toen onze lichting werd afgericht, in de Bossche citadel-kazerne, was er waarlijk niemand die ons het Neerland's Bloed of het Wilhelmus voorzong ! Wat wij aan welluidendheden van onzen sergeant-instructeur, uit zijn persoonlijk initiatief te leeren kregen, was wel het vaderlandsche vloeken en kankeren, doch geen enkel vaderlandsch lied. Zeker, van dat kankeren en vloeken was het aanleeren facultatief, het behoorde niet strict genomen tot de opleiding. Maar ook al wilde niet elk van ons het aanleeren, de Superieur deed goed zijn best het aan ons af te leeren.

(Mijn lezers verstaan toch den zin van het Brabantsche „afleeren", zijnde niet ontleeren, ontwennen, o.i.d., doch zijnde het correspondeerende tegenbegrip van „aanleeren". Dus aanleeren is aannemen, wetenschap aan zich trekken : afleeren is het zich eigengemaakte weer afgeven aan anderen).

Met de taptoe naar bed. Op bij het reveil !

DE VERJAARDAG

4 April : — Mijne signora is jarig.

Signora Maria. Soms heet ze „Marietta", met een langgerekten, liefkoozenden nadruk op de toegevoegde lettergreep. Vooral als Giovanni haar noodig heeft en haar zacht wil stemmen.

't Is nog vroeg ; ik kom thuis uit mijn Mis. In de gang word ik met een lach welkom geheeten door de „vriendin" van „ferma in posta", die zich nu openbaart als meer dan eene vriendin, eene wezenlijke „cugina".

Bloemen heeft ze in de hand, geurige, zwart violette mammole, dezelfde als ook in mijn vaas waren, een kussen vormend voor de ingeprikte anjers. Zij lacht blij. Zij is de weldoenster, die den kostganger heeft bezorgd. En ik verdubbel haar voldoening, door, op haar vraag, te verzekeren — met eenige Italiaansche hyperbolen en superlatieven, want anders zou ze 't maar half gelooven ! —, te verzekeren, dat ik goed op mijn gemak en over alles volkomen tevreden ben.

Dan verneem ik het nieuws, het feest van dezen dag. Compleanno : verjaardag van mijn landlady —

En hoe oud ze nu is ? Acht-en-dertig. Dan willen ze me laten raden, wie van de twee de oudste zou zijn. Dat durf ik niet. Den leeftijd raden van een vrouw ! Ik geef er niet zoo veel om, mij eens belachelijk te maken, maar eenige proportie moet er zijn, althans naar mijn eigen oordeel.... En op dit punt zijn blijkbaar alle vrouwen ter wereld even kinderlijk, domme zoowel als schrandere, geleerde en intellectueele evengoed als onontwikkelde en eenvoudige, dwaze en wijze, mooie en niet-heel-erg-mooie, pretentieuze en bescheidene, die welke zijn opgegroeid in het geloof aan een eeuwig leven, evenzeer als die daarin niet zijn opgevoed : — zonder onderscheid van volk, land, ras, taal of stam. ’t Is een van de essentiëele symptomen van „frailty, thy name is woman” ! *)

Goed, de cugina is dan jonger. Gelukkig. Ik zou ouder hebben geraden !

Als ik tegen den middag ben uit geweest en, alle menschelijk opzicht trotseerend, op mijn beurt ook aan den compleanno heb gedacht, dan is zij verrast en ontroerd en, met het product van mijn „gedacht hebben aan” nog in de hand, wil zij opeens weten, wanneer ik wegga, of ik al gauw wegga. Doch als ik meen haar gerust te stellen met mijn antwoord : „O, nog wel een week of drie !”, dan trekt er iets over haar gelaat, zij denkt zich dat oogenblik van drie weken later nu reeds aanwezig en zegt opeens,

---

*) „Zwakheid, uw naam is vrouw” — uit Shakespeare.

met een zachte smeeking in haar stem : „E quando ritorna da noi, Reverendo ?" En Vera, haar dochterke dat naast haar staat, ondersteunt de smeeking in volmaakt dezelfde klanken, modulatie en uitdrukking: „Quando ritorna da noi, Reverendo?":

— „Wanneer komt ge dan bij ons terug, Eerwaarde ?" — En het „Reverendo" zingen zij op zulk een doordringenden toon, dat het den „nuchtersten" Hollander moet ontroeren.

Tegen den avond als zij weer mijn tafel bereidt : „Reverendo, nu is Giovanni nog niet thuis" — Hoezoo ? — „Wel, hij had gezegd dat hij uiterlijk half vier zou terug zijn van zijn tocht en nu is het acht uren.... Chi sa !"

— Hij zal toch zeker wel eens meer over tijd komen, kan onvoorzien worden opgehouden.

— „O nee, hij is er gewoonlijk eer dan hij zegt. En ik bind hem altijd op het hart : bel op, als er onderweg iets gebeurt ; we hebben toch telefoon... Chi sa !"

Ik poog haar gerust te stellen : we zijn immers allen en overal in Gods hand. Doch zij herhaalt slechts haar „Chi sa ! Chi sa !" wie weet, wat er gebeurd is !

Een half uur later dringt zij met ontsteld gelaat, opgewonden, nog eens bij mij binnen : „Heb ik niet gezegd ! Hij heeft een ongeluk gehad : een rad is van den wagen afgeloopen !" — Is hij thuis ? — „Ja" — Scheelt hem iets ? — „Niets, per carità ! :

Dat moest er nog bij komen !"

Ga met haar de keuken in. Daar zit Giovanni, mijn vriend, en lacht me tegen. 't Is zonder ongelukken afgeloopen.

Waar is de wagen ? — „Staat op de via Appia nuova. Zij zijn hem aan het maken. Het werd te donker. Morgenvroeg verder".

Ik wil van geluk doen spreken en hij stemt met mij in. Zij echter wil er niet van hooren. De kosten! de kosten ! Dat wordt zeker weer een verlies van twee à drie honderd lire. En dan morgen, misschien ook overmorgen nog, niets kunnen verdienen, omdat de wagen onbruikbaar is !

Zij wil het mij allemaal vertellen, wat een tegenslag zij voortdurend hebben te lijden. Toen ze trouwden hadden ze net zeven lire over. Dan heeft zij een „negozio", een winkel gehad in „stoffe." Die goed ging. Het ging opwaarts, opwaarts. Het werd alles zoo mooi, te mooi. Tot de tegenslag kwam. Eerst van omlaag naar omhoog, nu weer opeens van omhoog de laagte in.

En onder haar verhaal lachen Giovanni en de kinderen zacht melancoliek naar mij op.

0—5—1

Het telefoontoestel staat aan den buitenkant van mijn kamerdeur, op een stoel.

Het was oorspronkelijk aan den anderen kant van de deur, dus *in* de kamer die ik thans bewoon. Een staand toestel op bijbehoorend konsooltje. Maar ze merkten al gauw dat het daar te hinderlijk voor mij was, als zij, telken keer het schelletje ging, — hoe zelden ook, toch meerdere malen per dag —, mijn deur moesten openen om „pronto" te roepen.

De heer des huizes, die niet voor niets in dienst bij de militaire genie, twee oorlogen had meegemaakt (die van Libia-Tripoli en den grooten oorlog), had er gauw wat opgevonden. En een keer van een uitgang thuiskomend, vond ik het toestel buiten mijn deur, op een stoel, en den draad eenvoudig dóór den deurstijl heengeleid. Nu hoor ik het spel van de belletjes en de pronto's nog slechts in meer gedempte klanken, op de gang. En als het *mij* geldt, kloppen ze op de deur: „Reverendo!"

Al tweemaal had ik een kleuter van een jaar of

drie erop betrapt, die gebruik maakte van de telefoon. Draaide cijfers aan op de schijf, dan een poos ingespannen luisteren aan den hoorn, niets zeggen en lachend tegen mij die stond af te kijken, den hoorn op het toestel leggen en weg huppelen. Gezellig voor de klanten, die mogen „pronto" roepen, op het aldus aangedraaide nummer ! Mooi geboden gelegenheid tot beoefening van zelfbeheersching, niet bepaald de hoofddeugd der Italiaantjes !

Maar ik had me vergist.

Toen ik den derden keer ervan getuige was, stond een ouder zusje erbij. En liet begaan en lachte tegen den kleuter.

„Wat doet ze daar ?"

„Ze luistert naar het uur"....

„Hoe zoo ?"

„Kijk"... en ze toont mij op den omslag van den „elenco", het telefoonboek, bij de reeks van Speciale Oproepingen, onder de rubriek Berichten, „kijk, hier: „ O r a e s a t t a : 0—5—1". Als ge dit nummer aandraait, dan hoort ge l'ora esatta, precies hoe laat het is."

Goed, dat kan te pas komen.

Juist vanmorgen twijfelde ik, of mijn horloge niet was blijven stilstaan, want blijkbaar had ik gisterenavond vergeten het op te winden. En ik wist niet hoe het te controleeren : eenig uurwerk heb ik in dit huis nog niet ontdekt.

L'ora esatta — nauwkeurige tijdsopgave. Daar gaan we de proef mee nemen.

0—5—1... luisteren... de stem van een man... maar zoo mat, zoo toonloos als het Italiaansch toonloos kán worden uitgesproken : „ore-dieci-e-due... ore-dieci-e-due. . . ore-dieci-e-due. . . ore-dieci-e-due. . . ik tel twaalf of dertien malen. . . ore-dieci-e-tre. . . met eenigen nadruk op t r e. . . . ore-dieci-e-tre. . . ore-dieci-e-tre. . . dertien malen, bij den veertienden keer is het alsof hij zich verslikt, per ongeluk wéér bijna t r e had gezegd, doch nog net op tijd zich herstelt en q u a t t r o uitbrengt : ore-dieci-e-quattro. . .

Hemelsche goedheid, wat is dat luguber. Altijd diezelfde monotone stem. Toch van een mensch... maar zonder de geringste toonverandering... Altijd mat, moe, maar zonder ooit een oogenblik van rust.

Zal hij op middernacht ook den nieuwen d a t u m aangeven ? Ik ga luisteren ;... ore-ventitre-e-cinquantanove... ore-ventitre-e-cinquantanove... ore-ven... mezzanotte, mezzanotte, mezzanotte... Herhaalt het eenige malen, sneller dan gewoon, achter elkaar. Hervindt dan zijn luguber traagzaam rhythme... Maar den nieuw aangebroken d a g noemt hij niet. L'ora esatta : enkel het uur. In deszelfs fracties van minuten.

Dat is de tijd, in korrels zand die tusschen je vingers door wegvloeien. De tijd in doode brokjes, in stukjes dood. Gang naar 't graf.

LANGS DE STRAAT

Mijn dag is goed begonnen.

Elke dag begint goed die met God begint en dat kan op verschillende manieren ; maar voor mijn gevoel ontwaar ik God toch het zuiverst in de gedaante der simpelen, der argeloos eenvoudigen.

Vanmorgen al vroeg is mij een geheel onverhoopte onderscheiding te beurt gevallen.

Ik was nog niet thuis geweest uit mijn Mis en stapte rond ergens in de buurt van het station. Daar word ik aangehouden door een oud vrouwtje met een sukkeltje van een dochter-op-leeftijd en het oudje vraagt mij, in onmiskenbaar authentiek, misschien — wie weet — zelfs Romeins Italiaansch, of ik haar den weg zou kunnen wijzen naar de via Manin.

In deze omgeving hier, zie ik er toch exotisch genoeg uit om te worden aangezien voor iemand die zelf den weg moet vragen, eer dan om naar den weg te worden gevraagd ! 't Is waar, het overkomt mij wel meer, maar dan in het Mofrikaansch of Yankeesch, of andere, 't zij min, 't zij meer barbaarsche klanken. In onverbloemd origineel Itali-

aansch was me dit nog nooit gebeurd!

En tot overmaat van geluk, kon ik haar terecht wijzen ook; want de via Manin is in mijn buurt, al menig keer had ik dien naam van een straathoek afgelezen.

Waarna ook haar dank in uitbundigheid en klank en tongval onmiskenbaar rasecht Italiaansch aandoet.

Is dat geen mooie onderscheiding? Ik wil er de „corona d'Italia" niet tegen ruilen. Zoo iets toovert voor heel den dag een glimlach in mijn oogen en allen die mij aanzien genieten er mee van.

Ik loop onmiddellijk door naar den kleinen stillen tuin tegenover het koninklijk paleis en ga daar op een bank in de zon, aan den voet van den op hoogen steenblok te paard geheschen, palmen-omwuifden koning Carlo Alberto, ook mijn lezers een glimp geven van dien lach in mijn oogen.

En krijg al gauw gezelschap van een haak-werkend mamaatje, plus een zuigeling in den wagen en een dreumes aan haar schoot, met wien zij onmiddellijk in levendige conversatie raakt gewikkeld. Ik wil niet storen en moet ook weer verder.

Hè, maar wat is de vroege zon hier al kostelijk!

* * *

Daar zijn een jongen en een meisje tegen elkander aan het kijven. Ze houden wel van elkaar, ze hooren wel bij elkaar, maar op dit oogenblik is er

misverstand, oneenigheid. En zij ontspannen hun nervositeit in wederzijdsche verklaringen en uiteenzettingen, in levendige voordracht van mimiek, houding en gebaren.

En bij hen, haast tusschen hen in, soms hun onverhoedsche bewegingen letterlijk opvangende, een bloemenverkoopstertje, haar geurige en frisch kleurige waar offreerend, aanprijzend, opdringend. De twistenden doen eenige passen zijwaarts, keeren haar den rug toe; maar het bloemenverkoopsterke laat zich niet uit het veld slaan. Zij wijzen haar af met snibbige woorden, ontwijken haar. Maar discreet blijft zij aanhouden, dringend blijft zij aandacht vragen voor haar mooie mammole.

Immers, de vrede moet toch ééns weer worden hersteld en zou die beter kunnen bezegeld, dan met een gift uit haar hand? En dat oogenblik wil zij verhaasten, den vrede wil ze bevorderen, door de aandacht af te leiden naar iets wat rustig stemt als hare bloemen. Waarom zou ze niet profiteeren van een vrede dien zij zelf sticht!

WEER EEN ONDERSCHEIDING

Reizen is voor mij geen „uitgaan", geen „geld stukslaan", jaagt mij niet slechts niet op kosten, doch brengt zelfs geen noemenswaardige of heelemaal geen extra uitgaven voor me mee, omdat verschillende voor mijn werk onvermijdelijke onkosten van thuis, op reis komen te vervallen. Reizen is voor mij, behalve even wat zwerven, eenvoudig verandering van werkplaats, opdoen van en reageeren op andere stimuleerende indrukken en dat hoeft niet met geld te worden betaald.

Maar nu heb ik toch in de bus moeten blazen.

Het is wel een heel onbelangrijke geschiedenis. Eigenlijk schaam ik me ze te vertellen. Lees het maar niet. Of tenminste, let niet op den verteller.

Hoe weinig ik het ding ook gebruik, of misschien juist omdat ik het ding zoo weinig op normale wijze gebruik, mijn stemmige en solide hoofddeksel heeft me daar het afdoende bewijs geleverd van zijn vergankelijkheid.

Noch dreiging, noch inzet van het onheil had ik opgemerkt, achteloos ondankbare! Tot ik opeens ontdek het gat in mijn tascabile borsalino. *)

Niemand scheidt graag van iets wat hem eigen is geworden. Een man, anders dan een vrouw, voor wie een hoed slechts een snel verwelkende bloem is, een man kan aan zijn hoed gehecht raken. Wijl het ding geschiedenissen met hem meemaakt, of zelfs geschiedenissen voor hem maakt. Ik zou u niet graag al de geschiedenissen vertellen die aan mijn hoed verbonden zijn.... want ik wil u niet graag vervelen.

Een man dus kan aan zijn hoed gehecht raken: op zoo vele en mooie reizen had ik hem in mijn zak gedragen, genoten ook de bescheiden en trouwe diensten van zulk een nuttig en pretentieloos gezel. Bewaarder en ophaler van vele herinneringen.

Werkelijk, ik was eraan gehecht. Maar dan moeten de asceten onder mijn lezers zich niet verontwaardigen of verontrusten. Zóó bedoel ik het niet. Geen „ongeregelde" gehechtheid!...

De ontdekking deed ik, juist op het moment dat ik de deur uitging bij een hooggeachten „Cugino", die hier mijn biechtvader en ook nog wat anders dan biechtvader voor mij is. — Ge moet goed op mijn woorden letten: ik zeg niet dat hij iets meer

*) „Borsalino" is het merk van den hoed en „tascabile" wil zeggen dat hij, behalve op het hoofd, ook in den zak kan worden gedragen.

is (dat ware miskenning), maar dat hij voor mij nog wat anders is dan enkel biechtvader. — Terwijl hij me, in zijn altijd overdreven hoofschheid, uitgeleide deed, wees ik hem op mijn ontdekking: „Ik zal vervallen in de kosten van een nieuwen hoed. Deze is versleten, zie maar, een gat in den bol."

„O, zegt hij, dat is nog zoo erg niet. Maar op de vouw. Dat zie je zoo niet."

Toch kon ik — zonder het te verwijden, welverstaan! — een flinken vinger door het gat steken. En als ik hem al eens op het hoofd droeg, terwille van den regen of van het menschelijk opzicht, kon je de lucht door mijn hoed heen zien.

Maar ik wou niet tegen-pruttelen. En als een oefening in nederigheid — Sint Philippus Nerius deed wel gekkere dingen, hier in de Eeuwige Stad en geen mensch neemt het hem kwalijk, al was hij een Heilige; iedereen moet toch begrijpen dat iemand die heelemáál geen Heilige, die slechts een arme zondaar is, iedereen begrijpt dat zoo'n van gebreken overloopend zondaar veel meer te verduren moet geven dan enkel zulk een onnoozele eigenaardigheid! — als een oefening in nederigheid stelde ik dus de vernieuwing van hoofdbekleeding nog wat uit.

Het ging echter hoe langer hoe sneller bergaf ermee en weldra bood de beet van den tand des tijds ruimte voor twee vingers. En als ik eens bij aanzienlijke menschen op bezoek kwam, die zich beleedigd konden achten om het insolente binnen-

dringen van een kapotten hoed en die ik toch niet beleedigen w o u — er zijn nu eenmaal zulke menschen en ook in hun kringen moet ik aleens verkeeren en onder hen zijn zelfs heel sympathieke en beminnenswaardige lui, die het niet kunnen helpen dat zij van jongsaf leerden aanstoot te nemen aan dingen welke in zich toch niet zoo heel erg aanstootelijk zijn, die dat niet kunnen helpen en die ik niet noodeloos wil ontstemmen —, als ik dan bij zulke delicate menschen op bezoek moest, zonder hoed ging dat niet ; ondanks het vaderlandsche spreekwoord, ging dat zelfs niet met den hoed in de hand, zoolang men niet heel-en-al binnen de deur was.

Om hunnentwille, omdat zij er niet verantwoordelijk voor zijn dat men hen van hun jeugd af gesuggereerd heeft zulke ongeproportionneerde beteekenis te hechten aan iets geheel proportieloos ónbeteekenends in zich : om hunnentwille moest ik het spel van Philippus Nerius tenslotte toch staken en op een regenachtigen dag stapte ik bij mijn ouden hoedenman binnen, in de Corso Vittorio Emanuele.

Toonde hem zijn naam en adres, nog duidelijk leesbaar in den leeren binnenrand en hij lachte blij. En vroeg: „Hoe lang geleden? Zeker wel 'n jaar of drie ?". Waarop ik, triomfantelijk : „Drie jaar ?.... Drie !.... Wel zeven !"

En hij lachte nóg blijer, want daar stonden andere klanten omheen, die luisterden.

Precies zoo'n zelfde hoofddeksel moest hij mij weer leveren, een dat kon lezen en schrijven, dat

zich liet verfrommelen en weer in model zetten.

Ik kreeg wat ik verlangde. Niet voor niets, maar ik kreeg het.

En mijn oude werd zorgvuldig in een stuk papier gerold, terwijl de nieuwe onmiddellijk de taak op zich nam van mijn hoofd te beschermen tegen den neer-plessenden regen.

Thuisgekomen, spreek ik tot mijne Signora: „Ecco, een nieuwe hoed. Staat me goed. Hier de ouwe. Is kapot. Ruim maar op. Voor de nettezza urbaná".

Maar zij, verontwaardigd: „Wat, nettazza urbana! Dat zou toch wel zund zijn. Mag ik hem hebben, Reverendo? In ricordo? Kan er best een hoedje van laten maken voor mij".

„Accoord van Putte. Maak er een hoedje van voor uzelf".

Wat een onderscheiding. En of ik mij gevleid voel!

Te Nuland, mijn woonplaats, dartelen jonge boerkes rond met broekskes uit mijn toog of jas gesneden. Straks gaat in de Eeuwige Stad mijne Signora met een hoedje van mijn hoed uit „passeggiaren."

Wat is het leven mooi.

MUZIEK EN GIGLI

Dit is een dag vol muziek.

Als ik, tegen het middaguur thuiskomend, langs onzen epileptischen portier en zijn zorgzaam klein vrouwke, het woning-complex betreed, is er wat gaande op de binnenplaats.

Van zichzelve weinig interessant, die binnenplaats. Eng, somber en kleurloos. Bodem van een koker, waarlangs muren met vierkanten gaten oprijzen, zeven verdiepingen hoog. Viermaal zeven verdiepingen. Achter de venstergaten twintig gezinnen, langs elken kant van den koker. Een half dorp in één „huis". — Alleen is er een levende bron, met een ruim bassin en voortdurend staan daar de „signore", huismoeders, of ook heur dochters, in druk en kloek beweeg de wasch te doen. Menigmaal kijk ik dat spel even aan, onderwijl ik langs de open vensters de trappen bestijg. En ik geef mijn bijval om zooveel naarstigheid, in een blijen glimlach. En zij zien mij en lachen wéér.

Op dit oogenblik zijn er slechts enkelen. Het middaguur heeft de meeste nijvere waschters opgeëischt voor anderen arbeid.

Binnen treedt, bijna tegelijk met mij, een muzikant. Welluidende droefgeestige klanken. Gaat de binnenplaats op, waar de meisjes aan de wasch staan .Die blijven onverstoorbaar doende met hun werk. Kijken zelfs niet op. Maar een jongen voelt het rythme in zijn beenen en huppelt den muzikant vooruit. Met zijn weeken, weemoedigen deun.

Bang te storen of indiscreet te lijken, vermijd ik de binnenplaats zelf en bestijg liever eenige trappen, om bij een der onderste vensters de zoete tonen op te vangen. En zie neer op kop en schouders van een jongen kerel, breed uit-wuivende haardos, gitzwart ; — sjofel gekleed. Wat voor instrument bespeelt hij ? Mondharmonika ? Fluitje ?.... Zoo klein, dat het in de palm van zijn hand verdwijnt ! En vreemd, zoo vreemd melankoliek, verlokkend als sirenengefluit, stijgt zijn muziekje omhoog tusschen de vier wanden van den naargeestigen koker. En aan alle verdiepingen, in de tallooze vensters ontwaar ik luistergraag publiek. Kinderen meest. En soldi vallen neer en ketsen op den harden vloer der binnenplaats. De muzikant vangt ze op met de oogen, neemt ze van den grond zonder bukken, zonder ook zijn lied te onderbreken. Raapt gehurkt en blikt omhoog ten dank en speurt rond met scherpe oogen en fluit en fluit onafgebroken, in eindelooze wisseling van toon en klank, van rythme en sterkte. En hoe meer de soldi neerketsen, hoe feller bewogen, hoe krachtiger en hartstochtelijker de weemoedige klanken van zijn mu-

ziekske.

Tot de koperregen inhoudt, even nadruppelend uitblijft. En hij met 'n laatste sierlijke buiging, de hand van den mond nemend, ten afscheid zwaait. Zijn instrument komt bloot : een boomblad. Mij lijkt, van een plataan !

Huizen-complexen met plaats voor menschental zoo groot als een half dorp zijn er in modern Amsterdam misschien ook wel. Maar geen portiers, geen binnenplaatsen, geen plataanblad-muziekskes.

* * *

En in den avond heb ik Gigli hooren zingen, Beniamino Gigli. De nieuwe Caruso.....

De al-wereld-vermaarde operazanger. Maar het was geen opera, die ik bezocht. Zelfs geen concert, al had ook een erg enthousiaste krant het aangekondigd als een „concertissimo". Heel eenvoudig optreden in besloten kring. In het lokaal van de Circolo della Stampa, voor de leden der corporatie van Italiaansche journalisten.

Ben ik dan een Italiaansch journalist ? In den stricten zin van het woord eigenlijk niet, als ik u dan de waarheid moet zeggen. En lid van dat syndicaat misschien nog iets minder... Maar waarom zou ik niet ereis stilzwijgend en incognito daarvoor kunnen doorgaan ?... Wie een gezicht opzet alsof hij er bij hoort, treft maar zelden iemand onhebbelijk genoeg om te zeggen : „Meneer, u hoort er

niet bij !" Trouwens, mijn priesterlijke dracht — zij het ook van uitheemschen priester, de dracht ! — houdt mij toch buiten alle verdenking van booze bedoelingen. En immers terecht ! Heb heelemáál geen kwade bedoelingen. Nu niet en nooit. . . Integendeel, goede !

Nu wilde ik enkel dien Benjamin eens hooren en observeeren. Den nieuwen Caruso van de Italiaansche zangkunst en nieuwen lieveling van bijvalzuchtig publiek. En wel onder, voor hem, eenigszins ongewone omstandigheden : nl. in intiemen kring van landgenooten, binnen de grenzen van zijn vaderland en voor het eerst als chansonnier, deze operazanger ; die wel als zóódanig vermaard genoeg is, maar hoe zou hij buiten de opera zijn ?. . .

Om half tien moest het spel beginnen. Op de eerste verdieping in het groote gebouw van piazza Colonna. Voor alle zekerheid bijtijds daar. Boven aan en over al de treden van de trap verzamelt zich reeds de haut monde van de Romeinsche pers. Neuzen tegen de deur. Waarop eigenwijs en tartend het plaatje: „Si apre alle ore 9"*) Maar reeds een beetje vóór negen laat de deur zich vermurwen. En onder den drang der eerst-binnenstroomenden ben ik beveiligd tegen al te nieuwsgierige controle en ik zoek mij een goed plaatsje uit. Goed is mij een plaats, van waar ik het spel op beide tooneelen

---

*) („Wordt om 9 uur geopend.")

vermag te overzien : het tooneel van de planken en dat van de zaal ; als ik bij „het publiek" kan behooren en er mij niettemin heelemaal van los kan maken. Trouwens, als er veel vrouwen zijn, dan valt het niet moeilijk u te effaceeren en onopgemerkt te blijven : die hebben genoeg aan bestudeeren en critiseeren van elkanders toiletten. In welke conversatie zij ook hun heeren betrekken.

Onze zetels zijn maar heel eenvoudige journalisten-stoelen, zuiver in den smalle-gemeentestijl. Maar de verdere stoffeering der zaal is luxueus : veel gouden krullen en niet spaarzaam verlicht !

Tegen den achterwand hangt een goed geschilderd, zeer levendig, portret van Benito Mussolini. Buste. Armen gekruist. Rustig, mannelijk, zonder pose. Een figuur die vertrouwen inboezemt. Een man, op wien ge u kunt verlaten. Hij is er en domineert. Maar domineert ongewild, vanzelf. Als een vader die neerkijkt op zijn kinderen, de vriend van zijn zonen. Mild is het gelaat, eenvoudig. En onder dien blik voelt ge u veilig.

Half tien, alle paatsen bezet.

Ruim half tien, een inzet van handgeklap dat niet opneemt.

Ruim kwart voor tien iets levendiger handgeklap.. Maar nog blijven in de eerste rangen eenige gereserveerde en bewaakte zetels onbezet.

Opeens uitroepen van vrouwelijke vreugde: „Ecco, Gigli !" En alle handen klappen blij. Hij verdwijnt in de deur links van het Portret.

Tien uur betreedt hij het geïmproviseerde podium. Nerveus... Knikt, buigt, trekt met de lippen, knippert met de oogen en de blik schiet her en der. Vooruit dan maar, als het toch moet. Schiet op, pianist ! En hij zingt. Beniamino zingt.

En zingende komt hij op dreef. Wacht, nu ben ik er ! Nu ben ik in mijn rol.... Geen opera ?.... Toch operazanger !.... Ik kom al zingende in mijn rol.

En hij gaat erin op. Met heel zijn wezen. Zijn dikke jongensbol en zijn afgerond lijfje. En op het laatst smijt hij in een schrikbarende furie de ontzagwekkende klanken uit zijn keel over de koppen uit en schudt daarbij met manen en schouders. Brávo!.. brávo !....

En na zijn eerste program-punt te hebben afgewerkt, wordt hij al teruggeroepen..... Ja, ja, ik geef jullie nog wat toe, hoor !

En dan nog wat.

En nog wéér wat.

En het enthousiasme zwelt al meteen aan tot een klein delirium en dit is nog maar een begin.

Ze klappen en lawaaien bij het eind al vóór hij geheel heeft uitgegalmd. Kunnen zich niet houden in hun vervoering.

Mooi dit spel onder de protectie van Vader Benito, die over de ronde bol van Beniamino heen, erop neerkijkt ! Spelen jullie maar zoet, kinderen. Vader zal wel werken en zorgen. Zal jullie dat spelen mogelijk maken. Speelt maar blij en ongestoord. Wat zingt die jongen ! Wat een stem ! Wat

een kolossale voordracht !... Veel plezier, kinderen!

Als oolijke snaak dankt de kleine Beniamino voor al dat applaus. En hoe langer hoe kloeker, aldoor rolvaster stapt hij op. Als een schutter-majoor, met breed armengezwaai, marcheert hij telkens opnieuw over het podium. Staat dan. Zacht wiegelt hij met zijn kop heen en weer. Opent den mond. Zingt... Vijzelt en lijzelt, galmt en schalmeit, siddert en trillert, dondert en gilt, raaskalt en brult...

Ook na de tweede reeks van zijn drie programmapunten, moet hij er weer op den koop toe geven. En weer. En weer. En dan willen ze nóg meer.... „Kun je net denken ! komt hij. — Nou is 't welletjes. Zingen jullie voor mijn part zelf !"

Zij houden aan, als dwingerige kinderen. Hij marcheert weer over het podium heen... Nou vooruit dan.... Maar dit is onherroepelijk het laatste !

En als het onverzadigbaar publiek dan wéér jengelt om meer, doet Beniamino of hij boos wordt, gevleid en gestreeld boos... Wat moet dat nou ? Waar moet dat naar toe ?... En het program dan?... Er zijn er nog meer die wat te doen hebben... Luisteren jullie nu ook maar eens naar die anderen !....

Want er is óók nog een zangeres en er is een violiste.

Maar de zangeres,.... o ze doet haar best,... maar 't is niets, heelemaal niets, naast ons troetelkind Beniamino.... Ze doet haar best.... O, hoor ze hoog uit halen !.... Dat valt tóch nog mee... „Bráva !.... bráva !".... krijgt dan ook zij, ten troost !

Zuiverst van aesthetische ontroering is het spel der violiste... Behoudens de gitzwarte haardos deed zij, door figuur en gestalte, door houding en het eerlijk en volkomen opgaan in haar spel, veel denken aan een Nederlandsche violiste, die dezelfde doopnaam draagt als deze en wier kunst ik ook (doch al te weinig, den laatsten tijd) menigmaal in huiselijken kring mocht genieten.

En over heel dit kinderlijk spel waakt de mild domineerende figuur van Vader Benito Mussolini. Ongedwongen in den eenvoud der wijsheid.

HET MOREELE BEELD VAN BENITO MUSSOLINI

I

Evenals Arnaldo's, was ook Benito's eerste beroep dat van schoolmeester.

Beiden zijn zij hun maatschappelijken levensloop begonnen vanuit den meestersstand, toegerust met een onderwijzersopleiding. Benito van het algemeene elementaire onderwijs, Arnaldo van het landbouwonderwijs. Bovendien was hun moeder schoolmeesteres.

Reeds vroeger, nl. in een rede te Amersfoort, 1930 of '31, heb ik gelegenheid gehad de aandacht te vragen voor dit psychologisch zoo veel beteekenend feit, althans wat Benito betreft. In die lezing heb ik getracht het moreele beeld te schetsen van Benito Mussolini, zoekende naar de hoedanigheid die het meest essentieel was voor zijn karakter. Aantoonende, dat hij naar zijn eigenlijke wezen niet was journalist, niet staatsman, niet kunstenaar, noch organisator, noch soldaat, noch volksleider, noch animator. Dat hij dit alles was en wel in grooten stijl ; maar dat in geen van al die kwa-

liteiten de wezenstrek lag van zijn moreele figuur. Dat hij essentieel gebleven was wat hij was in het eerste uur van zijn maatschappelijke loopbaan, nl. onderwijzer, pedagoog.

Nog is hij wat hij was in eersten aanleg en naar eerste roeping : opvoeder : educatore.

En al wat hij is, is hij op de wijze van een educatore. Als organisator en volksleider is hij opvoeder, als journalist opvoeder, als staatsman bij uitstek opvoeder. Heel zijn werk is opvoedingswerk.

De onderwijzersopleiding, wijl vallende binnen het bereik van jonge menschen uit meerendeels cultureel weinig ontwikkeld, of economisch weinig vermogend milieu, biedt gelegenheid tot ontdekking en ontwikkeling van een in het volksgeheel aanwezigen aanleg die anders nauwelijks kans zou hebben zich te openbaren. En wel betreffende tweeërlei kwaliteiten : intellectueele en pedagogische.

Is eenmaal die aanleg ontdekt en de ontwikkeling ingezet, dan hangt het verder grootendeels van het innerlijke vermogen en de waarde der talenten af — èn van het daarmee samengaand karakter — tot hoedanigen voortgang door die ontwikkeling het eerste stadium werd geopend. Is de aanleg van gering of middelmatig gehalte, dan blijft het verder in wezen bij dat eerste stadium. Gradueel en quantitatief kan er dan ongetwijfeld nog eenige voortgang volgen ; essentiëel

of qualitatief blijft alles op het aanvankelijk plan. Intellectueel zal het betreffende individu zich nooit verheffen boven een tweedehandsch kennen, nooit tot een zelfstandig veroverde en philosophisch verdiepte wetenschap; pedagogisch zal het verslaafd blijven aan een systeem, of een inzichtloos herhalen, in woorden en in daden, van wat anderen oordeelen en doen.

Het is betreffende deze categorie, dat Emile Faguet zeer terecht heeft opgemerkt hoe zij de gevaarlijkste demagogische elementen heeft opgeleverd, wier invloed het volk noodlottig is geworden. En in het algemeen, als aan de individuen van deze categorie niet althans een zekere mate van nederigheid ten deel valt, dan kunnen zij veel onheil brouwen; want moeilijk overschatbaar en even moeilijk in zijn geheelen omvang naspeurbaar is de pedagogische invloed op het volk, van hen die er het eerste onderricht aan geven.

Doch er zijn nog anderen welke van de onderwijzersopleiding profiteeren! En onder dezen ook jonge menschen van superieure talenten en genialen aanleg, gepaard aan een zedelijk sterk karakter. En waar ze aan zulken vorming en ontwikkeling verleent, strekt die opleiding het volk ten zegen!

Benito Mussolini's ontwikkeling is eenvoudig een logische voortzetting van zijn eerste opleiding en vocatie (professie), bij een genialen aanleg. Staats-

man geworden, is hij dit essentieel op de wijze van een opvoeder. Hij leidt het Italiaansche volk, zooals een leeraar en pedagoog van groote stijl zijn school leidt. Hij beschouwt zijn taak allereerst als een pedagogische en volvoert ze met een oneindig veelzijdig en scherp psychologisch inzicht. En tevens met liefde. Als van een vader. Hij heeft voor zijn volk de sterke liefde, de onuitputtelijke wijsheid en de alomtegenwoordige zorgzaamheid van een vader. Op niemand met meer recht dan op hem past de meest eervolle titel die aan een staatsman kan ten deel vallen, van „Pater Patriae" : — „Vader des Vaderlands".

* * *

Telken keer ik bij den Duce binnentreed, alleen, bij hem alleen, — hem te spreken zonder eenige menschelijke getuige, heb ik het gevoel voor geheel het Italiaansche volk te treden en te spreken met dat Italië dat mijn hart heeft. Het volk, het echte, onverbasterde, vrome, kloeke, driftige, rustelooze volk is daar, in al de grootheid van zijn eenvoud. Voel mij als binnengegaan in het hart van dat Volk.

En telken keer ik de wijde zaal doorschrijd, van den eenen hoek, waar de deur is, naar den anderen, diagonaal ertegenover liggenden hoek, waar de gestalte is achter een schrijftafel, dan trilt de Giovinezza in mijn stappen : „Ecco l'Italia !"

Voor het eerst was dat in 1927, op Woensdag 11 Mei ; toen hij nog, als minister van Buitenland-

sche Zaken, resideerde ten paleize Chigi. Dien eersten keer n i e t alleen, doch samen met den mysticoloog Marchese Piero Misciattelli. Om hem de groeten van Toorop te brengen en een stuk werk en heel de spontane bewondering van Toorop. En reeds toen ervoer ik wat man hij is. Want ik kon hem toespreken rechtstreeks, zonder omhaal: „Benito Mussolini, gij weet niet wat gij doet. Gij zult ongetwijfeld weten wat gij wilt, maar wat gij in werkelijkheid d o e t weet gij niet. En wellicht is het een geïnspireerd kunstenaar als onze Toorop die u zal kunnen toonen wat de mystieke beteekenis van uw werk is."

Uitvoerig heb ik van deze eerste ontmoeting bericht in mijn boek: „Van Toorop naar Mussolini". Zijn „olandese" heeft hem toen „alle soort van zulke vragen gesteld waarmee ge de ziel van een mensch kunt peilen. Zoowel vooraf bedacht als spontaan. Critische en irriteerende vragen, domme en dwaze. Vragen die argwaan wekken en zulke die een sfeer van vertrouwelijkheid veronderstellen. Vragen van onverschilligen, van onschuldigen aard, en zulke die tot onoprechtheid, die tenmiste tot een ontwijkend antwoord zouden nopen. Ook „domme" vragen, waarmee het den vrager te doen was om de indirecte beteekenis van het antwoord erop. Er zijn vragen die dwaas lijken als narrenspel, maar waarop de ziel zich bloot moet geven". 1)

1) Zie „Van Toorop naar Mussolini" p. 173-4.

Ten tweede male, óók nog ten paleize Chigi, trad ik van geen mensch vergezeld op hem toe. Dat was den eersten Mei van 1929, na in de vroegte een ontroerende Mis in de Catacomben, na eenige uren later op den voormiddag devotelijk het Spel van de Consecratie der Agnus Dei in het Vaderhuis van den witten Hoogepriester te hebben bijgewoond.

Hierover heb ik bericht in de krant die me lief is, de Nieuwe Tilburgsche en het relaas heeft niet de ronde gedaan door de wereldpers. Ik kan het gerust eens herhalen :

Wachtende in één der zalen, vond ik gelegenheid mij den tijd te korten door een praatje met den ouden zaalwachter (custode), die, bij alle wisseling van decoratief, de continuïteit van het bedrijf symboliseert :

„Dica, signore, hoe lang zijt gij hier al in dienst?".

„Ruim zes en dertig jaren."

Dan hebt gij er wel velen zien komen en gaan !"

„Ontelbaar velen, mijnheer. Van allerlei soort. Die toch allen op elkander geleken,"

„Maar wat dunkt u van dezen, die er nu zijn ? Iets anders dan de vroegeren ?"

„Si, signore, rimangano più attaccati: — dit zijn meer plakkers !"

Het is bijwijlen interessant, het oordeel over groote heeren te vernemen van diegenen hunner vertrouwelingen die tot hen in een verhouding staan

zooals, ongeveer, de fameuze „valet de chambre". De kunst is echter, hen aan het praten te krijgen, zonder hen wantrouwig te maken en toch ook zonder hen te verleiden tot wat slechts een banale en onwaardige indiscretie zou zijn.

Mijn mannetje was uiterst behoedzaam. Zei niets indiscreets. Maar, onwillekeurig of niet, hij zei wel iets karakteristieks.

Rimangano più attaccati.... En ik denk aan dat boud gesproken woord van den zoo juist tot Minister-president verheven condottiero, onmiddellijk na October 1922: „Io rimango al mio posto di combattimento e di lavoro e nulla mi accadrà finché la mia opera non sia compiuta." (Ik blijf op mijn post van strijd en van arbeid en niets zal mij verdringen — letterlijk: niets zal mij overkomen —, zoolang mijn taak niet voltooid is.")

Io rimango al mio posto....

Sinds October 1922 is der wereld elken dat tot nieuwe verwondering: Mussolini blijft inderdaad op zijn post!

De dictatoren van den oorlog: Lloyd George, Clémenceau, Wilson,.... de wapenstilstand heeft, met het oorlogsrégime, hen weggevaagd.

De betrekkelijke of volledige dictatoren der naoorlogsche republieken: Ebert, Stresemann, Rathenau, Masaryk, Bela Kun, Horty, hebben, ofwel door den dood of door échec hun plaatsen moeten ruimen. De dictatoren van den Balkan en Joegoslavie,

Primo in Spanje, Venizelos in Griekenland, Pilsoedski in Polen, Bethlen in Hongarije. De dictatoren der Russische revoluties, Kerensky, Lenin, Trotsky : verdwenen, uit het leven gerukt, gekortwiekt.

Benito Mussolini blijft.

Io rimango al mio posto....

De grillige volksgunst blijft hem trouw, de ijverzucht van benijders of mededingende pretendenten verdringt hem niet, de dood heeft geen vat op hem, vermoeidheid, behoefte aan rust kent hij niet.

Io rimango al mio posto....

* * *

Onmiddellijk bij mijn binnentreden(ik vervolg het relaas van mijn audiëntie op 1 Mei 1929) onderwijl mij tegemoet komende, valt hij mij op het lijf met een woord van protest.

Ik had hem geschreven dat van ons beiden uiteraard ik de eenige moest zijn die nog herinnering had bewaard aan onze eerste ontmoeting. Als had hij zoo juist dien brief ter hand, gaf hij me op dat oogenblik zijn antwoord : „Om den drommel niet ! Ik herinner mij heel goed dat gij hier zijt geweest, samen met Piero Misciattelli !"

Dit gemoedelijk woord schept meteen een sfeer van vertrouwelijkheid, als tusschen twee menschen die voortdurend in contact met elkander leven, zoodat mij vanzelf de huiselijke toon afgaat : „Hoe

staat het leven ? Alles goed ? Vrouw en kinderen ook ? En vooral Romano, hoe stelt het Romano ?"

En hij : „Romano maakt het uitstekend en verwacht binnenkort een klein broertje."

Onder de vele dingen die ik had te toonen was ook het handschrift eener Fransche vertaling van mijn boek, dat ik hem in de oorspronkelijke uitgave alreeds deed aanbieden door een vriend die „graag Mussolini wilde spreken." 2) Ik moest echter, jammer genoeg, verklaren : „Zóó als het daar ligt kan ik het niet laten publiceeren. Het is wat àl te vrij vertaald. De vertaler geeft het oorspronkelijke niet overal juist weer, laat mij hier en daar zelfs het tegenovergestelde zeggen van wat ik werkelijk gezegd heb !"

En hij : „Dat is altijd zoo. Vertaler of verrader, dat is bijna hetzelfde. Wij Italianen zeggen : Traduttore traditore."

Dan vroeg ik hem, of hij er een inleidend woord, una prefazione, voor wilde schrijven : „Jawel, maar dan moet ik eerst den tekst gelezen hebben".

Nu, vier jaren later, nadat de man die had aangenomen het uit te geven gefailleerd was en deswege zijn woord niet had kunnen nakomen, nu herinner ik hem daar weer aan : „Weet ge nog, dat ge mij hebt toegezegd een pre-

---

2) „Van Toorop naar Mussolini" — Uitgeverij „Oisterwijk" te Oisterwijk — 1928.

fazione te schrijven voor de Italiaansche vertaling van dit boek?"

„Vier jaren geleden!"

„Ja, maar gij trekt dat woord toch niet in!"

„Ben niet gewoon een gegeven woord weer in te trekken. Maar zoo onmiddellijk zal het niet gaan. Moet nog drie prefazioni schrijven: bv. een voor een boek over den landbouw 3) en ook een voor een bokser!" En hij lacht met volle tanden.

„Goed. Trouwens, de Italiaansche vertaling moet nog gemaakt worden."

Ook vraag ik hem: „Dat boek van Margherita Sarfatti, hoe is de eigenaardige passus op te vatten, waarmee het sluit? Ironisch?" 4)

„Wat staat erin? Van dat heele boek herinner ik mij bijna niets meer. Het geeft enkel détails. Brokstukken, geen geheel. Losse praatjes, geen geschiedenis. Net zoo als Emil Ludwig dezer dagen over Napoleon heeft geschreven. Anecdotes. Bv. de zotte mededeeling dat Buonaparte tweemaal per dag van hemd verwisselde. 5) Onzin. Ik kan wel tien keer per dag een schoon hemd aantrekken :.... ben ik

---

3) Intusschen gepubliceerd: „I problemi attuali dell' agricoltura italiana" (Zanichelli 1933).

4) Margherita G. Sarfatti: „Dux" (in het Nederlandsch vertaald door Ellen Forest, onder den titel: „Mussolini").

5) Zie Emil Ludwig „Napoléon" (Fransche vertaling) p. 185.

daarom een groot man? — Het beeld van een groot man wordt geteekend met de trekken die het wezen van zijn grootheid uitmaken. De kleine trekjes, daaromheen, onderling harmonieëerend of in zekeren zin contrasteerend, hebben slechts waarde voor zoover ze het beeld vervolledigen, scherper afteekenen."

— „Ja. En daarom, Margherita Sarfatti mag uw secretaresse zijn geweest, gekend heeft zij u niet".

„Best mogelijk ; ik geloof trouwens dat vrouwen over het algemeen weinig penetratievermogen hebben. Zij merken verschijnselen op, doch zonder oorzaak of verband te zien. Zonder synthese."

„Beter is het boek van Carlo Delcroix : Un uomo e un popolo."

„Ja, dat is heel wat anders. Maar Delcroix, de groote verminkte, die in den oorlog beide armen en het gezicht verloor, is dan ook een van onze grootste mannen".

Begonnen was ik met hem geluk te wenschen vanwege de oplossing der Romeinsche Quaestie, de vrede gesticht tusschen Kerk en Staat en met den lof dien Pius XI over hem persoonlijk had uitgesproken : „een man zonder vooroordeelen..'

Waarop hij, kortaf, zelfverzekerd : „Je n'en ai aucun" (Die houd ik er niet op na, geen enkele.) Als wilde hij te verstaan geven: noch zulke die u mishagen, noch andere die u zouden bevallen.

Maar het groote moment van dit onderhoud, dat

ongeveer drie kwartier duurde en waarbij ik hem, tot zijn verrassing, deed kennis maken met een gehectografeerd blad van lyceum-studenten „Noi", dat zich aandiende met deze discrete plichtpleging:

Ter kennismaking

Op dit blad zullen wij onze waarheden neerwerpen, waarheden — wij voegen het er onmiddellijk aan toe — die niet door anderen behoeven erkend te worden om waarheden te zijn.

Wij bedelen geen goedkeuringen, omdat wij geen dienaars zijn, wij schrijven voor Ons en voor die enkelen die ons begrijpen.

En wij zijn ten zeerste trots erop, dat wij door slechts weinigen begrepen worden, want niets is meer vulgair dan door allen te worden begrepen.

De opvatting omtrent de universaliteit van de kunst en van de Waarheid is een héél valsche opvatting, die door het meest volstrekte individualisme vernietigd moet worden.

In de tweede plaats zullen wij onze meeningen vrijelijk en openlijk uitspreken. Zooals wij ze vormen zonder valsche schaamte en zonder schandelijke huichelarij.

Wij zullen de vijanden zijn van alle cristalisatie, van alle oppervlakkigheid, van alle manie.

Wij zullen niet zwijgen, ook al moeten er

waarheden gezegd worden die in strijd zijn met wat heele generaties hebben beleden. Dat zou beteekenen een afzweren van onze persoonlijkheid. En onze persoonlijkheid stellen wij boven alles en boven allen.

Wie niet met Ons is, zij tegen Ons. Wij weten met onzen trots en met onze krachten, 't hoofd te bieden aan allen. Derde en laatste punt.

Wij zullen de onverzoenlijke vijanden zijn van alle cerebraal sensualisme dat onze generatie vergiftigt, van alle metaphysica's, van alle soort slaafsche spiritualiteit, van alle verbroederingen en andere soortgelijke kamillenthee.

Wij zullen tenslotte de vijanden zijn van alle achterwaartsche reactie, van alle soort hysterie, van alle parvenu's op gebied van Kunst en van Waarheid en wij zullen geen streep wijken, geen stap teruggaan.

...dit onderhoud, voor mij vol merkwaardige en met meerdere voor hem vermakelijke momenten, waarbij ik hem, tot zijn verwondering, de zoo juist in een naburigen boekwinkel gevonden Amerikaansche uitgave voorlei van een roman lang geleden door hem geschreven, op het auteurschap waarvan hij geen prijs meer stelde : „'t Is een draak, een waardeloos prul en niemand zou het nog publiceeren, als er mijn naam niet op stond" en hij

belde zijn secretaris: „Zeg, kijk eens hier, wat deze me meebrengt!";

waarbij hij mij uitnoodigde naar zijn rede te komen luisteren, op 13 Mei, in de Kamer (de eerste en nog éénige keer, dat ik een Kamer-zitting bijwoonde);

het groote moment van dit onderhoud was in ééne vraag die ik hem stelde. Een vraag om uitsluitsel.

Omdat in veler spraakgebruik „fascisme" slechts een ander woord was voor „dictatuur", wilde ik nu eens een definitie vernemen niet van eenig minder of meer willekeurig interpretator, doch van de hoogste autoriteit, den auctor van het fascisme zelf. Ik vroeg hem: „Is de dictatuur identiek met, of inhaerent aan het fascisme?"

Waarop hij:

„De dictatuur is inhaerent aan mijn persoon; het fascisme is een democratie, maar..... een autoritaire democratie."

Voor philosofisch geschoolde ooren lijkt dat „autoritaire democratie" misschien op een contradictio in terminis. Maar, als ge den term „democratie" hier verstaat naar een zijner oneigenlijke, doch veel aanvaarde, beteekenissen, dan wordt de samenstelling toch begrijpelijk, blijkt de formule zelfs uitermate gelukkig.

Het fascisme is zeker geen democratie naar het beginsel der volkssouvereiniteit, volgens hetwelk wet moet zijn wat de numerieke meerderheid van

het volk wil — 'n beginsel dat overigens ook in geen enkele „echte" democratie tot zijn recht komt, natúúrlijk niet! — en waarvan het algemeene, individueele, directe en verplichte kiesrecht de zoo consequent mogelijke uitdrukking en toepassing is.

Doch wel is het fascisme een „democratie" in den zin van decentralisatie, autarchie, of distributionisme, en corporativisme; wel in den zin van deelname aller volkselementen aan de regeering, wel in den zin van „Rerum Novarum", „Quadragesimo Anno" en de andere sociale encyclieken der pausen.

Dus niet enkel in sociaal opzicht, ook, tot op zekere hoogte, in politiek opzicht kunt ge het fascisme een „democratie" noemen. Maar het is niettemin de antipode van de democratie der „Vrijheid Gelijkheid en Broederschap" en der „Rechten-van-den-Mensch".

De formule „autoritaire democratie" geeft de synthese weer van het fascisme: — „democratie", doch beperkt door het gezag; — „autoriteit", doch gemilderd en gedecentraliseerd door de democratie. De synthese van sterk overheidsgezag en gezonden volksinvloed. (Hetzelfde beginsel dat wij ten onzent terugvinden in de Beginselverklaring van het Nederlandsche Volksfascisme.) Nadien heeft hij dezelfde definitie nog eens herhaald aan een journalist van de wereldpers, een Duitscher, die er verdere bekendheid aan gaf.

Tot hiertoe wat ik publiceerde van de audiëntie op 1 Mei 1929.

II

Thans iets over onze laatste ontmoetingen, waarbij ik als zijn „collaboratore" hem tegemoet kon treden, als zijn medewerker bij de vertaling van het merkwaardigste zijner geschriften: „Vita di Arnaldo".

Hier dan een gedeelte mijner aanteekeningen onmiddellijk na elk onderhoud gemaakt. Eccole:

Vandaag 17 April. Mijns Vaders verjaardag. Altijd een blije dag geweest.

Word opgebeld van palazzo Chigi uit. Door een zekeren heer Nichetti, die me meldt: „Er is hier een brief voor u, waarbij u wordt meegedeeld dat u morgenavond zult worden ontvangen door den Capo del Governo. Wil u den brief komen halen, of zullen wij hem u bezorgen?"

Ik ga hem liever halen, kan dan wellicht nog iets meer vernemen, behalve enkel den Wortlaut van het epistel.

Nichetti is zeer hoffelijk, maar doet aanvankelijk wat onzeker. Bijv. als iemand die wel iets zou willen vragen, doch niet goed durft, om niet indiscreet te lijken, of ook om zijn onwetendheid niet te verraden. Hij bekijkt me een beetje, praat een beetje, als om uit te lokken wat hij zou willen vernemen. Ik merk het en stel hem op zijn gemak: „U weet waarschijnlijk wel waar het over gaat." —

Nee, eigenlijk niet. Hebt u misschien langs directen weg de aanvraag gedaan? — Dan verklap ik hem, dat ik inderdaad een meer rechtstreekschen weg heb gevolgd, wijl ik den Capo spreken moet, voor de vertaling van zijn boek, „Vita di Arnaldo". — En hij weer: Ja, ik herinner mij wel, eens een telegram van u te hebben gezien, ik weet niet meer bij welke gelegenheid. — „Toen Arnaldo was gestorven." — O juist. Het is me bijgebleven, omdat het opvallend ongewoon van inhoud was.

* * *

Volgenden dag ben ik even vóór het aangegeven uur op palazzo Venezia. Word steenen trappen opgeleid, twee verdiepingen hoog; dan te wachten een kamer binnengelaten, waar een viertal schilderijen afleiding geven, twee mansportretten, een doek dat tot titel draagt: La Sposalizie di Maria Vergine, daartegenover, van Bastiano Mainardo, eene Madonna met Kind, geflankeerd door Petrus en Paulus.

Aan den wand tegenover het venster staat een houten troonzetel en gerijd langs de beide andere wanden een achttal zoogeheeten savonarola-stoelen. Middenin een naakte vierkanten tafel van hetzelfde door ouderdom gezwart eikenhout, als de overige meubels. Naast het venster een inwendig verlichte glazen kast met majolica-werk van de 9de, 13e, 14e en 16de eeuwen.

Alleen dit laatste geeft iets museum-achtigs aan

het vertrek, dat overigens geheel pauselijk en religieus van aankleeding is gebleven.

Hier mag ik wachten om aanstonds te worden toegelaten bij den man, die met zooveel naieve trots schrijft, in het boek dat hij mij ter vertaling heeft toevertrouwd, hoe arm zijn ouders waren, en wat een knap werkman zijn vader was, die zelf het ijzeren ledikant had gemaakt, waarin hij, Benito, samen met zijn broertje sliep ; en ook wat een vooruit-strevend landman zijn vader was, die het eerst van allen in de streek zich een dorschmachine had aangeschaft.

En juist had ik hooren vertellen hoe hij soms zijn landgenooten ontvangt in dezelfde zaal, die ik aanstonds zal betreden : Zoo, eens een groep federale secretarissen, 'n paar honderd mannen, ze stonden in een halven cirkel geschaard. Plots vliegt de deur open, de Duce treedt binnen, in uniform. Gaat temidden van hen staan, kruist de armen over de borst, zegt niets, kijkt ze met zijn doordringende oogen en met even vasthoudenden blik, beurtelings aan. De kerels weten niet hoe ze 't hebben, voelen zich beklemd. — Dan na allen te hebben in de oogen gegrepen, zegt hij : „Vi conosco quasi tutti". „Ik ken u bijna allen". En pikt er enkelen uit, die hij stuk voor stuk vlak voor zich laat staan, ter ondervraging, scherp geserreerd, snel achter elkaar, op afgebeten toon : „Hoe oud ? - Waar geboren - Waar woont ge ? - Waar gestudeerd ? - Wat gestudeerd ? - Hoe lang al secretaris ?"... — Of dit

verhaal historisch is weet ik niet. Deel het mee èn omdat het als verhaal loopt èn wel in het kader der psychologische mogelijkheden past.

Blijf ongeveer een half uur alleen. Tegen zeven stapt een magere dame op leeftijd binnen, met twee Italiaansche kranten in de hand. Bijna op de voet gevolgd door een ranken heer met puntbaardje en knevel, plus zijn baardeloozen jongeling van een rondgapenden zoon. Evenals de „Donna Crisi" met haar kranten, zetten ook deze beiden zich neer aan den wand tegenover mij, met een oude haverkist of schatkist tusschen hen in.

Lang laat men mij niet het genot van hun gezelschap. Er treedt een mooi uitgedoschte lakei over den drempel, wenkt en leidt me naar een nabije deur, die hij voor me opent.

De fameuze zaal, waar Herr Ludwig, de anecdoten-verzamelaar, al zwemmende verdronk! Ja het komt uit en ginds, in den verren hoek, staat een man bij een tafellamp, een krant te lezen. Als ik halverwege ben, legt hij de krant neer, treedt op me toe, beantwoordt herkennend mijn lach van herkenning en drukt me de hand.

Maar hij ziet er vermoeid uit.

Het gesprek is niettemin gemoedelijk, als de vorige keeren.

„Nu ben ik dan uw medewerker geworden!"

„Ja, dat is zoo en dat is goed".

Het eenige wat mij in den mensch interesseert is de mensch.

Niemand heb ik ooit de illusie gegeven, dat ik hem interessant vond of hem zocht, omdat hij een hooggeplaatst man was, of invloedrijk, of geldrijk.

En mocht iemand hieromtrent aleens hebben getwijfeld, dan is hij bij dezen uit die onzekerheid verlost. — Ook, niemand interesseert me om zijn wetenschappelijke, of kunstzinnige, of kunstmatige beroemdheid.

Het eenige wat mij in eenig mensch, wie ook, de moeite waard lijkt is de mensch.

Doch ik wil heelemaal niet, dat gij dit zóó zoudt verstaan, als moest ik verachting of haat hebben, of maar iets van natuurlijken weerzin tegen de hoogergeplaatsten in eenige gemeenschap. Integendeel. Dan zou immers bij voorbaat mijn ontvankelijkheid zijn afgesloten voor de indrukken van het zuiver menschelijke in hen. Ik haat niemand — En nog minder moogt gij er uit afleiden, dat ik weinig ontzag zou hebben voor het door hen vertegenwoordigde gezag. Maar misschien leeft in mij scherper het onderscheid tusschen den mensch en de qualiteit. Onderscheid dat theoretisch iedereen kent, doch dat practisch den eene meer bewust blijft dan den andere. — Goed, maar ik ben nu niet bezig aan een zelfportret.

Van belang lijkt mij in elken mensch slechts zijn moreele figuur.

En dan is er gradueel verschil in der menschen

belangrijkheid, dat spreekt. De eenvoud trekt mij het meest aan. Naar de mate van iemands ongekunstelden eenvoud, meet ik zijn belangrijkheid. En overigens, indien ik iemand als mensch de moeite waard weet en hij bekleedt bovendien nog een overheids-positie, een invloedrijke post, hij maakt bovendien geschiedenis en zelfs geschiedenis in grooten stijl, ja zeker, dan interesseert hij mij des te meer.

En zoudt gij dan zoo graag willen weten wat mijn systeem is ? Hoe ik het aanleg, de waarde der menschen te schatten, hun moreele figuur te zien en te kennen ?

Niets leg ik aan en systeem houd ik er niet op na. De menschen leggen hun ziel voor mij open en ik lees. Ongewild en onwillekeurig lees ik. Soms onmiddellijk verstaande, meestal eerst naderhand. Wanneer de eenmaal opgedane en vastgelegde indrukken worden weer-opgenomen en verwerkt door het associatie- en redeneervermogen van den geest.

Zoo kom ik binnen bij Benito Mussolini, die van me houdt omdat hij van de Hollanders houdt en ik open het gesprek in het Italiaansch.

Evenwel, liever dan in het Italiaansch, spreek ik met hem in het Fransch: — zulks, èn omdat mijzelf deze taal meer, wijl reeds van kindsaf, vertrouwd is èn omdat wij beiden dan een taal spreken die ons in ongeveer gelijke mate vreemd is, dus aan

de eene partij geen voordeel geeft boven de andere. Het Fransch stelt ons wederkeerig op hetzelfde plan en hierom is het mij te doen, want ik wil het gevaar niet loopen mij iets te moeten laten ontsnappen van het gesprokene of van wat ikzelf tot uitdrukking zou willen brengen. — Tenslotte wil ik vermijden aanleiding te geven tot het ontstaan van een minder gunstige stemming. Immers als een mensch moet hooren hoe een ander zijn moedertaal verbrabbelt en verhaspelt, dan kon zijn humeur daar wel eens onder lijden.

Toch, wijl het hem plezier moet doen aldus mijn goeden wil te ervaren, open ik het onderhoud in zijn taal, zij het ook met de bedoeling, aanstonds voor te stellen om over te gaan in het Fransch. Ik krijg hiertoe echter een ongezochte gelegenheid: Na eenige zinnen blijf ik steken, bij een woord dat me niet invalt. Waarvan ik gebruik maak om hem het vooraf overwogen voorstel te doen: „Kunnen we geen Fransch spreken?"

En hij: „O goed. Ook Engelsch of Duitsch, als ge wilt".

„Neen, maar ik vraag het, omdat anders de partijen tezeer ongelijk zijn. Fransch is voor ons beiden een evenzeer vreemde en evenzeer vertrouwde taal". Waarna het gesprek voortliep.

Maar opgemerkt had ik het: „Ook Engelsch of Duitsch, als ge wilt".

Daar had ik niet om gevraagd. Hij had kunnen volstaan met te antwoorden: „Goed!" Maar hij

liet hooren, hoe hij, behalve Fransch, nog twee andere talen machtig was. Ongevraagd liet hij dit hooren.... Een kleine uiting van ijdelheid.

Zeker, van ijdelheid. — De sluwe Emil Ludwig had hetzelfde opgemerkt er handig misbruik van makende, door Mussolini te vleien. Doch deze would be moralist had verder niets daarin gezien, niets daaruit begrepen.

Toch, het is nog iets anders dan een uiting van ijdelheid.

Ik bedoel nu niet dat het zeker wel ongewoon is een Italiaan en nog zeldzamer een staatsman van een groote mogendheid te ontmoeten die vlot drie vreemde talen spreekt. Bedoel nu niet, dat er wel eenige grond voor was om het iets hooger aan te slaan, er dus ook een zekere fierheid in te erkennen. Afgezien hiervan. Het was nóg iets anders. En ware mij ditzelfde gezegd door een van „de velen", ik zou hebben geglimlacht bij het doorzien van den kranigen ijdeltuit.

Doch in dit geval las en verstond ik uit wat ik opmerkte, hoe de ijdelheid welke h i e r zich verried, de keerzijde was der medaille die den beeldenaar van ingeboren nederigheid droeg.

Als deze man, in deze positie, niet een onuitroeibare wijl ingeboren nederigheid rijk was, dan kón hij niet prat gaan op zijn talenkennis.

Dan zou hij zulk een kleine ijdelheid versmaden. Wellicht zou hij het ook niet noodig achten mee te deelen wat hij allang bekend moest veronderstellen.

Maar in elk geval, hij zou zich boven een op zóó geringen grond steunende ijdelheid verheven wanen.

Als hij zich voelde, als hij zelfbewust was en zelfgenoegzaam, dan zou hij — zoo niet door zijn uiterlijke houding, toch in zijn geest — voort-durend poseeren voor wat hij ook werkelijk is: de grootste historische figuur van zijn tijd.

Indien hij hoovaardig was, dan zou hij niet poseeren als een Italiaan die drie vreemde talen spreekt, doch als de onbetwiste alleenheerscher over een groot volk: als de stichter van den socialen vrede, den politieken vrede, den economischen en den religieuzen vrede in zijn land: als de oplosser der Romeinsche Kwestie; als de overwinnaar van communisme en vrijmetselarij; als de regent en legislator die door heel de wereld bestudeerd wordt en becritiseerd en geïmiteerd; als de staatsman die nu óók reeds de internationale politiek gaat beheerschen en richten.

Als d e z e zich nog gevleid voelt omdat men zijn talenkennis prijst, dan uit ontstentenis van hoovaardigheid, dan uit een natuurlijke deugd van nederigheid, ingeboren eenvoud.

En hieruit is ook de charme van zijn naïveteit. Want de waarde van zulke verschijnselen ligt in het feit dat ze niet k u n n e n gesimuleerd zijn. Onmogelijk, dat hij zou kunnen doen alsof, zou kunnen v o o r w e n d e n ijdel te zijn, o p d a t eenig opmerker hem voor nederig of naief zou

houden.

Niet slechts heeft hij er geen erg in dat ik hem een beetje doorzie, maar als hij er wèl erg in had, zou hij het, juist krachtens die ijdelheid (krachtens de keerzij van zijn nederigheid), ófwel, in de andere veronderstelling, krachtens zijn hoovaardigheid, zou hij dan die houding van naïeveteit niet k u n n e n aannemen. En wilde hij iets simuleeren, hij zou iets anders simuleeren.

Onderwijl ik mijn papieren openvouw: „Sinds hoe lang zijt ge niet in Rome geweest?"

„Sinds vier jaren."

„En wat dunkt u van de veranderingen in het beeld der Stad?"

„Magnifiek! Ja, dat is grootsch, verbluffend..... Maar méér nog is mijn belangstelling voor de vernieuwingen van andere orde. De verandering van moreel binnen de grenzen, die van prestige buiten de grenzen. — Weet ge nog wat ge mij gezegd hebt in 1927?"

„Wat dan?"

„Ik stelde u de vraag: Wat beschouwt gij als uw taak? — En uw antwoord: — Een nieuw volk maken. Over tien, vijftien jaren, zult gij een geheel nieuw volk in Italië zien: het zal geestelijk en moreel en zelfs physiek veranderd zijn. 6) Ik nam dat

---

6) Zie meer uitvoerig in „Van Toorop naar Mussolini" p. 181.

toen wel eenigszins cum grano salis op. Nu echter : ofschoon nog lang vóór het einde der termijn, zie ik werkelijk, ziet geheel de wereld een volkomen ander Italiaansch volk : fier, sterk, in bewuste eenheid, op hooger moreel plan, vol eerbied voor alle eerbiedwaardige tradities, in onstuimigen, toch beheerschten, wil op een groote toekomst gericht.

„En wat het prestige buiten de grenzen betreft : mijn gelukwensch met het ontworpen „Pact van Vieren". Ik ken de critiek erop, speciaal van sommige Fransche bladen. Die critiek vooral heeft mij ervan overtuigd dat dit diplomatie in grooten stijl is. Die zal slagen. Misschien nog niet zoo onmiddellijk. Maar gij zult slagen. Alleen moet ge met onze Franschen nog een beetje geduld hebben."

En hij, met milden, tegelijk zelfbewusten glimlach : „O geduld, dat heb ik !" 7)

In dit verband komt ook nog even de Volkenbond ter sprake en het uittreden van Japan.

Dan geraak ik eindelijk tot mijn eigenlijke doel :

„Bestaan er al vertalingen van het boek ?"

„Geen enkele, ik heb aan niemand behalve aan u verlof gegeven het te vertalen".

„Er zijn sommige moeilijkheden in den tekst, niet van taalkundigen aard, waarvan ik wel aan uzelf de oplossing moet vragen, omdat niemand anders ze mij kon verschaffen. Ik wil n.l. niet zonder meer een

---

7) Zie hierover nader in het maandblad Aristo- III, nr. 10, p. 282.

getrouwe vertaling geven, doch ik wil het boek in al zijn onderdeelen verstaanbaar maken voor mijn niet Italiaansch publiek. Zoo b.v. is er sprake van een Don Colombo ; wie is dat ?"

„De broer van de vrouw van mijn broer. Een priester, een brave kerel, daar kunt ge gerust eens mee kennis maken. Maar ik zie dat er wat veel op uw program staat en vanavond heb ik weinig tijd. Kunt ge niet een anderen keer terugkomen ? Wanneer moet ge vertrekken ?"

„Ik moest eigenlijk al vertrokken zijn, maar ga niet weg voor ik mijn werk heb afgedaan. Blijf dus in alle geval, tot ge mij gelegenheid hebt gegeven, om de moeilijkheden in het boek met u te doorloopen."

„Goed, kom dan a.s. Maandag terug. Voor dien is heel mijn tijd al in beslag genomen". En hij laat me de volgekrabbelde blaadjes zien van zijn blokkalender.

Wij praten nog wat, over dingen die niet voor publicatie in aanmerking kunnen komen en ik vraag hem mijn naam te zetten en zijn handteekening op een foto van Toorops teekening, die ik had meegebracht.

Weer, zoodra hij ze ziet, raakt hij ervan onder de suggestie : „Dat is magnifiek !"

„Uw dochter Edda heeft het origineel, in Shangai".

„Ja, ik weet het. Maar wat is dat een prachtige teekening".

Ik vraag hem nog: „Wat zegt ge van de critiek die ik heb geschreven op de „Colloqui" van Emil Ludwig en welke critiek, naar ik vernam, men u in een vertaling heeft voorgelegd?" 8)

„Uw critiek was zeer juist. Het boek is heel criticabel".

„Ik heb u daar voor een naieven mensch uitgemaakt".

„Nu ja niet altijd is naïef wie lijkt het te zijn".

„Maar omdat alle anderen u voor een machiavellist uitmaken, daarom heb ik eens willen aantoonen, hoe naief gij in uw eigenlijke wezen zijt gebleven."

„Och, machiavellisme is ook meestal iets anders dan men eronder verstaat."

Ik ga daar niet op in, wil hem enkel beduiden:

„Juist dit is het wat mij het meeste in u aantrekt. In uw ziel zijt ge dezelfde gebleven als de dorpsjongen die ge waart, overeenkomstig den aard van uw eenvoudige vader en moeder".

---

8) Gepubliceerd in het maandblad Aristo-, IIIde jrg., nrs. 4 en 5-6 pp. 106 en 147. (Daarin werd aan de kaak gesteld de buitensporige onbeschaamdheid van Herr Cohen, alias Emil Ludwig, die de brutaliteit zoo ver had gedreven, dat hij de verantwoordelijkheid voor den inhoud van het boek afschoof op zijn.... slachtoffer; en als tegenhanger wees ik op de naïveteit van Benito Mussolini, wijl hij erin geloopen was en zich had laten gebruiken voor de reclamedoeleinden van den onbeduidenden sluweling.)

„Ja, het karakter verandert niet. Men wisselt van denkbeelden, maar niet van karakter. Net zoo min als dat een man een vrouw kan worden."

Daar verried zich al meteen de mensch in zijn natuurlijken eenvoud en de Latijn in zijn normatieve moraliteit : Hij wil niet voor een naïeveling worden gehouden en evenmin voor een machiavellist. Hij verdedigt zich tegen beide verdenkingen. Ik herinner mij een opmerking van Cecil Chesterton in diens oorlogsboek : „The Prussian hath said in his heart...", 9) waar hij de Pruisen Frederik den Groote en Bismarck eenerzijds, vergelijkt met den Latijn Napoleon en opmerkt hoe deze tot het uiterste trachtte zich schoon te wasschen van schuldigheid aan den moord op den Duc d'Enghien, terwijl die anderen (zoowel als ook de Pruis von Moltke : „Ein Fettchen Papier") brutaal en cynisch zich tot de grofste misdaden bereid verklaarden. En Cecil Chesterton concludeert : De Latijn blijft, ook als hij tot den hoogsten graad van macht gestegen is, of zelfs alh hij theoretisch alle mystiek geloof heeft verloren, zijns ondanks, gebonden aan de normata der christelijke en algemeen menschelijke zedeleer. De Pruis vertrapt, als het in zijn kraam te pas komt, alle wet, ook die van God zelf: „De Pruis heeft gezegd in zijn hart : e r i s g e e n G o d".... Het schaamtelooze cynisme van den

9) Nader hierover in het maandblad Aristo-, IVde jrg. nr. 7-8 p. 238.

Pruis en het menschelijke schaamtegevoel van den Latijn... — Is de keerzij der medaille bij den Pruis dan misschien een geringere neiging tot farizeïsme ? —

En wat de naïeveteit betreft, die laat hij zich pas aanleunen, als ik den volgenden dag, sprekende over Sjef van Dongen, naïeveteit een der kenmerken van grootheid noem. Niet, als zou elke naïeveling een groot man zijn ; wèl, zoo, dat elk waarachtig groot man in menig opzicht naïef is. — Wat ook Misciattelli uitdrukte toen deze, na onze gezamenlijke audiëntie eerst bij den Duce, onmiddellijk daarna bij cardinaal van Rossum, zijn indruk samenvatte met de opmerking : „Elk waarachtig groote is een eenvoudige, zij het dat bij elk afzonderlijk die eenvoud zich openbaart in een eigen stijl."

Mussolini beduidt mij te verdwijnen : „Gij komt dan Maandag terug ?"

„Als God belieft, ja".

III

Dat heb ik, aan het slot van mijn vorig stuk, eigenlijk onjuist uitgedrukt, dat Mussolini mij beduidde heen te gaan.

Geen enkelen keer ervoer ik een dergelijk gebaar van hem, nooit. Hij is de meest rustige en meest

bescheidene bezochte (véél bezochte !) dien ik ooit ontmoette. Bij elk onderhoud gaf hij van het eerste oogenblik tot het laatste een volkomen bevestiging van de opmerking welke Graaf Apponyi in zijn „Herinneringen" noteerde ten aanzien van president Roosevelt in 1904, ze tevens toepassend op Mussolini : „Hij luisterde evenzeer naar mij, als ik naar hem en het was een even groot genot hem te hooren als door hem te worden aangehoord. Voortdurend was hij met zijn heele aandacht bij het gesprek, hield zich steeds bij de logische continuïteit van het meegedeelde, wat hij zei was altijd duidelijk, precies en ondubbelzinnig. De meest ideale mensch, om mee te spreken. Iets dergelijks heb ik nadien alleen nog maar bij Mussolini aangetroffen, wiens persoonlijkheid ook overigens menige trek van verwantschap heeft met Roosevelt." 10)

Deze opmerking is niet zoo maar „wel juist", — ze wordt op de meest volmaakte wijze bevestigd door het geheel en elk onderdeel van het gesprek.

Mussolini bezit klaarblijkelijk de fijne en natuurlijke beschaving welke ten onzent zoo schaars voorkomt : behandelt zijn bezoekers naargelang elks ontvankelijkheid. Hij zal wel eens tot iemand zeggen, iets in den trant van „kerel, donder op !" maar dan slechts tot een die minder ruige taal verkeerd zou interpreteeren. — Ik deed u daar straks

---

10) Graaf Apponyi: in de Duitsche uitgave, „Erlebnisse und Ergebnisse" S. 150 & 151 —

het verhaal van de ontvangst dier federale secretarissen! —

Van het oogenblik af, dat hij me verzocht om Maandag terug te komen, begon ik mijn matten te rollen. Doch dat vorderde eenigen tijd, daar ik een tamelijk volumineuze bagage van, met toelichtende woorden te overhandigen stukken en met redenen omkleede verzoeken, voorstellen of andere boodschappen had meegebracht, (zoo b.v. het boek van onzen Nobile-zoeker Sjef van Dongen en diens foto, waarop hij, ten huwelijksgeschenk, zijn handteekening krast), waarvan ik de afdoening dan eveneens tot het volgende bezoek moest uitstellen. Onder dat inpakken door liep het gesprek verder, geanimeerd met opmerkingen en vragen niet enkel van mij, evengoed van hemzelf. Eerst op het moment, dat ik werkelijk gereed was, gepakt en beladen klaar stond ten afscheid, toen dus heel mijn houding zulk woord van hem uitlokte, toen zei hij: „Tot Maandag dan!"

Bovendien, al hadde hij niets van dien aard gezegd, er was iets in zijn wezen, dat u zou genoopt hebben het kort te maken. Hij zag er vermoeid uit. Het uiterlijk van iemand die heel den nacht slapeloos had doorgereisd en nadien nog geen rust genoten. Ook bleef hij gedurende heel het onderhoud staan.

En eenigszins was ik hierop voorbereid. Want toen ik, daags tevoren, met den brief van Nichetti uit palazzo Chigi komende, het nabijgelegen lokaal

der buitenlandsche pers even inliep, om Paul Gentizon te waarschuwen dat ik den volgenden avond den Duce zou spreken, toen vond ik bij den Franschman eenige verbluftheid, als dacht hij dat ik hem wat wijs wou maken, en hij zei, dat ik me ongetwijfeld vergiste. „Morgen? Onmogelijk! Hij is niet eens in Rome!" — Ik hoefde hem maar eenvoudigweg den juist ontvangen brief te toonen: Daar stond het toch zwart op wit: „.....che Sua Eccellenza il Capo del Governo, aderendo al Suo desiderio, la riceverà a Palazzo Venezia domani 18 aprile alle ore 18.30"..... — Zelfs de meest gegronde twijfel was daartegen niet bestand!

„Maar hoe is dat mogelijk? Hij is in Romagna. Moet daar vandaag nog verschillende plaatsen officiëel bezoeken. Het program staat in de kranten!"

„Blijkens dezen brief is hij morgenavond weer hier."

En Paul Gentizon weet geen andere conclusie dan: „Tout ce que cet homme fait est merveilleux!"

* * *

Maandag 24 April:

Dit keer wordt ik te wachten gezet in een blauw bekleede kamer, onmiddellijk grenzend aan die van verleden week en deze moet men door om in die andere te komen. Ze is grooter en er hangen schilderijen van meer profaan onderwerp. Er is ook

meer leven en levendigheid. Van gaanden en komenden en van de lakeien die er de wacht houden en zich den tijd dooden op de min of meer discrete wijze welke hun eigen is.

Als vier gewichtige heeren met gewichtige boeken beladen gegaan zijn, en, ontheven van den boekenlast zijn weergekeerd, wordt naar mij een arm omhooggestoken, die ik heb te volgen.

Hij zit aan zijn tafel te schrijven als ik binnenkom. Treedt me halverwege tegemoet met een gemoedelijk „Come sta ?" „Hoe staat het leven ?"

Thans begin ik met een vraag die ik vorige maal had verzuimd : Gevraagd had ik hem toen : „Bestaan er al andere vertalingen van het boek ?" Doch op zijn antwoord : „Geen enkele" had ik verder niet aangedrongen. Dus vroeg ik thans : „Om welke reden dan, hebt ge wel aan mij het vertaalrecht van uw boek gegeven en aan niemand anders ?"

„O, er zijn verschillende aanvragen geweest in allerlei talen, ik heb ze alle geweigerd".

„Waarom dan aan mij niet geweigerd ?"

„O zoo maar. Als ik dat zoo wil, dan doe ik dat zoo." Hij laat voorkomen, alsof het niet meer dan een gril van hem is, ofwel doet vermoeden dat hij er een reden voor heeft, die ik maar zelf moet begrijpen.

Dan zeg ik hem, dat, hoe dan ook, ik het heb aanvaard als een groote onderscheiding.

„Ik heb een vrij gezonde verachting voor al wat

menschen een onderscheiding plegen te noemen en te vinden, doch één ding is er dat ik werkelijk als zoodanig ondervind en anders niet dan met grooten schroom aanvaard: de onderscheiding van het vertrouwen.

„Ook dit blijk van vertrouwen aanvaard ik met groote piëteit. Ik hield van uw broer. Ik heb waarachtig geleden, toen ik zijn dood vernam, geleden vooral om u. Als ik ooit betreurd heb geen Italiaan te zijn, dan op dat oogenblik. Ik zou graag in staat willen zijn u eenigermate het verlies van uw broer te vergoeden."

Hij zegt daar niets op. Zijn groote, wijdopen oogen staren op de tafel voor hem. Zit als geïmmobiliseerd, verstard. Geen enkel gebaar, noch van erkenning, noch van ongeduld. Niets verraadt wat er in hem omgaat. Er verloopen ettelijke oogenblikken van gespannen stilte, gescandeerd door het getik van een uurwerk dat ik niet zie.

Dan ga ik mijn notities na en vraag hem verklaring van de mij nog duister gebleven details in zijn boek. Die verklaringen voeg ik toe aan mijn vertaling, in den vorm van voetnoten.

Onderwijl ik schrijf, schrijft ook hij verder aan het stuk, de prefazione, 11) waarmee hij bezig was, toen ik binnenkwam.

Dan kom ik nog eens terug op het boek van Emil Ludwig, zeggend hoe graag ik van dat mis-

11) Zie voetnoot 3), p. 88.

lukte werk een verbeterde herhaling zou willen geven.

Maar hij, met een gebaar van weerzin :

„Nog een keer Colloqui ! Nee, nee !"

„Zoo bedoel ik het niet, geen „Gesprekken". Den vorm zou ik niet willen herhalen. Maar wat dat werk in wezen had moeten zijn, nl. de poging een moreel beeld te teekenen".

„Waar is dat goed voor ? Het is al wel geweest."

Ik ga er even op door : „Ik zou u dan echter willen zien op Villa Torlonia, temidden van uw gezin. Wat me zou te pas komen, ook voor een ander boek dat ik nog in ontwerp heb."

„Nog een ander ? Wat voor een ?"

„Het zou tot titel hebben : Benito en Arnaldo en mijn studie over Arnaldo zou ik daarin opnemen."

„Nee, maar op Villa Torlonia, dat gaat toch niet. Ten eerste is dat huis niet van mij. En dan, voor mij is het van geen belang.

„Dat geloof ik, maar ik meen dat het van belang zou kunnen zijn voor althans eenigen der lezers van het boek."

Hij zwijgt. Ik wacht. Hij volhardt in zijn zwijgen. Ik wacht nog... Schuchter waag ik een laatste poging : „Zou dat werkelijk niet mogelijk zijn ?" Hij blijft sprakeloos.

„Dat huis is niet van mij". Als schaamde hij zich in zulk een fraaie, weelderige omgeving. Voelt er zich nog altijd niet thuis. Het is letterlijk waar. Toen hij, ik meen in 1928, ziek was, maaglijden, en

de dokters meenden dat zijn kleine behuizing, midden in de stad ongezond voor hem was, dat hij lucht moest hebben, toen heeft de eigenaar van Villa Torlonia hem zijn woning aangeboden, zelf onderkomen nemend in een dependentie ervan. Aanvankelijk was het bedoeld voor eenige maanden, het is zoo gebleven.

Maar als hij over zijn volk kan spreken, leeft hij op. Dan straalt er trots en liefde uit zijn felle oogen. Ik trek hem heelemaal mee als ik zeg wat een prachtig materiaal hij in het Italiaansche volk heeft, dat over het algemeen nog zoo hoogstaand moreel is en zoo vitaal.

„Mijn volk !" roept hij uit. „Nog dezer dagen had ik Zuid-Amerikanen bij me, die waren eerst in Frankrijk geweest en hadden opgemerkt hoe doodsch en triest het land daar was en hoe somber gestemd de bevolking. Terwijl hier alles levendig, opgewekt en blij."

Ik erken : „Helaas, wat Frankrijk betreft, dat is zoo. Ik hou van Frankrijk, dat zoo dom is en het ongelijk heeft van zich door een troep politieke stoethaspels te laten ringelooren. Maar ik zie ook, dat het in menige streek lijkt op een uitstervend of een zich zelfmoordend land. Niet enkel om de ontvolkte dorpen, leegstaande scholen, verlaten kerken, doch evenzeer door de eindelooze reeksen vervelooze, slecht onderhouden stations en andere openbare gebouwen. Als heeft dit volk gezegd : „onze tijd zal het nog duren ; na ons komt nie-

mand van ons : après nous le déluge ; — waartoe nog kosten maken voor onderhoud ! — vreemden zullen het straks in bezit nemen : die kunnen het zelf opknappen !" — Ja, Frankrijk lijkt stervend. Hier integendeel voelt men het geweld van den levensdrang."

Ook in hem is het zichtbaar, hij haat Frankrijk niet. Maar hij voelt zich gedwarsboomd door den onwil der Fransche politiek, verveeld door het gemier en gewroet van zijn aartsvijanden, de Fransche vrijmetselaars, die daar de lakens uitdeelen, geplaagd door het gebrek aan grootheid en edelmoedigheid in de Fransche diplomatie.

Maar als hij twee malen in het gesprek de vrijmetselarij noemt, dan gebruikt hij, ofschoon Fransch sprekende, telkens het woord in het Duitsch, met een komischen nadruk : „die Freimaurerei", de harde klanken met een geweld van verachting accentueerende.

Nog raken we niet uitgepraat en hij vraagt me of ik ook morgen zou willen terugkomen.

„Goed, morgen. Hoe laat ?"

„Op hetzelfde uur."

Bij het afscheid reik ik hem de hand, zeggende : „Is het hand drukken afgeschaft ? Nee toch zeker, waar !"

Hij glimlacht goedig. Ik zie opeens een nog niet ontwaarde, onmiskenbare trek van goedigheid in zijn oogen. Hij neemt mijn hand en drukt ze

mild en warm. Nijpt er niet in, maakt geen vertoon van kracht en energie in die geste. Drukt ze mild en innig.

Hij zet zich weer voor zijn papier. Ik ga.

En als ik de zaal doorschreden heb en bij de deur mij omkeer, dan zie ik in de schemerige verte zijn figuur weer recht op staan en hoog heft hij zijn arm ten groet, dien ik op dezelfde wijze beantwoord.

A domani !

Tot morgen.

* * *

Terwijl ik dit herschrijf — weer ettelijke maanden na het gebeurde — valt mij in wat ik intusschen over hem las van twee bezoekers die hem doorzagen : den reeds eenmaal geciteerden Hongaarschen graaf Apponyi en den medewerker van Le Temps, Wladimir d'Ormesson. Wijl zoo wel het eene als het andere volkomen in dit kader past, mijn portret-teekening completeerende, geef ik hier eenige vrij uitvoerige aanhalingen.

Van Apponyi 12) eerst.

> „De titel „Duce" is voor Mussolini algemeen geworden, en wel niet door een of ander voorschrift der etiquette, maar uit een spontane

---

12) Apponyi: zie Duitsche uitgave S. 215 en S. 218-220 — zie ook : Pop. d'Italia 5—X—33, p. 3.

gewoonte, als een innerlijke waarheid, daar nu eenmaal ieder in hem den „Duce", den leider ziet en hem in de uitoefening van deze taak een onbegrensd vertrouwen toedraagt; deze betiteling brengt ook een zekere gemoedelijkheid mee in de verhouding van de ondergeschiktheid, een vermindering in den afstand door een toenadering van het gemoed. En dat is door en door Italiaansch; zelfs de militaire discipline heeft in Italië een minder streng karakter dan in de Noordelijke landen. De Italiaan kan de warmte niet missen, in de psychische wereld zoomin als in de stoffelijke"...

„Wat nu het onderhoud zelf aangaat, men is verrast door den ongedwongen eenvoud door de ongekunstelde oprechtheid, helderheid en beslistheid van zijn uiteenzettingen.

De eerzuchtige plannen, die hij voor zijn volk koestert, en het vertrouwen, dat hij in deszelfs veelzijdige begaafdheden stelt, doen volstrekt geen afbreuk aan zijn nuchtere waardeering van de machtsfactoren, waarmede hij rekening moet houden. Zelden heb ik een persoonlijkheid ontmoet, zoo vol gerechtvaardigd zelfvertrouwen en toch zoo volkomen vrij van illusies. Dit is dan ook van de grootste beteekenis. Het geheim namelijk van de grootheid van een staatsman, die niet slechts iets verblindends, maar ook iets blijvends schept, bestaat in het duidelijk zien van de grenzen

zijner mogelijkheden. Wanneer van een groot man gezegd wordt, dat hij alles kon bereiken, wat hij wilde, dan beteekent dit eigenlijk, dat hij zoo verstandig was nooit iets na te streven wat hij onmogelijk bereiken kon. Het groote gevaar van een macht, die geen tegenwicht heeft en niet aan de controle van vrije critiek is onderworpen, bestaat juist daarin, dat zij bij haar bezitter het oog vertroebelt voor de grenzen van het mogelijke. Daarvan bestaan vele voorbeelden, waarbij hoogst tragische, onder de groote mannen der geschiedenis; wij behoeven slechts den val van Napoleon in herinnering te brengen. — De menschelijke natuur is ook bij de grooten onvolmaakt en verdraagt een al te hooge macht niet, zonder duizelig te worden. Bij Mussolini is daarvan geen spoor te bemerken. Men mag aannemen, dat hij in den kring der belangrijke mannen die hem omringen, voldoende hulp van critiek vindt ; maar in ieder geval is hij tegen de reeds genoemde innerlijke gevaren van de macht beschermd door de buitengewone evenwichtigheid van zijn eigenschappen en ook doordat zijn begrip van het algemeen belang zijn subjectiviteit overheerscht ; men kan van hem, hoe paradoxaal het ook klinkt, zeggen, dat zijn subjectiviteit een objectief karakter heeft, want hij beschouwt zichzelf heel en al als een instrument voor een hoog doel, en zijn geheele

geestelijke en lichamelijke levenswijze is erop aangelegd, dit instrument voor de grootste werkzaamheid geschikt te houden.

Die monumentaliteit van zijn persoonlijkheid komt ook tot uiting in een monumentaliteit van spreekwijze : iedere zin is een gedachte, en iedere gedachte onderdeel van een groot doel. Men schiet in een onderhoud van een half uur met hem meer op, dat in urenlang gesprek met een ander. Daarbij nog komt men onder den onweerstaanbaren indruk, die zelfs het meest wantrouwende gemoed overtuigt, dat deze man absoluut oprecht en eerlijk is, en dit niet alleen, maar ook dat hij goed is, ja goed, met gevoel voor zijn medemensch en slechts dan hard, wanneer het groote doel hem daartoe dwingt, maar dan ook onverbiddelijk. Dezen directen persoonlijken indruk hebben allen mij bevestigd, die hem nabij zijn, of voortdurend met hem arbeiden. Dit naar voren halen van zijn persoonlijke goedheid als mensch moet men niet enkel voor een gevoelskwestie houden, want ook dit is een bron van zijn macht. Hij behoort tot die groote menschen, voor wie men niet alleen bewondering heeft, doch wie men ook oprecht genegen kan zijn; en dat is een oorzaak van de onvergelijkelijke macht, die hij over de zielen heeft. Het is dus vooral een harmonische indruk, dien men van hem krijgt, een indruk van een zeldzame har-

monie tusschen al zijn eigenschappen."

Niet enkel om de psychologisch even groote juistheid der opmerkingen, voeg ik hieraan nog toe wat d'Ormesson schreef, maar ook om een bijkomstige reden, n.l. opdat sommigen mijner lezers hierdoor zouden weten wat zij, niet ethnologisch, niet historisch noch biologisch, doch wat zij psychologisch hebben te verstaan onder den term „latijnsche geest." (zie Le Temps van 3 Oct. 1933) :

„De conversatie is vrij van inleidende banaliteiten. Hij pakt de onderwerpen onmiddellijk in hun kern aan. Men voelt hoe hij bovenal den zin heeft voor algemeene denkbeelden. Deze realist moet in zijn verloren oogenblikken philosofeeren en meer dan als een dialecticus moet hij als een artiest philosofeeren. 13) De verbeeldingskracht straalt uit zijn persoon. Of vergis ik me ? Maar ik heb den indruk dat hij zich voortdurend tegen zijn verbeelding moet te weer stellen. En toch, ja, ik vergis me en ik voel goed dat ik me vergis. Want, omdat hij Latijn is — Latijn tot in het merg —, vindt hij in zijn latiniteit de hem noodzakelijke remmen.

Hij voelt, maar hij weet. Hij heeft fantasie, maar berekent. Hij beslist, maar voorziet. Zijn

---

13) (Doch.... een artiest is tot philosofeeren niet in staat, zeggen de mannen van het vak ! —)

kracht is ongetwijfeld het tegelijk aanwezigzijn van twee krachten, welke over het algemeen elkander uitsluiten, doch die bij hem elkander aanvullen en zich tot één geheel vereenigen.

Op dit oogenblik spreekt hij over wat hij voor zijn volk heeft gedaan — hij legt den druk op dat woord „volk": hij wil scherp markeeren dat hij leiding geeft aan een volks-beweging, aan een uitsluitend omwille van het volk ondernomen actie —, voorts geeft hij in groote lijnen aan wat hij zich nog verder ten taak stelt.

Over dit alles spreekt hij met grooten eenvoud. Bijna nooit zegt hij „ik" of „mij". Hij die alles is, heeft er plezier in zich te doen opgaan in de gemeenschappelijke actie.

Maar misschien de meest aangrijpende en onvermoede zijde van zijn wezen is de diepe menschelijkheid die uit zijn woorden klinkt. Niets van dogmatisme. Niets van doctrinarisme... Hem is zijn „revolutie" een voortdurende schepping, met al wat dit woord aan empirisme bevat. Aanpassen, voegen, pasklaar maken, samenstellen, oplossen. Vóór alles immer rekening houden met de psychologische werkelijkheden. En dit is het woord dat alles zegt: Mussolini de Psycholoog.

Want als hij regeert met gezag, dan berust dat gezag vooral op een wonderlijke psycholo-

gische kennis van zijn volk. Het volk volgt zijn Duce blindelings, omdat die Duce de geringste zenuwtrillingen van dat volk ontwaart en er rekening mee houdt. Zijn intuïtie bedriegt hem nooit. Deze bepaalt zijn houding... De psychologische vermogens van Mussolini geven den sleutel op zijn genie.

Dat genie heeft Italië zelf hem bereid. Want hij is de levende uitdrukking van het Italiaansche genie, doch versterkt met iets geheel eigens, moeilijk te omschrijven : een bijzondere soort van eenvoud, op den man af, natuurlijk, gaaf en ruig, als wat van het land komt en dat in de schaduw der steden niets van zijn frischheid heeft verloren.

Dat is de boer in Mussolini.

Zonder overgang is hij van den boerenstand overgestapt in den heerschersstand, van den eenen adeldom den anderen in, zonder door het stadium van het burgerschap heen te gaan. Hij heeft niets, volstrekt niets van den burger en daarom is hij eenvoudig, soepel, verbeeldingrijk, menschelijk, onstuimig, gevoelig, dichterlijk ; misschien zelfs ontvankelijk voor emoties. Doch ook dankt hij het dááraan, aan het feit dat hij in zijn wezen boer bleef, dat hij zoo leep is, zoo slim, zoo voorzichtig ; misschien zelfs onvatbaar. Hij weet dat een veld niet op een enkelen dag te bewerken is en hij weet wat een dagelijks herhaalde

inspanningen een opkomende oogst vertegenwoordigt. Hij weet, dat men altijd afhankelijk blijft van de zon en den wind. Maar hij weet ook welke prijs de vruchten waard zijn, die met zooveel moeite en toewijding worden verkregen."

IV

Een mensch kunt ge kennen aan de dingen waarvoor hij sympathie heeft.

Bekend is, ofschoon nog weinig, Mussolini's sympathie voor „Holland". — Onze gezant te Rome sprak er mij van. Ook op het Italiaansche gezantschap in den Haag had ik daarover vernomen. Doch de psychologische oorsprong van die sympathie voor mijn landgenooten heb ik vergeefs getracht uit te vorschen. Wat doet het er toe ! Zelfs als ze òngegrond moest blijken, die genegenheid, ze is ons niettemin welkom, wijl ze immers onmogelijk een politieken bijsmaak kan hebben, wijl hij kwalijk van de Hollanders kan houden „comme le renard aime les poules."

Onverwachts vernam ik het nu bovendien uit zijn eigen mond. — Toen ik mijn oordeel over het Italiaansche volk gaf, dat vleiend kon zijn, omdat ik uit volle overuiging het prees als een onevenaarbaar geschikt materiaal voor zijn werk, toen kwam op zijn beurt hij los over het Hollandsche volk : dat het

óók goed materiaal was... En als ik, met een bescheidenheid die passend was, eenige reserve daaromtrent wilde doen hooren, sneed hij mij af, met vollen nadruk : „Het is een kloek volk, zwijgzaam, werkzaam, taai. Ze kletsen niet, maar weten wat ze willen en voeren het uit. En groot in hun strijd tegen de zee."

De éénzijdigheid van dien lof maakt mij wat verlegen : ik heb datzelfde volk ook van andere zijden leeren kennen. Oh lalá !.... En ik denk aan de boutades van Erich Wichman en Groeninx van Zoelen !.... We zullen daar het zwijgen maar toe doen.

Was niet, voor wie het ervoer, juist dit het pijnlijke moment bij de opening van het nieuwe Nederlandsch Historisch Instituut, in de Valle Giulia, 29 April 1933 ?

Ik herinner mij geen tweede gelegenheid (voetbal-kampen, „zesdaagsche", of soortgelijke belangrijke gebeurtenissen woon ik niet bij), dat ik een Hollandsch publiek zoo kinderlijk, zoo uitbundig en deels ook verlegen, enthousiast heb gezien. Omdat „de groote man" gevolg had gegeven aan de uitnoodiging van den directeur — een directeur, die zulk een voldoening alleszins waard is —, de kleine plechtigheid bij te wonen. (Nog een tweede verzoek had die directeur gewaagd te doen overbrengen : of wij van hem, behalve zijn aanwezigheid, ook een enkel woord toespraak mochten verhopen. Maar de boodschapper kreeg ten antwoord, dat zulks niet mogelijk was, wijl hij kort tevoren

een overeenkomstige feestelijkheid van Roemeenschen huize slechts zwijgend had bijgewoond. En de ondeugende opmerking, dat hij Holland toch niet over één kam zou scheren met de „Piccola Intesa" — Kleine Entente — ontlokte wel een glimlach, maar geen verandering van besluit.)

Onze Hollanders dan prezen zich zoo gelukkig, dat zij gedurende een paar uren den grooten man in hun midden mochten zien, zijn physionomie rustig konden bestudeeern, van zijn expressieve aandacht en welwillenden glimlach mochten genieten. Na afloop, na zijn heengaan, kwamen de tongen daarover los. Hij had hen toch zóó gecharmeerd, zij voelden zich toch zóó gevleid.

Maar dat was het pijnlijke, zulke uitbundige woorden van enthousiaste voldoening te vernemen uit den mond van ook die elementen des lieven publieks, die tot voor kort in benepen critiek zijn woorden en daden en b e d o e l i n g e n poogden te kleineeren en verdacht te maken. Die ook straks weer, naar typisch smal-Hollandschen trant, „met gemengde gevoelens" zich over hem uit zouden laten.

* * *

Dinsdag 25 April.

Nu heb ik van zijn zuster gehoord, hoezeer hij heeft geleden en nog lijdt door Arnaldo's dood. Van haar heb ik het geweldig aangrijpende, slechts voor

enkele intimi geschrevene, boek gekregen dat Arnaldo aan zijn op twintig-jarigen leeftijd gestorven zoon wijdde.

Rijk met dat geschenk, ben ik thans terug in palazzo Venezia. Nu, evenals den eersten keer, antichambreer ik in de grauw-bruin bekleede kamer.

Een oude dame zit tegenover mij. In een hoek twee gesticuleerende babbelaars. De dame trekt mijn aandacht. Is onrustig. Beweegt zenuwachtig in haar savonarola. Draagt het oude weduwe-kapje, in zwaren rouw, met gedurfd uitgesneden hals en de armen in mouwen van sluierstof. Nog niet geheel uitgeteerd. Tusschen zestig en zeventig, met de meeste neiging naar laatstgenoemd jarental. Het intelligente en aristocratisch gelaat geteekend met een blos van benauwde opwinding.

Plots verlaat zij haar zetel en klampt een lakei aan. Lispelt iets tegen hem. Hij moet zich tot haar neerbukken, oor tegen haar mond. Aarzelt. Roept collega bij. Aarzelt evenzoo. Neemt opeens besluit, dat een zwichten lijkt voor onweerstaanbaren aandrang. Keert zich en gaat de blauwe kamer in. Zij volgt hem schoorvoetend in de deuropening. Komt terug met een foto in de hand : De Duce in gala-uniform, hoog wuivende pluim op den kop. Gaat ermee bij de glazen majolica-kast staan, houdt het stuk bij de lampjes, ter belichting. Probeert recht, schuin, hoog, laag. Nee, lukt niet. De lampjes stralen het licht enkel naar het inwendige der kast. Vergenoegt zich dan met de belichting van de hoog-

hangende, negen-pittige kamerlamp. Bekijkt, beschouwt, betast, drukt de foto tegen haar boezem. Loopt er mee langs de wand, heen en terug, heen en terug ; de foto op verschillenden afstand aldoor voor haar oogen houden, schouwende. Zet zich weer in haar savonarola. Drukt de foto innig en lang tegen de lippen. Stoort zich niet aan den lakei, die steelsgewijze een oogje in het zeil houdt. De babbelaars deeren haar niet. Van mijn bijzijn weet zij niet. Legt de foto neer op de armleuning der savonarola naast haar, die is ingenomen door een heerejas, twee heerehoeden en een paraplu. Kijkt omhoog, met prevelende lippen. Verschikt iets aan haar toilette. Zit aldus een poos, onderwijl haar gelaat hooger rood kleurt. En koortsig stralen de oogen. Dan neemt ze de foto opnieuw in bevende, zwart geschoeide handen. Verliest zich opnieuw in beschouwing, in aanschouwing van elke trek der figuur, strijkt er met haar vingers langs, drukt er eerbiedig haar lippen tegen aan, en een lach van geluk, van blije voldoening straalt op haar gelaat. Legt de fetish behoedzaam weer terug op de armleuning van den stoel. Vertrekt iets aan haar decolletée. Vouwt de handen, tuurt met stralende oogen naar de zoldering. Hoe lang heeft zij gewacht, moet zij nog wachten ? Weet het niet. Deert haar niet. Ik zit bijna een uur, zij was er eer dan ik. Mij valt het wachten niet lang, doch haar evenmin. Zij is niet alleen!

O, mijn hart spot niet met haar. Mogen mensche-

lijke gevoelens voorwerp van spot zijn voor een mensch? Of zoudt ge willen spotten met wat beklagenswaardig is als ziekteverschijnselen ? En zie, zij is gelukkig, de verheerlijking straalt haar wezen uit.

Weer neemt zij de foto in haar handen, streelende, een stille kus erop drukkende, in blij lachende voldoening. En legt ze naast zich en heft de oogen en bidt.

Nadat de babbelaars zijn opgeroepen, invasie van twee knapen met derlui liefste maagdelijns, welke laatste mijn foto-vereerster gaan flankeeren.

Nu is het spel uit. De foto blijft rusten in de savonarola, die als garde-robe dient voor de thans ter audientie geroepen praat-majoors.

Nee, toch niet. Na een poos van aarzeling, hervat zij het heilige spel. Trotseert zelfs de opmerkingsgave van haar seksegenooten. Die minder discrete, minder barmhartige toeschouwers zijn dan ik.

Nog een andere vrouw is binnengekomen, ontwaart de mooie foto, meent dat die te kijk ligt, treedt erop af, steekt haar hand ernaar uit. Met een beminnelijk lachje komt de eigenares haar echter voor en zegt, nee, dat is mijn en verliest zich opnieuw in beschouwing van heerlijkheid.

De binnengevallen jeugd wordt weldra naar een ander vertrek weggeleid. Ik blijf opnieuw met haar alleen. Hoop dat zij nu spoedig verlost moge worden. En als de lakei weer komt om iemand dien hij moet aandienen, dan kijk ik niet op, vreezende dat

hij mij zal bedoelen en hopende, door mijn opzettelijke onachtzaamheid hem van voornemen te doen veranderen. Zij was er toch ook eer dan ik! Maar tevergeefs. Hij wekt mijn kwasi weggedommelde aandacht. Mij moet hij aandienen, niemand anders. En als ik, na mijn audientie, uittreed en haar zoek en hoop te zien dat nu zij zal worden toegelaten, is zij helaas verdwenen. Zij heeft het niet kwalijk mogen nemen, doch de Duce kon vandaag onmogelijk nog iemand ontvangen. Zij mag een andere keer terugkomen.

Och, dat zal haar een teleurstelling zijn geweest. Zij had zoo lang gewacht. Misschien toch ook geen teleurstelling, althans geen zwaar te dragene. Zij was immers toch met hem samen.

En zij is een van de velen, van de heel velen....

* * *

Ditmaal heeft hij een geheel ongezochte manier, mij te ontvangen. Gisteren had ik mijn bril op zijn tafel laten liggen. Zijn opperdeurbewaker had mij daareven al gerustgesteld: „Uw bril ligt nog op de tafel van den Capo." Onmiddellijk nadat de deur achter mij is dichtgevallen, komt hij me tegemoet, lachende, mijn oogwapen omhoog houdende: „Ge hebt gisteren uw bril vergeten". — „Dank u. Gelukkig had ik er nog een".

Hij gaat zitten: „Wij beginnen!"

„Is er nog andere litteratuur over Arnaldo ver-

schenen ? Enkel dit kleine boekje heb ik gevonden, van Pietro Landini, doch van veel beteekenis lijkt het mij niet".

„Nee, er is niets anders verschenen. Ik heb verzocht dat niemand erover zou schrijven, omdat ik zelf het doen zou."

„Van huis uit was ik attent gemaakt op het daar binnengekomen laatste nr. (April 1933) van het maandblad Il Frontespizio, bevattende een uitvoerige beschouwing over „Vita di Arnaldo", van de hand van Piero Bargellini en getiteld : „Pianto dell' Amor fraterno" (Weeklacht der Broederliefde).

In een der Romeinsche kiosken vind ik nog een paar exemplaren ervan. En ik zie, hoe het inderdaad een uitstekende recensie is, eene die doordringt in de ziel van het werk èn van den schrijver. Ik lees :

> „Er is hier een boek ontstaan, klaar, bewogen, zonder een zweem van onzekerheid of aarzeling. Niets vooraf beraamd, niets overwogen en berekend : de ziel van den Duce ligt er open : wij hooren hier den toon der „belijdenissen" (Mussoliniaansche belijdenissen, fier, zonder snorkerij), en niets is er wat zoozeer de grootheid eener ziel kan openbaren als de belijdenis. Na dit boek zal niemand meer kunnen zeggen dat hij de ziel van Mussolini niet heeft gekend en dat die ziel niet groot is"...
>
> „Over het algemeen zijn de herinneringen

van Mussolini bitter ; bitter, maar niet droevig : dood en armoede. Hij proeft ze wéér, met den smaak der sterken, met piëteit en fierheid. Nooit loopt er een draad van nostalgie doorheen, nooit een kwijning van melancholie ; hij roept de herinneringen niet op om er zich sentimenteel in te verlustigen....

„Als hij b.v. spreekt over de armoede zijner familie, dan doet hij zulks niet om zich te verheugen over de verwijderdheid van geleden leed : echter ook niet om die armoede als een troostend voorbeeld voor te stellen aan de eenvoudigen. Hij herinnert zich die armoede, zooals hij zich den rijkdom herinneren zou, omdat er klaarblijkelijk iets goeds in zat, dat hij slechts vluchtig aanwijst, maar waarvan door heel het boek de zeer sterke sfeer hangt.

„Arnaldo en ik — zoo vertelt hij — sliepen toenmaals in de zelfde kamer, in het zelfde groote ijzeren bed, door mijn vader gemaakt, zonder matras, enkel een zak opgevuld met maisbladen."

„Deze herinnering heeft niet de waarde van een simpele curiositeit, heeft ook niet de bekoorlijkheid der oprechtheid van iemand die zich niet schaamt over zijn afkomst. Zelfs deze deugd zou nog te generisch zijn. In die korte herinnering openbaart zich echter iets essentieels, iets mussoliniaansch concreets. Daar is de soberheid van het leven der beide broeders,

en bovendien is er ook de niet weekhartige verheerlijking, de indirecte verheerlijking van Vader, van hem die het „groote ijzeren bed" heeft gemaakt.....

„Door te spreken over mamma, zonder papa te vergeten, komt de zoon tot hun onderlinge verhouding. Hier doorstaat Mussolini voor mij de zwaarste proef die een schrijver van mémoires doorstaan kan. Noch kinderachtig ondeugend, noch norsch noch valsch, geeft hij blijk van een zoo mannelijke gereserveerdheid bij de oproeping van deze herinnering, dat hiernaast de fameuze discretie van Manzoni verflauwt :

„Aan de muur waar ons bed stond, was nog een kast van roodachtig hout die onze kleeren bevatte ; daartegenover een boogvormig rek, vol oude boeken en oude kranten. Arnaldo en ik snuffelden erin : daar lazen wij de eerste gedichten, de eerste geillustreerde bladen, als „l'Epoca", die toendertijd te Genua werd uitgegeven en het was tusschen die vakken dat ik op zekeren dag een ontdekking deed die me vervulde met nieuwsgierigheid, verbazing en ontroering: ik vond de minnebrieven die mijn vader aan mijn moeder had geschreven. Eenige ervan las ik."

„Dat is al. Na deze siddering gaat het verhaal rustig voort : „Tegenover het bed was het venster. Van daar uit zagen wij den Rabbi, de

heuvels en de maan die opkwam achter Fiordinano".

„Het nachtelijk visioen trekt over de bewogen verrassing heen, als ware het zilvergrijze haar van Moeder's hoofd met het licht der maan over de bladen der minnebrieven gegleden".....

Zoo in alle opzicht goed leek mij deze beschouwing, dat ik er zijn aandacht op wilde vestigen. Overhandigde hem het blad :

„Ik heb hier in Il Frontespizio de eerste goede recensie gevonden. Had al erover gelezen in tenminste vier talen, Hollandsch, Fransch, Duitsch en Italiaansch. Nergens iets de moeite waard, geen inzicht, geen synthetisch begrip. Maar hier, die Bargellini in zijn Frontespizio, die heeft het werk begrepen en den schrijver doorschouwd."

„Ik heb het gelezen en aan Bargellini een telegram gestuurd. Trouwens, heel dat maandblad is superieur werk. Het is een essentieel katholiek tijdschrift met medewerkers van den allereersten rang. Bovenal werkt er Papini aan, die nog dezer dagen een magnifiek boek heeft gepubliceerd, „Dante vivo". Dan die Bargellini, verder die en die....", waarbij hij nog een aantal namen opsomt die me ontgaan. Hij is ongemeen uitdrukkelijk in zijn lof over Frontespizio, herhalende en accentueerende dat het een katholiek tijdschrift is.

Gisteren heb ik hem de gereed zijnde omslagen

en banden van mijn vertaalwerk getoond, waarop de uitgeverij een foto had geplakt van hem, den schrijver. Daar kwam hij eerst tegen op : „Waarom mijn portret daar ? Dat van mijn broer zou er moeten zijn". En als ik hem verklaar dat de uitgever meent aldus het boek beter te zullen verkoopen, dan bewilligt hij erin, met de overweging : „Mijn broer zou ook te bescheiden zijn om zijn portret daar bovenop te willen." Vandaag echter komt hij erop terug. Met weer dezelfde vraag : „Waarom dat portret van mij op dien band ?" — En als ik hem nog eens verklaar, dat de uitgever het wou, antwoordt hij afgemeten : „Maar ik wil het niet. Daar moet het portret van mijn broer komen !"

Ik vraag hem : „Als het werk winst mocht afwerpen, waarvoor die dan te besteden ? Voor hetzelfde doel als waarvoor de opbrengst van het oorspronkelijke werk dient ? Dit ware mij het liefst".

Maar dat wil hij niet. „Ik heb aan die Opere al een millioen en zeshonderd duizend lire kunnen afdragen, dat is mooi genoeg. Besteed het voor armen in Holland. Ter eere van Arnaldo, voor de nederigen, voor wezenlijk armen."

Gisteren had ik hem voorgesteld : „Ik wilde ook de volledige lijst uwer publicaties in het boek afdrukken."

Hij echter met een gebaar van misnoegen : „Och, waartoe ?"

„Eenvoudig ter documentatie".

Hij wendt zich om naar een rek vol boeken tegen

den muur, grijpt naar een lijvig deel, „Bibliografio del Fascismo — Volume II", snijdt de eerste vellen ervan open, reikt het mij toe: „Daar! Ge hebt daar de heele collectie in staan."

Maar nu had ik ontdekt, dat eenige werken uit zijn wilden socialisten-tijd er niet in voorkwamen. Ik vroeg hem: hoe zit dat? De vraag verraste hem, doch ontstemde hem niet. Ernstig kwam het antwoord: „Die erken ik niet meer."

„Maar dat over Jan Huss staat er nog tusschen."

„Ook dat over Jan Huss interesseert mij niet meer."

Het resultaat van de inlichtingen die ik hem had te vragen, vindt men neergelegd vooral in de voetnoten mijner vertaling, „Uit het Leven van Arnaldo".

Zoo vraag ik hem: „Op de eerste bladzij spreekt ge over „de proefvellen van een boek van een zekere mevrouw Benedetti uit Cesena". Is dat boek niet gepubliceerd?"

En terwijl hij zegt: „Wel zeker!" wenkt hij mij hem de Bibliografio nog eens te overhandigen, teekent met rood potlood een titel aan: „zie, hier staat het: Benedetti Virginia „Rosa Maltoni-Mussolini" gepubliceerd te Brescia in 1928. De levensbeschrijving van mijn Moeder." — Ik vroeg ernaar, omdat ik het mij wilde verschaffen. 14)

---

14) Het bleek echter uitverkocht en het is mij niet ge-

Dan vraag ik hem een verklaring van de schijnbare tegenspraak tusschen blz. 17 en blz. 28 (gemakshalve verwijs ik hier naar de vertaling van het werk), aangezien ter eerstgenoemder plaatse van Arnaldo wordt meegedeeld, dat hij meerdere zijner kinderjaren heeft doorgebracht in „het huis der Gaiani's bij Meldola, zoodat men zou meenen dat Gaiani de naam was der b e w o n e r s van het betreffende huis, terwijl op blz. 29 letterlijk staat: „Nadat Arnaldo de lagere school van Meldola had afgeloopen — in de jaren 1896-97-98 —, steeds in de kost bij de boerenfamilie van Michel M a l t o n i....." Die schijnbare tegenspraak loste hij mij op: „Gaiani was niet de naam der toenmalige bewoners, doch der bouwers of oorspronkelijke bewoners van het huis. Toendertijd woonden er die bloedverwanten van mijn moeder in, die zelf ook Maltoni heette."

En naar aanleiding van deze woorden (eveneens op blz. 17): „Het landelijke huis bestaat nog, maar ik weet niet of dezelfde familie er nog woont..." hem vragende of hij inmiddels was te weten gekomen wat hem op het oogenblik van schrijven onbekend was, kreeg ik te hooren:

„Ja, ik heb hun een exemplaar van het boek gestuurd. En dezer dagen is een hunner hier in Rome

---

lukt, ondanks antiquarische opsporingen, het te bemachtigen. Tot ik het kreeg ten Kerstgeschenk, op Kerstavond 1933, van Donna Edvige. —

geweest, maar ik heb hem niet gezien."

Wie dan? Wie had dien, op ontvangst van zulk een verrassing naar Rome getogen, bloedverwant dan wel gezien? Donna Edvige had den gast ten harent ontvangen. En mij had zij een manuscript getoond door den man uit Meldola meegebracht, dat hij ter publicatie was komen aanbieden en dat een supplement kon vormen òfwel op „Vita di Arnaldo", òf op het boek van Arnaldo over zijn zoon Sandrino. Maar door den „trots der familie" zelf was hij niet ontvangen. De man had trouwens niet eens getracht tot zóó hoog door te dringen.

Men zou wel tot Philippus Neri moeten teruggaan om zulk een rigoureus doorgevoerd anti-nepotisme te vinden!

Ook — en weer onder ander opzicht! — de volgende inlichting was merkwaardig. Op blz. 18 (altijd naar de Nederlandsche uitgave) was ik gestuit op een woord, dat geen woordenboek en geen Italiaan mij op bevredigende wijs had kunnen vertolken. Dat was „lacciaie". — Ik opperde: „Niemand heeft mij eigenlijk precies kunnen zeggen wat lacciaie zijn. Dat is zeker een woord van de streek daar?" — Maar hij: „Nee volstrekt niet. Dat is zuiver Italiaansch. Als ze het niet verstaan dan is dat, wijl ze de taal niet zoo goed kennen als ik. Lacciaie dat zijn de snoeren of draden, waarlangs de ranken der wingerds naar elkaar toe groeien. Kijk zoo!" En hij trok met potlood eenige streepen op een stuk papier en leerde

mij in aanschouwelijk onderricht wat precies de lacciaie zijn in een wijngaard: „Kijk, hier zijn de wijnstokken. Die staan op rijen. En onderling zijn ze verbonden met ijzeren draden of op andere wijze. Die verbindingen heeten lacciaie. Maar dat is heelemaal geen dialect, het is een goed, algemeen Italiaansch woord."

Zoo ook dit nog: Op blz. 141 wordt een tijdsbepaling aangegeven met den voor oningewijden wel zeer vagen term „dopo la sosta". Ook elders is er nog eens op soortgelijke wijze een blijkbaar eendere aanduiding. Op mijn vraag: „Wat is dat voor een „sosta" die hier als tijdsbepaling dient?" beginnen zijn oogen te schitteren: „O dat is bedoeld na den vierden of vijfden aanslag. Hoeveelste precies? Weet het waarachtig niet meer. Raak er den tel bij kwijt. 't Was die van Bologna. Er zijn er mij nadien nog verscheidene te beurt gevallen!" Met een levendige, een gulle en bittere verachting in zijn wezen. Verachting van schouders ophalen om de enorme stommiteit èn fonkelende verachting om de beestachtige ondankbaarheid. — „Dopo la sosta" beteekent dan: Na de onderbreking der gewone werkzaamheden, welke onderbreking noodzakelijk was om speciale maatregelen te nemen tegen de gevaren voor het leven van het staatshoofd (koning) en diens onmiddellijke medewerkers.

Dan komt hij ook spontaan te spreken over dien merkwaardigen brief van Arnaldo aan den Partijsecretaris, in hetzelfde boek gepubliceerd: „Weet

je, dat heeft een geweldigen indruk gemaakt. Zooals trouwens heel het boek. Daar hebben ze nu eens gezien op wat nauwe wijze Arnaldo en ik hebben samengewerkt. Hij bleef in de schaduw, niemand had erg in hem, maar hij werkte en waakte. En zoo heeft Italië veel aan hem te danken. De Partij is nu zuiver. Versta me goed : we zijn met millioenen ! Dat kunnen allemaal geen volmaakte menschen zijn. Altijd zullen er fouten worden gemaakt en hier of daar eenige corruptie is onvermijdelijk. Maar dat wordt streng gestraft, zeer streng !"

Onder de vele dingen die ik hem te overhandigen heb, is ook een bij „Oisterwijk" te Oisterwijk uitgegeven Italiaansch boek. De bloemlezing van Busnelli 15) : een keuze uit de Italiaansche lyrische poëzie van St. Franciscus van Assisi, tot op heden en waarvan de colophone mijn aandeel in de totstand-koming vermeldt. Hij prijst met een enkel woord de Hollandsche drukkunst. — Voorts het zoo juist verschenen boek van Paul Gentizon, 16) den Romeinschen correspondent van Le Temps. „Die kent zijn vak wel, zegt hij, het boek in de hand nemende. Maar ik waardeer niet alles wat hij beweert." En waar het openvalt (p. 14), prikkelt het

---

15) Gemme della Lirica italiana — da San Francesco d'Assisi a Gabriele d'Annunzio (con i segni della retta pronunzia).

16) Rome sous le Faisceau — Fasquelle, Paris 1933.

hem onmiddellijk tot critiek : „Zie hier weer, alsof Rome van toeristen alléén leeft. Hij vergeet dat wij industrie hebben. Er wonen in Rome reeds 100.000 arbeiders !...."

Het gesprek was vol van nog vele andere merkwaardige momenten.

Een ervan b.v. dit : — Over de critiek van Bargellini sprekende : „Ook deze heeft zeer juist gemerkt en opgemerkt, dat gij meer dan iets anders opvoeder zijt".

En hij : „Ja natuurlijk, de rest is mij niets waard. De technische, politieke of economische organisatie, de zorg voor het materieele welzijn van het volk, de sport-prestaties, de feesten en vieringen, hygiëne en mode en de velerlei physieke verzorging, dat alles is noodzakelijk, zeker, maar het interesseert mij niet. Alleen de moraliteit interesseert mij. Met dat andere is het als met het geld ; dat ik veracht. Het geld is ook noodzakelijk, maar ik veracht het." 17) En dit met een zeer levendige uitdrukking.

Zijn verachting voor het geld. Waar slechts een gelegenheid zich voordoet, geeft hij luidop dat gevoelen te kennen.

Waarmee hij weer zijn groote naieveteit verraadt èn zijn ziel van opvoeder bloot geeft.

Naieveteit; omdat hij er geen erg in heeft, hoe zijn minachting jegens het geld voor hem zelf thans

---

17) Vergelijk in het maandblad Aristo- III, nr. 11, p. 315 : „De Moreele Beteekenis van het Fascisme".

allen zin heeft verloren. Het geld kan hem immers nu niet meer dienen als een middel om zich iets te verschaffen wat anders buiten zijn bereik zou liggen. Maar het is de oude verachting van den armen en nog machteloozen Mussolini, van den tijd toen hij in geheel andere omstandigheden jegens het geld verkeerde. Het is eenvoudig een karaktertrek die zich aldus openbaart, die niet anders kan dan blijven bestaan en die niet kan nalaten zich te verraden.

Maar ook verraadt het den opvoeder. Want als hij zijn verachting kenbaar maakt, dan uiteraard om ze mee te deelen aan anderen, over te dragen op anderen.

Dat de haat tegen rijken en de van huis uit aanzienlijken hem als ingeboren is blijkt ook, in het boek over zijn broer zoowel als in veel andere van zijn openlijk gesproken en geschreven woorden, uit het beheerscht tartende in zijn beschrijving der armoede temidden waarvan hij en de zijnen opgroeiden. Er klinkt iets onopzettelijk uitdagends door, als een klap in het gezicht aan de rijken en beterstandigen. Zijns ondanks : C'est plus fort que lui. — Daarom ook houdt hij van een volksjongen als onzen Jan Baars, wien hij een foto heeft geschonken, niet slechts met zijn handteekening, doch „con auguri" erbij. En hoe hij vasthoudt aan dien eenmaal gegeven heilwensch en hoe hij standvastig is in zijn sympathie voor en zijn vertrouwen in Baars, ómdat Baars een volksjongen is en ondanks de

pogingen van ernstige menschen om hem voor dit geval tot ander inzicht te brengen, dat kreeg ik bij deze gelegenheid nog op treffende, ondubbelzinnige wijze te ervaren.

Benito Mussolini heeft nog de ruige argeloosheid, natuurlijke eenvoud van den plattelands-volksjongen. In zichzelf kan hij zulke argeloosheid — ondanks alles! — behouden, in zijn nageslacht niet meer. Een meer verfijnde opvoeding dan de zijne was zal aan zijn kinderen en kleinkinderen die eigenschap ontnemen.

Achter hem, tegen den muur, staan op den grond 'n paar rekken vol boeken.

Terwijl we spreken over het Enciclopedia-artikel en deszelfs twee-vormige publicatie, hurkt hij, met den rug naar mij toe, bij de boeken neer om den overdruk in brochure-vorm eruit te nemen, doch vindt het gezochte niet. Ik kijk op zijn rug en nek, zoo manlijk en lenig en forsch van lijn, maar tevens gemoedelijk, trouwhartig, als vaderlijk. — Zonder de barrière der tafel tusschen ons, zou ik den drang niet weerstaan, hem mijn genegenheid te doen voelen in een warme handdruk op zijn schouder.

V

Ter vervollediging van deze portretschets zij hier nog toegevoegd een fragment uit het boek dat

Benito Mussolini schreef over zijn broer : 18)

Hij was een „goede mensch.” De deugd van „goedheid” was hem eigen uit natuurlijken aanleg. — Goed, dat beteekent niet zwak, want goedheid kan zeer wel samengaan met de grootste sterkte van ziel, met de meest onverzettelijke wilskracht in plichtsbetrachting. Goedheid is niet enkel een quaestie van temperament, maar vooral van opvoeding. En op rijperen leeftijd is ze tevens het resultaat van een visie op de wereld ; een visie waarin de optimistische elementen de pessimistische overheerschen ; want de goedheid kan niet sceptisch zijn, doch moet geloovig wezen. Arnaldo dan beoefende zijn goedheid, ontstaan uit die drievoudige orde van elementen, nooit ofte nimmer om een politieke berekening of uit zucht zich populair te maken. In het betoonen zijner goedheid was hij uitermate discreet. Eischte steeds dat er geen ruchtbaarheid aan zou worden gegeven. Deed wat hij maar kon — bijzonder den laatsten tijd — om alles in stilte te laten geschieden. Eerst thans, door de brieven die mij in handen komen, krijg ik eenigen indruk van de uitgebreidheid zijner werken van goedheid. En deze was niet enkel van materiëele orde. Een dagblad is als een oceaan-oever, waar, door onstuimige golven, al diegenen worden

---

18) „Uit het Leven van Arnaldo” — Uitgeverij „Oisterwijk” te Oisterwijk (zie de blz. 144—147).

heengeworpen voor wie het leven een nooit opgelost probleem was, of een nooit gestilde smart. Daar kan men „goed" zijn door een geldelijke steun te schenken, door aan een betrekking te helpen, een onderdak te bezorgen en ook door een woord van menschelijk medevoelen te spreken, of door een strenge vermaning te geven. Goed zijn beteekent wel doen, zonder reclame-maken en zonder te rekenen op belooning, zelfs niet van God. Goed blijven heel een leven lang : dat geeft de maat der waarachtige grootheid eener ziel ! Goed blijven, ondanks alles ; dat wil zeggen, ondanks de strikken aan de goedertrouw gespannen door bedriegers, spijts ondankbaarheden en vergetelheden, trots het cynisme van flesschentrekkers ; zie, dat is een toppunt van zedelijke volmaaktheid dat door weinigen bereikt wordt en door nog minder behouden ! Wie „goed" is vraagt zich nooit af of het de moeite waard is. Hij meent dat het altijd de moeite waard is. Een ongelukkige helpen, ook al verdient hij het niet ; een traan drogen, zij het ook een onreine ; opbeuring geven in nood ; hoop in droefenis ; troost in den dood ; dat beteekent : willen te kennen geven dat men zich niet hooghartig afkeert van de menschen doch zich als hun deelgenoot beschouwt — van hun vleesch en hun bloed — ; beteekent : een band weven van sympathie, met onzichtbare doch sterke draden, die de geesten aan elkander binden, hen beter makende. Aan de beoefening dezer deugd wijdde Arnaldo zich

heel-en-al na den dood van zijn zoon. Van toen af had hij nog slechts één gedachte, één voornemen: weldoen om de nagedachtenis van zijn zoon te eeren: goed doen aan allen: vrienden, onverschilligen en ook vijanden. Niet zoozeer aan zijn persoonlijke vijanden — die hij misschien niet had! — alswel aan die van onzen tijd en van onze overwinning. En ongetwijfeld, al lag dit nòg zoo ver buiten zijn bedoelingen, ongetwijfeld kwam zijn milde weldoen ook aan het fascisme ten goede.

Want dank aan hem verkreeg het fascisme een ander aspect, niet enkel dat noodwendig harde, van de revolutie. Doorheen zijn werk „vermenschelijkte" zich het régime: de politieke berekening ruimde plaats voor den drang van het hart. Waarom zou er door de dorre woestijn der militante politiek nooit een adertje — zij het ook heimelijk, maar klaar en verkwikkend — van goedheid stroomen? Matigen en milderen de machthebbers van alle tijden niet steeds de uitoefening hunner macht door blijken van goedheid? Maar „machthebber" wilde Arnaldo nooit zijn. Hij voelde zich, als volgeling en als mensch, een „nederige". — Uit zijn testament springt dit woord des Evangelies in het oog. Bij zijn laatste rede, 20 December 1931, vier en twintig uren vóór zijn hart ophield te kloppen, sprak hij ook toen niet nog over de „nederigen", ten behoeve van wie de solidaire kracht van alle organen van het Régime zich moest richten? De ontelbare menigte, die zich verdrong achter de lijkbaar van

Arnaldo, was zij niet het bewijs dat de ziel van het volk voor de macht ontzag heeft, maar de goedheid liefheeft ?

De goedheid impliceert nog een andere karaktertrek : vergevingsgezindheid. Arnaldo schonk vergiffenis ook en zelfs bovenal aan degenen die hem bitter leed hadden aangedaan. Hiertoe werd hij gebracht door zijn volhardende en diepe religieuze overtuiging. Hij was een geloovige. Maar niet — zooals hij zei in zijn laatste conferentie voor de Scuola di Mistica fascista — „niet geloovend in een generischen God, dien men soms, om hem te verkleinen, den Oneindige noemt, of Kosmos, of Essentie, maar in God onzen Heer, Schepper van Hemel en aarde en in Zijnen lieven Zoon die eenmaal in het bovenaardsche rijk onze weinige deugden zal beloonen en vergiffenis zal schenken, naar wij hopen, voor de vele tekortkomingen die kleven aan alle verrichtingen van ons aardsche leven." Het geestelijk testament, dat van 1928 is, bevat een niet minder verhevene en klare geloofsbelijdenis. En dat geloof vergezelde hem heel zijn leven door. Het was dus niet het geloof waar men zijn toevlucht bij zoekt als de duisternis invalt, als de menschen, moe van of ontgoocheld door de wereld, zich den Hemel herinneren, doch het was zijn geloof, van de prille jeugd en verder van geheel zijn leven.

* * *

En als „finishing touch" een, evenzeer karakteristieke anecdote die de Romeinsche correspondent

van Le Temps verhaalt in zijn boek : „Rome sous le Faisceau", 19) (pp. 94 & 95) :

Onlangs heeft het Hoofd der Regeering zich een fantasietje veroorloofd dat de heele Romeinsche pers in blijde actie zette. Onze collega's waren zonder eenige verklaring uitgenoodigd om bij het krieken van den dag op het Verbanoplein te komen. Daar werd een gedeelte van het mysterie opgehelderd, toen den bijeengekomen journalisten verzocht werd naar Villa Torlonia te gaan, de woonplaats van Mussolini, welke hem gratieus ter beschikking is gesteld door een lid van den Romeinschen adel. Maar waarom dat doel van een zoo vroege morgenwandeling ? Onze collega's traden het park binnen en zagen weldra aan het eind van een laan den Duce blootshoofds, met openhangend hemd, te paard, dravende over een renbaan, dien hij zich heeft laten inrichten. Want heel het jaar door, winter en zomer en onverschillig wat voor weer, beoefent de groote Chef van het Fascisme, elken morgen zijn geliefde sport, het paardrijden.

Aldus verscheen voor onze verbluftte collega's het hoofd der Regeering op een vurigen volbloed, dravende, galoppeerende, heel en half zwenkende, hagen en andere hindernissen nemende; totdat hij opeens met volle sporen inrende op de vertegenwoordigers van de pers en een onberispelijk halt makende, sprak met een glimlach : „En nu, heeren, kunt gij berichten dat Mussolini ziek is."

---

19) (Fasquelle — Paris 1933)

DONNA EDVIGE

Om een mensch te kennen, moet ge hem observeeren in verschillende situaties. Ge moet zien en weten — niet enkel zien, ook weten —, hoe hij is in den omgang met gelijken, met meerderen en met minderen. In zijn bewustheden en — vooral! — in zijn onbewustheden moet ge hem waarnemen.

Maar het persoonlijk contact is niet voldoende; is zeker niet de éénige weg, niet altijd de meest doelmatige.

Studiemateriaal om te geraken tot de kennis van een menscheziel zijn ook mededeelingen van anderen. Die kunnen van zoodanigen aard zijn dat ze van het doel afleiden, op een dwaalspoor brengen; doch kunnen ook van anderen aard zijn. De kunst is ze te toetsen op hun bruikbaarheid.

Op eenigerlei wijze bruikbaar zijn ze bijna alle: hetzij in hun aannemelijkheid, hetzij in hun ónaannemelijkheid. De kunst is hun positieve èn hun negatieve waarde te schatten, mitsgaders te benutten.

Mededeelingen van aanhangers en van tegenstanders, van vrienden en van vijanden, van naaste medewerkers en van familieleden. Van familieleden vooral.

Om een man te leeren kennen, moet ge zijn moeder over hem hooren en zijn vader, zijn broers, zusters. Rekening houdende met de affectieve of ook andere sentimenten, waarvan die bron kan vertroebeld — maar evengoed verhelderd — zijn.

En van dezen, de familieleden, zijn niet enkel de mededeelingen belangrijk. Zij hebben iets meer te vertellen en voornamers, dan hun weten over hem: hun gelijkenis spreekt. In hun aard leeft iets van hem. Hun leven is altijd en stellig in een of ander opzicht aan het zijne gelijk. De verwantschap van het bloed die zich verraadt, biedt u meer dan hun weten.

Om Benito te leeren kennen, ging ik kennis maken met Arnaldo. Slechts twee malen had ik gelegenheid hem te ontmoeten. De sterkste indruk is gebleven van den tweeden keer. Op 13 Mei 1929, in de wandelgangen van „Montecitorio". Onder de pauze van de eerste groote rede over het Lateraansche Accoord.

Benito had reeds drie uren gesproken, onder ademlooze stilte en strak gespannen aandacht van enthousiaste en van critische toehoorders. Arnaldo ontmoette mij in de buurt der perstribune. herkende me onmiddellijk, kwam met stralend gelaat en lachende oogen op mij af: „Hoe vondt ge hem ?" Blij als een kind, trotsch op zijn „groote broer."

En voor het tweede gedeelte der rede wees hij mij een goede plaats op de perstribune, waar mij, evenals aan de anderen, de proefvellen van het of-

ficiëele letterlijke verslag werden uitgereikt, naargelang ze van de drukkerij kwamen.

Over Edvige is slechts met een enkel woord sprake in het boek „Uit het Leven van Arnaldo", nl. in de preliminaria van de vertaling, p. 9 : „Er was een politiek feest te Milaan en na afloop had hij (Arnaldo) zijn naar huis terugkeerende zuster per auto naar den trein voor Bologna gebracht"...; — en in het werk zelf wordt haar naam éénmaal genoemd, p. 13 (i.d. Nederl. vertaling) : „....en daar ben ik gestuit op een datum : 25 September 1896 : het eerste leed van Arnaldo en van mij en, misschien, van Edvige ; ik zeg misschien, omdat zij nog zoo klein was...."

Dat is alles.

Maar ik wist althans dat de Duce een zuster had. En dat zij, toen Arnaldo stierf, eind 1931, te Bologna woonde.

Doch hoe haar bereiken ?

Mijne hospita, Signora Maria, wist iets !.... Een poos geleden had zij iemand gehuisvest, een dame, die ziek werd en tijdens haar ziekte bezoek kreeg van een dochter van Donna Edvige, die thans te Rome woonde. Er moest ook aleens worden getelefoneerd. Zoo was de naam van Edvige's man bekend geworden en het telefoonnummer en het adres.

Dies zou de eerste poging per telefoon geschieden. Maar vergeefsche poging. Den eenen keer

ging „Mamma" juist voor eenige dagen de stad uit. Dan weer was „Mamma" ongesteld en kon onmogelijk iemand ontvangen, hoe gracieus die iemand zich ook aandiende.

Ik probeerde het bij den pastoor harer parochie, bij den overste eener paterskerk in haar buurt, bij den pastoor eener kerk waar zij menigmaal kwam bidden. Niemand kende Donna Edvige, noch haar man's naam. Niemand wist langs welken weg ik mij bij haar kon doen introduceeren. Impossibilissime !

Journalisten zijn speurneuzen. In het clublokaal der buitenlandsche pers ging ik poolshoogte nemen. Of er kans was, en op welke wijze, om door te dringen tot de zuster van den Duce.

Vroeg er Paul Gentizon naar, die immers reeds vijf jaren lang Romeinsch correspondent was van een alwetende krant. „Wat vertelt u ? De zuster van den Duce ? Nooit van gehoord ! Weet u wel zeker dat hij er een heeft ?"

Op mijn onwankelbare stelligheid, waarmee hij geen raad weet, roept hij een paar collega's bij, die nog veel langer dan hij te Rome wonen : Le Journal des Débats en Le Figaro.

Ik stel hun dezelfde vraag. De een verzekert : „De Duce had enkel een broer, die is gestorven, u bedoelt zijn schoonzuster." Als Le Journal des Débats toetreedt en wordt ontvangen met de vraag: „Wist gij dat de Duce een zuster had ?" antwoordt hij lakoniek, mij aankijkend : „Je l'entends." „Ik hoor het hier zeggen." „En te Rome, u wilt dat die

zuster van Mussolini te Rome woont?..." Heel de Fransche pers verneemt nieuws van mij. Maar helpen kan ze mij niet. En ik verklap het adres niet, dat ik ken.

Verbluft allemaal! „Tout ce que cet homme fait est merveilleux!" „Al wat die man doet is wonderlijk". — Hoe is het hem mogelijk zijn eenige eigen zuster zóó te effaceeren, zoo volledig achterbaks te houden! En dat in het paradijs van het nepotisme!

Waarom zou ik het niet op de meest rechtstreeksche wijze probeeren. Ik weet haar te wonen. Mijn hospita heeft wel gezegd, dat het huis angstvallig bewaakt wordt door barsche schildwachts en langs de trottoirs spiedende rechercheurs, dat niemand er binnen treedt zonder te worden aangehouden. Nu goed, dan legitimeer ik mij. Ik waag het. Heb er niets bij te verliezen.

Ik kom in de straat. Die ligt verlaten. En het huis staat wijd open. Het portiershokje rechts is leeg. Geen sterveling om me te weerhouden. Ik beklim de trappen. Als ik halverwege ben, hoor ik beneden een stem die me terugroept. De portier, intusschen ergens wakker geworden. Daal tot hem neer en poog me bekend te maken, alsmede het doel van mijn komst. Hij zal even naar boven opbellen. Nu komt het niet gelegen. Morgen? Morgen ook niet. Wanneer dan? Telkens brengt hij mijn vragen telefonisch naar boven. Ik ben lastig. Ze ontkomen er niet aan. Dan maar Woensdag om tien

uur. —

Woensdag om tien uur ben ik er weer. Heb wat gewichtigs erom moeten verzuimen, maar ben er weer. Nu is de portier op zijn post. Doch.... herinnert zich niet, dat ik voor dit uur ben afgesproken. Telefoneert weer naar boven. Jammer, maar een misverstand : de familie niet thuis.

Ende desespereert niet. Veel prettiger, na langdurige en zware inspanning, dan zonder moeite een doel te bereiken. En er was nòg een indirecte weg, wellicht de kortste.

Bij mijn tweede audiëntie spreek ik er met Mussolini over. Hoe ik zijn zuster had willen bezoeken, en hoe ongenaakbaar zij bleek. Hij glimlacht. En tracht, ook hij weer, mij van dat plan af te brengen. Doch ondervindt, op zijn beurt, mijn taai insisteeren.

Dan neemt hij den telefoon-hoorn in de hand, draait een nummer aan. Luistert. Spreekt : „Edvige !" Nog hoor ik den klank van dit streelend „Edvige". Zijn stem is opeens mild, mannelijk mild. „Er is hier een priester uit Holland, die graag met je wou kennis maken". Hij luistert naar haar antwoord. Dat een poos aanhoudt. Wellicht vertelt ze, hoe zij zich tegen mijn aanvallen heeft geweerd. Hij luistert met een glimlach, rustig. Zegt dan, lankmoedig, goedkeurend, geruststellend : „Ja, dat weet ik wel. Maar met dezen is het wat anders. Een oude vriend van ons, ook van Arnaldo. Hij is

sympathiek, discreet." — Wacht nog een oogenblik, tot haar laatste woord. Groet. Legt den hoorn neer op het toestel en verontschuldigt haar : „Mijn zuster is zeer eenvoudig, houdt niet van nieuwsgierige bezoekers, houdt van rust en onbekend blijven, maar u wil zij graag ontvangen. Morgen. Om vijf uur. Kunt ge dan ?"

„Goed, maar hoe laat kom ik weer hier terug ?"

„Onmiddellijk na uw bezoek bij mijn zuster."

En als ik te vijf uur het zoo streng, maar op wonderlijk onzichtbare wijze, bewaakte huis betreed, komt de oude portier mij tegemoet met een blik zoo trouwhartig als ware ik van de familie. En leid mij onmiddellijk naar boven, derde verdieping. Daar ontvangt mij Donna Edvige.

Met een verontschuldiging dat zij eerst niet gedurfd had,.... dat zij weinig bezoeken kreeg,... maar heel eenvoudig leefde, in het kleine kringetje van haar gezin. Maar nu was ze blij, mij te kunnen ontvangen, iemand haar aanbevolen door haar broer !

Zij is mij al meteen sympathiek door haar waarachtigen eenvoud. Wel heeft zij het woord en spreekt haar man, die even later de kamer inkomt, weinig, doch haar woord is volmaakt ongekunsteld, is echt.

Ik laat haar het verhaal doen van Arnaldo's plotseling overlijden. Zij herleeft die oogenblikken. Hoe hij haar te Milaan tot aan den trein had gebracht, den trein nog nagewuifd. Hoe haar man beefde en

ontsteld was en zich kwalijk beheerschte, als hij haar te Bologna aan het station afhaalde. Intusschen had men hem van Milaan uit, per telefoon, het overlijden van Arnaldo gemeld.... Die onmiddellijk na vertrek van haar trein uit Milaan in zijn auto stappende om samen met vrouw en dochter naar huis te rijden, was dood gebleven. 20)

Dan vertelt zij veel van Arnaldo. Hoe goed hij was, altijd geweest. En wat hij had geleden door den dood van zijn twintig-jarigen Sandrino.

En ook vertrouwt zij mij toe, dat de Duce nog veel verdriet heeft om het verlies van Arnaldo. Die zijn trouwste medewerker was. Elken avond spraken zij elkaar per telefoon. Pront tien uur belde de Duce op. En dan spraken zij over wat de dag te bespreken gaf. 21)

Kan het anders dan dat hij er veel onder lijdt? Hij heeft zijn werk, dat hem geheel in beslag neemt. Maar in stille oogenblikken, ook als zij bij hem is, wreekt zich nog het leed, schrijnt nog de pijn der onheelbare wond. Zij weet het, verneemt en ervaart zijn stille smart.

Zij lijkt op haar broer. Meer dan Arnaldo op hem leek. Dezelfde grondtrekken in het wezen. Dezelfde structuur, min het hoekige, forsche. Ook de ge-

---

20) Zie hierover ook de preliminaria van „Uit het Leven van Arnaldo" — („Oisterwijk")

21) Ook hierover uitvoeriger in „Uit het Leven van Arnaldo".

laatskleur, het haar, de oogen zijn overeenkomstig. De verwantschap verraadt zich onmiskenbaar en oogenblikkelijk.

Ik vertel van mijn vertaling. En dat ik graag een foto van Arnaldo voor het boek zou willen. Zij haalt een aantal foto's voor den dag. Ik mag kiezen. Neem wat thans is afgedrukt op den omslag mijner vertaling.

En zij geeft mij nog iets. Vraagt of ik het boek van Arnaldo ken, het dagboek door hem geschreven bij den dood van zijn lieven jongen ; maar dat niet in den handel is, slechts aan enkele vertrouwde vrienden en familie-leden uitgereikt. Ik had ervan gehoord, ook eenige bladzijden gelezen die Benito aanhaalt in zijn „Vita di Arnaldo." — Zij heeft er nog wel een exemplaar van. Haar man moet het voor mij opzoeken.

Ook toont ze mij een handschrift, zoo juist ontvangen van een verwante uit Meldola. Bevat als een aanvullende beschrijving van wat de Duce in zijn boek reeds meedeelt over de kinderjaren en over hun geboortestreek. Er zijn merkwaardige foto's bij. Zij wil haar broer vragen, namens den man die het bracht, of ook dit handschrift gepubliceerd kan worden.

Ik wil het niet te lang maken, dit eerste bezoek. En wil niet te laat zijn ten palazzo Venezia. Waar ik de gaven van Donna Edvige ga toonen en haar groeten brengen.

SANT EUSEBIO

Op tweeden Paaschdag ben ik weer terug in Rome. Verfoeilijk, deze schreeuwerige, opdringerige, door de tallooze gevestigde en ongevestigde vreemdelingen karakter-ontberende, stad.

Weg alle rust, weg de klare, opwekkend prikkelende zeelucht, weg weldadige stilte van Santa Marinella. Ver van hier.

Maar toch.... nee, mijn hart is niet te Santa Marinella gebleven. Ook hier weer wordt op alle ontvankelijkheid ervan beslag gelegd. Deze stad, zoo detestabel van uit de verte gezien, die ge met een zucht van verlichting verlaat, waarvan ge alle fouten en hinderlijkheden opmerkt als ge eenmaal onder haar directe suggestie uit zijt ; deze ook in dit opzicht unieke stad doet u alle critiek vergeten, palmt u heelemaal in, zoodra ge weer in haar schoot zijt binnen getreden.

En dan, ik woon op den Esquilijn, in de onmiddellijke buurt van de piazza Vittorio Emanuele, door den volksmond nooit anders dan „piazza Vittorio" genoemd, een der gaafst gebleven volksbuurten van Rome, als de Jordaan te Amsterdam.

En Mis lezen doe ik in de parochiekerk „di Sant

Eusebio all' Esquilino". En dat is elken morgen een heerlijkheid : altijd, alle dagen, alle uren van de Missen is de kerk vol volk.

Behoedzaam ben ik er ingeleid. De eerste dagen werd mij uitsluitend een of ander zijaltaar toegewezen. Maar die zij-altaren hier, zijn niet als ten onzent, weggestopt in een hoek van de kerk. Echte z ij -altaren, geen hoek-altaren, doch gebouwd tegen de zijwanden aan. Zoodat het volk van drie kanten den Mis-lezenden priester omgeeft. De menschen vormen een haag, een levende omwalling om u heen, vormen een afgeschoten kapel.

Vooral is de toeloop druk, als ge aan het altaar der Addolorata leest : de Moeder der Smarten. — In een wijde nis, boven het altaar, is levensgroot Maria neergezeten, met onuitsprekelijke smart op het gelaat en Jezus' ontzielde lichaam op haren schoot. Achterin een lijkwade los over den dwarsbalk geslagen. De nis is afgesloten met glas. Van boven, uit onzichtbare bron, valt volop licht over de gedaanten.

Met bloemen zijn de altaren immer gesierd. Menigmaal liggen er losse garven en tuilen, of ook enkele stengels tusschen de kandelaars. Gekweekte bloemen meest, doch soms de eenvoudige, pretentielooze van het veld. En als de inhoud der vazen ook niet steeds tijdig wordt vernieuwd, de overvloed vergoedt dat gebrek aan stipte achtzaamheid.

Vloerkleeden zijn zeldzaam, aan de zijaltaren.

Wel is er altijd één knielbank, midden ervoor. — De koster-misdienaars, in toog en superpli, zijn wat bewegelijk, loopen onder uw Mis af en aan, bedienen soms twee celebranten tegelijk. Maar des te trouwer neemt geheel het omringende volk deel, vooral op de Zondagen. Alle kruisteekens maken ze mee. Volgen uw bewegingen en uw woorden met ingespannen aandacht en lezen de hun uitgereikte blaadjes met de Zondagsche misgebeden.

Nooit leest een priester alléén zijn Mis. De dwaling van ik weet niet meer welken modernist — ik meen dat de hier wonende prof. Buonaiuti mij in dit verband is genoemd —, de dwaling als zou waardeloos zijn de Mis die door een priester alléén werd opgedragen, kon gevoeglijk beamend worden weerlegd, met de verzekering dat geen enkele priester ooit ter wereld alléén zijn Mis opdraagt, zelfs niet al is hij verstoken van alle physieke assistentie, al zou hij desnoods zonder Misdienaars, in een leeg kapelleke, zonder iemands medeweten, celebreeren.

Want waar de priester is, *doende wat des priesters is*, dus in zijn strikt *priesterlijke* handelingen, daar is de Kerk. Niet slechts symbolisch, doch ook objectief reëel. — En geheel de Kerk, de strijdende, de lijdende en de jubelende gemeenschap der Kerk, vereenigt zich met den offerenden priester en door hem is zij het die de Mis opdraagt.

Nooit is de priester die Mis leest alleen. En de

Mis is altijd en overal, door wie ook opgedragen, in wezen eender: het Offer, Gods offer en des priesters offer, het offer der Kerk en van Christus, het gezamenlijk opgaan van priester en volk in de heilige Handeling. — Maar de bijkomstigheden van elke Mis zijn verschillend. En hier zijn ze wel zéér verschillend van ten onzent. Mislezen te Rome is een geheel ander, God-gewijd, spel spelen, dan Mis lezen te Tilburg of te Amsterdam.

Zooals ik zei, aanvankelijk werd ik slechts tot een of ander zij-altaar geleid. Maar zoodra de Paaschtijd was begonnen, en volk en sacristie al eenigszins aan mijn verschijnen was gewend geraakt, toen er gelegenheid kwam om van dienst te zijn, wijl de aan de Kerk verbonden priesters veel door biechtelingen werden in beslag genomen, kwam menigmaal het verzoek van op te gaan naar het hoofdaltaar en er ook, vóór en onder en na mijn Mis, de Communie uit te reiken.

Dan gaat aan die Communiebank het koperen blaadje van hand tot hand en de handen houden het onder de kin, terwijl de Hostie op de tong wordt gelegd. En een der koster-misdienaars is naast mij, vergezelt mij stap voor stap, en legt op de communiebank voor elk hoofd een prentje neer: bewijs voor hem of haar van Paschen te hebben gehouden. Wie het laten liggen zijn de meer frequent communiceerenden, die reeds eerder dan bij deze gelegenheid aan hun Paaschplicht voldeden.

En ook om het hoofdaltaar heen, schaart zich het volk langs drie zijden. Zoodat ook daar de celebrant het verheffend gevoel heeft van een meer intiem, een ook physiek samen opgaan van priester en geloovigen. Wat hem niet stoort, niet afleidt, integendeel; den priester helpt het in zijn devotie, te weten dat het volk hem van alle kanten ziet. Het herinnert hem aan, geeft hem meer voortdurend besef van dat wat feit is ; dat hij niet voor zich alleen, niet ter voldoening van eigen devotie, zijn Mis opdraagt ; dat hij één is met het volk, met de Kerk. Helpt hem zich te beheerschen in zijn houding en gebaren. Uit motief van menschelijk opzicht? Misschien ook. De geest van de menschen is zoo gecompliceerd ! — Maar evengoed kan hij motief ontleenen aan de liefde, die aanstoot wil vermijden, die de menschen niet ontstichten wil met een houding of een wijze van de woorden zeggen, welke eer door gemakzucht dan door vroomheid ware gedicteerd.... Of eenvoudig, de zoo merkbare aanwezigheid der menschen herinnert hem aan zijn plicht van stiptheid en aandachtigheid, welke hij, zonder dit, onwillekeurig lichter zou vergeten.

Zooals het ons priesters eveneens van nut kan zijn, dat ook op ander gebied leeken onze houding wat onder de loupe nemen.

Doch deze manier, van stille aandachtigheid, is zooveel vruchtbaarder dan gene, luidruchtige. Die zoo licht — en niet zelden terecht! — ook andere dan vrome, liefdevolle of nederige gevoelens

in den priester wakker roept.

Hier is geen litteratuur, geen eigenwijze critiek, geen misplaatste aanmerking. Slechts de stille, devote aanwezigheid, die om religieuze bevrediging vraagt en, die hij niet wil storen, doch bevorderen, tegemoet komen.

ERICH WICHMAN *)

ten hulde aan de Nagedachtenis van den grootsten vriend dien het Italië van Mussolini in deze „Lage Landen" ooit had, ooit hebben zal.

(E. W.) Een erg persoonlijke bekentenis deze keer: als ik een eigen deugd weet, waarvoor ik mijzelf mijn (zeker vele) fouten kan vergeven, dan is het een hartstochtelijke liefde tot het leven èn den dood (de goede, trouwe, dood, die het leven tot l e v e n maakt en géén „accident" is); die wel soms kan omkantelen tot een dierlijken, Pan-ischen, angst voor het leven (en den dood), maar die nooit, nooit, nooit het leven (en den dood) aanvaarden zou kunnen als een-baantje-met-pensioen.

Ik ben nu eenmaal iemand van daverend gelach en stiekum verdriet; het kan mij zelfs niet schelen, of dat goed of slecht is. En dus ben ik dan toch blijkbaar een slechte kerel. Ik ben wel heel blij, gelukkig op een zekere manier, met bruine en grijze en onnoembare Hollandsche herfsttinten en bleeke lentegroenen, en andere zachte en sombere kleuren (en —

---

*) (overdruk uit Aristo- December 1933)

niet te vergeten — met het dreigende zwart onzer hemden) ; met al mijn paradoxalen haat aan „Rood", houd ik toch het meest van „het bonte leven" en van de kleur: bloedrood...... En dus hoop ik eenmaal, vroeg of laat, te sterven : bloedrood, laat ons zeggen in een straatgevecht, met een brullenden Vikingerslach en een laatsten borrel, die half in mijn baard druipt !

Dan zal ik voor het laatst, eventjes denken: ik had wel verschillende dingen, ook erg belangrijke dingen, liever anders gezien, en heel graag wat méér gehad van de dingen, die op aarde geld kosten, maar juist precies zóó wilde ik zijn en leven...... en verder zal God het wel weten......

* * *

In den nacht van 31 December 1928 op 1 Januari 1929 bezweek hij.

Niet in de gedaante die hij zich gewenscht had, trad de Dood hem tegen. Maar toch ten gevolge van zijn strijd voor het Vaderland, tegen de vijandelijke natuur-elementen: een nachtlang den dijk beschermend tegen de beukende slagen en stooten van water en storm.

Schilder was hij en beeldend kunstenaar in alle materiaal. En woordkunstenaar en dichter. En alcoholist was hij, „principieel alcoholist". En fascist

en deed in bewondering jegens Mussolini niet onder voor Toorop. En mensch bovenal, onvervalscht en ongemaskerd. Behoorde tot die „vagebonden van Niemandsland", die snakken naar een atmosfeer waar de ziel kan ademen. Die zoeken en zwerven, niet uit lust tot zwerven en zoeken, maar om thuis te komen. Die niet kunnen gelooven dat God is in de wanorde der onwaarachtigheid, temidden waarvan zij gedoemd zijn te dolen en waartegen zij zich teweer stellen met heftige trots en verachting, maar die tegelijkertijd haken naar een onderworpenheid in zelfvernietiging aan den gids die God hun geven zou, om hen te geleiden tot de rust van waarheid en orde.

Erich Wichman is gestorven in een hevig verlangen naar God.

Zoekend en tastend heeft hij geleefd, gevonden heeft hij eerst in den dood. Zijn verlangen moet hem de Heerlijkheid hebben geopend.

De eerste ontmoeting op papier was met een brief uit Milaan van 12 December 1923. De eerste ontmoeting in levende lijve was te Milaan, in Augustus 1924.

Wij hadden te Lugano een „Ika"-congres bijgewoond, en Lugano was niet ver van Milaan en Antoon Arts, hoofdredacteur der Nieuwe Tilburger, mijn reisgenoot, moest naar een gedeelte van Frankrijk dat hij even goed via Milaan als langs een anderen weg kon bereiken. Wij besloten samen te

gaan kennis maken met Wichman. Hij wachtte ons:

„Milaan. 18—8—'24..... Eerwaarde Heer, met genoegen ontving ik Uwe kaart. Ik ben vrijwel den geheelen dag op het Nederlandsche consulaat (via Lor. Mascheroni 5, van het station tram 25 tot „Piazzale Nord", dan 5 minuten te voet), ook 's avonds tot plm. 9 uur en 's Zondags. Als U mij tijdig bericht, kom ik U gaarne van den trein halen. Dan wacht ik U aan den uitgang (ik draag een opengeslagen („sport")hemd, althans meestal, een blond puntbaardje ; behalve bij regen, geen hoed)....."

Wij konden het uur onzer aankomst niet meer tijdig laten weten, gingen hem dus zoeken aan het opgegeven adres. „Is mijnheer Wichman hier ?" — Jawel ! — Even later stond hij voor ons, in een gedaante die met de vooraf gegeven beschrijving overeenkwam : zijn één oog wijd gespalkt ons aanstarend. In sporthemd, jas en broek. Met hemd ver open op zijn huid. De broek breed en trechterig, als van een matroos en hij trapt op de rafels van de pijpen. En in zijn rechtermouw was een opening, die den elleboog vrij liet. Een vagebond.

Ambtenaar aan het Nederlandsch consulaat. Tolk en vertaler, dank zijn meesterschap over vele talen en idiomen.

Een vagebond.... Maar de woorden die hij spreekt verraden den heer, den gentleman : „Heeren !..... Welkom hier !.... Wacht, ik kom zoo. We gaan sa-

men Milaan zien." — Was onmiddellijk terug, in hetzelfde toilette, voltooid met een knuppel, een „manganello."

Welwillend was hij in zijn oordeel over chefs en collega's aan het consulaat: „'t Zijn nogal niet zoo'n erge democraten!" Trouwens, Wichman's aanwezigheid aldaar was op zichzelf en alleen voldoende grond voor dat oordeel.

En hij hééft ons Milaan laten zien! — Wie Wichman tot gids heeft gehad, kan zeggen dat hij iets gezien heeft!

Da Vinci's Laatste Avondmaal — de fresco Christus-kop van Rafael — Rafael's huwelijk van Joseph en Maria — Titiaan — Tintoretti — de kerk van Bramante — en de Dom....: „Hier, deze straat in, heeren, De Corso Vittorio Emanuele. En ik verbied u om te kijken, tot ik het zeg.... Vooruit maar..... Nog verder....." Tot bij de gedrochtelijke Carolus Borromeuskerk: „Nu omkijken. Omkeeren! We gaan terug....."

Er steken nog maar enkele penakels hoog tegen de lucht. Die zich vermenigvuldigen, ontelbaar worden. Dan de spitsen van den koepel.... Een stad van blank marmer op een berg. Hooge berg van kartelend marmer. De lijnen van wegen zigzag, omhoog naar het hoogtepunt der stad. Het hoogtepunt, een kerk op den top der marmerspitsen..... Een berg van muziek.... hij leeft, hij beweegt. ik hoor de muziek van zijn lijnen.... En aldoor nader, stap voor stap nader. En de zon speelt erop als op

haar instrument. Erop, erover, erdoorheen speelt het licht en teekent en herteekent de contouren tegen het azuur van den hemel.... De Corso met zijn banale drukte is er niet. Niets is er, buiten dat wonder, daar, hoog in de lucht. Geen wonder van God voor de menschen ; een wonder van menschen voor God.... Toch ván God.... Nu straalt het wit. Straks sombert het grauw onder dreiging van een donderbui. In den dageraad vloeit er goud over en vermiljoen. En zilver vuur, als er de schichten van den fellen milanezer bliksem omheen slaan.

En dichter, dichter naderen we. Langzaam, eerbiedig en langzaam. Aldoor naderbij. En wat uit de verte onvolkomenheden leken, blijkt nu verantwoord en noodzakelijk. En waar ge straks het leelijke zag, daar ziet ge nu de onovertreffelijke schoonheid van: zie de fijne teekening dier rozetten in de ramen. Zie, de drukking van het dak op den achtermuur is heel-en-al opgeheven door den bovenbouw, den ijlmassalen voet van den Godsberg....

En dan voerde Wichman ons erbinnen.

Als we den koepel naderen: „Omhoog kijken en doorloopen", gebiedt hij.... De hemel die opengaat ! En het midden als een oog, wijd, helder, alziend, aldoordringend oog. Alles leeft. De lijnen golven, wisselen, spelen, gaan over in elkander, zingen, jubelen, hun hooge, hooge, blije en eeuwige lied.

Een lied van licht en schaduw, licht en lijnen. Filigran-illuminatie.

Eerst een rand, een sikkel. Die zich opent : gééft zich te zien. Opent, opent, aldoor wijder. Steeds doorloopen ; — oogen omhoog, wijd open ten ontvangst. Hoog open. Van verwondering en om op te nemen, te ontvangen. Om niets te laten ontgaan.

Gretig, gulzig, open, open....... De hemel daar. Wolken schuiven weg, wórden weggeschoven. Weg, achter ons. Terug, terug gaan de wolken van het gewelf. Schuiven achteruit. Doorloopen en kijken. Daar, de kapiteelen der ontzaggelijke zuilen. Als kronen. Als geciseleerde banden.

Als edelsmeed-drijfwerk....

„Kom hier staan, hier in dezen hoek... Zie nu dat, dat wonder van lijnenspel. Het lijkt geen sprookje, doch welbewuste, doelbewust vervaardigde schoonheid van een kunst die weet wat ze kan en die niet aarzelt, niet twijfelt, niet zoekt. Die weet dat zij het allerhoogste kan. Die zelfs triomfeert over de stoornis van het valsche licht. O, de lastig hinderlijke kleuring der ramen. De grootste ter wereld. Reuzeschotels rauw gehakt....."

Wie met Wichman den Dom van Milaan heeft gezien, draagt het visioen ervan mee door zijn leven, tot den dood.

Zoo had hij bij alles zijn eigen manier om u de dingen te doen zien. Maar waarachtig zien, onder een origineel, nooit vermoed aspect.

Kunstgeschiedenis had hij gestudeerd èn... chemie, aan de universiteit waar zijn vader professor

was, te Utrecht.

En principieel alcoholist noemde hij zich..... „U is geheelonthouder.... Geheel-onthouder, zegt ie... Dat is zoo: Eerst: „ik arme zondaar",... dan: „jij, ellendige zondaar"... dan : „en nu zullen jullie allemaal er voortaan af blijven".... Eerst boeteling, dan boetepreker, dan neetoor...."

„De wetenschap... Weet niets van het leven. Wetenschap is rationalisme en het leven is iets anders... Wetenschap zegt : degeneratie door alcohol. Het leven zegt : redding door alcohol. Ik heb er nog maar één door drank ten onder zien gaan, die anders toch zou zijn tenonder gegaan door wat anders. Tientallen ken ik er die aan den drank hun behoud te danken hebben.....

Wetenschap zegt : degeneratie gevolg van drankzucht. Leven zegt : drankzucht uiting van degeneratie...."

Sprak over zijn „vriendje" Kleerekooper, over zijn Rapaillepartij, over hun vereeniging „De Anderen".....

En hij heeft ons Milaan laten proeven : kende de beste keuken der stad en leerde ons de Italiaansche etiquette bij het tafelen. En al was hij, de „principieele alcoholist", met een geheel-onthouder uit, dat belette hem niet ongeërgerd te genieten van den donkeren „chianti".

En hij heeft ons de geschiedenis van het Milanezer fascisme verhaald en ons gebracht naar de historische plekken, waar de bloedige slagen der revo-

lutie waren gevallen. En zijn verhaal was trillend van enthousiasme en doorhuiverd van piëteit.

Zoowel Antoon Arts als ikzelf zijn Erich Wichman dankbaar gebleven voor dat geleide door Milaan en beiden hebben wij het gevoel gehad, van daar een ongewonen, gaven, edelen mensch te ontmoeten.

Hij zou spoedig terugkomen naar Holland, om revolutie te maken. Samen met Bruch. Dat was hem heilige ernst. Vroeger had hij het alleen geprobeerd. Maar alleen zoo iets, dat ging nu eenmaal niet. Daarom had hij het voorloopig opgegeven, nadat men hem drie dagen hechtenis had doen ondergaan, waar hij fier op was, evenals op het vooruitzicht van het executiepeleton... Na die hechtenis was hij het land uit, Duitschland ingetrokken.... Ook daar getracht revolutie te maken... Ook daar met gevangenis beloond... Alleen, dat ging nu eenmaal niet.... Maar nu was er in Amsterdam tenminste één die mee wou doen. Op Koninginnedag wilden ze beginnen.... Als hij er dan maar zijn kon... Als ie het geld maar bij elkaar kon krijgen, voor de reis....

Via Nuland is hij toen naar Amsterdam gegaan, deze wonderlijke, sympathieke mensch. Om thuis, bij vrouw en kinderen, van toen af een meer geordend leven te leiden. Met zijn hart stilaan naderend tot de Moederkerk, voor welke hij ons reeds te Milaan zijn eerbied, zijn liefde bekende.

En in de eenmaal gesloten vriendschap is hij trouw gebleven.

Rusteloos, uitermate bewogen was zijn leven.

Uit een zijner eerste brieven, gedateerd van 2 Januari 1924 :

„....Maar daar u mijn doopceel, als ik zoo zeggen mag, vraagt, geef ik U die bij deze in het kort : Ik ben geboren op 11 Augustus 1890 te Utrecht, als zoon van Prof. Dr. C. E. A. W., studeerde daar omstreeks 4 jaren, vooral Scheikunde en Kunstgeschiedenis, en vestigde mij in 1914 als schilder, beeldhouwer en schrijver te Amsterdam. Reeds in mijn studententijd verdedigde ik de opvattingen, die ik nu nóg heb, en waarvan U de bijdragen in „Opbouwende Staatkunde" een denkbeeld zullen geven. In het verdere verloop mijns levens heb ik in woord en geschrift steeds in de gezegde richting gewerkt. O. a. is het in „Opb. Stk." aangehaalde slagwoord „ de Leugen der Democratie" in 1919 door mij in de Diamantbeurs te Amsterdam een vergadering van 2000 fluitende en joelende ezels ingeschreeuwd... In 1918 was ik de organisator van „de Anderen" bij de actie tegen algemeen kiesrecht enz. (3 dagen hechtenis), vooral in Amsterdam. En ten slotte, naar U weet, de actie Had-Je-Me-Maar en de Repaillepartij, samen met een, eveneens anti-Parlementaire, groep anarchisten.

Enkele geschriften, althans de algemeene

houding, kunt U kennen leeren uit „Erich Wichman tot 1920". Voor verdere inlichtingen zullen trouwens de tegenstanders van Telegraaf tot Tribune wel zorgen! De eerste noemt mij „een warhoofdig kunstenaar", de tweede: „rijp voor Meerenberg", „Het Volk", dierbaar, zelfs „een dronkenlap"! Dan bent U onpartijdig ingelicht....."

Een paar jaar later was hij te Parijs en verzocht om studiemateriaal voor een werk over Heiligen en over

„Armoede (vrijwillig en onvrijwillig) — liefdadigheid (individueel en kerkelijk — vasten (vasten der Woestijnvaders en Heiligen, zooals mij b.v. bekend zijn: St. Antonius, St. Macaire, St. Hilarius, St. Jonas) — toelaatbare grenzen van vasten, enz. (Vasten en matigheid voor iedereen)....."

Waarover hij nader schreef in een brief van 29 April 1926 uit Amsterdam:

„Met mijn geschrift, dat tenslotte den schrikbarenden titel „Verrekken — handleiding voor beginners en meergevorderden" zal krijgen, ben ik een tijdlang aardig opgeschoten. Hopelijk kan ik het spoedig afmaken. Dan zal ik het zelf (op de „Opalograph) drukken."

Wellicht is zijn teekening „St. Bénoit Labre in Amsterdam", een resultaat van datzelfde werk, dat jammer genoeg niet voltooid werd.

Fel en heftig was zijn karakter. Maar eerlijk en

met grooten eerbied voor alles wat eerlijk was. En nobel, een echte gentleman. Een candide gebleven idealist.

En voor de beweging, waarvan hij de ziel was, een onvervangbaar gangmaker.

Maar God heeft hem de ijdelheid van alle wereldspel doen zien. In den dood heeft hij de rust van den glimlach gevonden.

REGISTER VAN NAMEN

Apenijnen 51
Amersfoort 79
Autoritaire democratie 92, 93
Apponyi (Graaf) 109, 117
Amsterdam 159, 162

Breda 48
Bela Kun 85
Bethlen 86
Bismarck 107
Bargellini 131, 134, 141
Benedetti (Virginia) 136
Bologna 139
Busnelli (Manlio Duilio) 140
Baars (Jan) 142
Buonaiuti 161

Clémenceau 85
Colombo (Don) 105
Chesterton (Cecil) 107
Cesena 136
Emil Ludwig (Cohen) 10, 43, 88, 97, 101, 106, 113

Delcroix (Carlo) 89
Dictatuur 92
Dongen (Sjef van) 108, 110
„Dante vivo" 134

Ebert 85
Enghien (Duc d') 107
Epoca (l') 133
Esquilijn 159

Franciscus van Assisi 140
Fiordinano 134
Frontespizio (il) 131, 134
Faguet (Emile) 81
Forest (Ellen) 88
Frederik de Groote 107
Frankrijk 115, 116

Giovinezza 52, 82
's Gravenhage 50, 124
Gigli 71 v.v.
Gentizon (Paul) 111, 140, 152
Groeninx van Zoelen (Jhr. R.) 125
Genua 133
Gaiani 137
goedheid 120, 144

's Hertogenbosch 52
Horty 85
Hoogewerff (Dr. G. J.) directeur Ned. Hist. Inst. 125
Holland 124, 135
Huss (Jan) 136

Italië 14, 123

Japan 104

Kerensky 86
Kleine Entente 126

Lloyd George 85
Lenin 86
Landini (Pietro) 131
Lateraansch Accoord 150

Meldola 137, 138, 157
Maltoni (Michel) 137
Mussolini (Edvige) 137, 138, 149, 151, 152, 154, 157
Mussolini (Sandrino) 138, 156
„Montecitorio" (Tweede Kamer) 150
Mussolini 9, 10, 28, 43, 44, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 99, 101, 108, 109, 114, 117, 119, 122, 123, 124, 131, 132, 133, 142, 143, 144, 148, 153, 154
Mussolini (Arnaldo) 12, 79, 95, 114, 126, 130, 132, 133, 135, 137, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 150, 155, 157
Misciattelli (Piero) 83, 86, 108
Masaryk 85
Mussolini (Romano) 87
Mainardo (Bastiano) 95
Mussolini (Edda) 105
machiavellisme 106, 107
Moltke (von) 107
Manzoni 133
Maltoni-Mussolini (Rosa) 136

Nuland 69
Napoleon 88, 107, 119
Nederl. Volksfascisme 93
Nichetti 94, 110
Nobile 110
Nederlandsch Historisch Instituut 125
naïeveteit 141

Ormesson (Wladimir d') 117, 121

Papini 134
Paribeni (Roberto) 45
Piave 52
Philippus Neri (St.) 67, 68, 138
Primo de Rivera 86
Pilsoedski 86
Pius XI 89
Pact van Vieren 104
prussianisme 107
Popolo d'Italia (Il) 117

Rome 12, 14, 50, 103, 111, 124, 137, 138, 141, 151, 153, 159
Rijen 48, 49
Rathenau 85
Romeinsche Quaestie 89, 102
Rossum (Cardin. W. van) 108
Roosevelt (Theod.) 109
Romagna 111

Rabbi 133

Stresemann 85
Sarfati (Margherita) 88, 89
Shanghai 105

Tilburg 48, 49, 162
Toorop (Jan) 83, 87
Trotsky 86
Torlonia (Villa) 114, 115, 148

Temps (Le) 117, 121, 140, 148

Venizelos 86
vrijmetselarij 116
„Vita di Arnaldo" 12, 94, 95, 131, 136, 138, 144, 151, 156, 157

Wichman (Erich) 125

INHOUD

		blz.
I	VOORAF	9
	verantwoordelijkheid	10
II	DE TITEL (geruststelling)	11
	meer dan één Italië	11
	opgelegde „discipline"	12
	wat irriteert	13
III	DE POST EN DE HOSPITA	15
	het aanbod	15
	de carrozza-koetsier	16
	het pension	17
	Evviva l'Italia !	19
IV	DE IODIUM-ZEE VAN SANTA MARINELLA EN HET MOEDERKE	21
	de kust en de zee	21
	de legende	22
	de zware takkenbos	26
V	VRIJHEID BLIJHEID	29
	op reis zijn, alleen zijn	29
	de „gemengde gevoelens" van den Hollander	30
	niet kwalijk nemen	31
VI	HET SPEL DER FONTANA DI TREVI	33
	tre vie ?	33
	in den ochtend	34

		blz.
	het spel van het water	34
	lavoratori	35
	soldi visschen	36
	de decoratie	39
VII	„VIEL MEHR MITLEID”	41
	persoonlijk accent	41
	onverdiende smaad en eer	42
	„a quo trepidabo !”	43
	voor eenvoudigen en zwakken	43
VIII	ROMEINSCH FAMILIELEVEN	45
	de groote traditie	45
	de Italiaansche huismoeder	45
	mijn tehuis	47
	oude herinneringen (de Rijen)	48
	gasten	49
	slapen in de vlag	50
	„Je suis conscrit, conscrit, conscrit !”	51
	de Bossche citadel	52
IX	DE VERJAARDAG	53
	de weldoenster der familie	53
	leeftijd raden	54
	„Quando ritorna ?.....”	55
	Giovanni nog niet thuis !	55
X	0—5—1	57
	het telefoontoestel verhuist	57
	„l'ora esatta”	58
	stukjes dood	59
XI	LANGS DE STRAAT	61
	onverhoopte onderscheiding	61
	de tuin van Carlo Alberto	62
	bloemenverkoopstertje	63

		blz.
XII	WEER EEN ONDERSCHEIDING	65
	in de bus blazen	65
	tascabile borsalino	66
	Cugino en biechtvader	66
	oefening in nederigheid	67
	bij delicate menschen op bezoek	68
	de blije hoedenman	68
	een hoedje van mijn hoed	69
XIII	MUZIEK EN GIGLI	71
	de naargeestige binnenplaats	71
	het muziekske	72
	de nieuwe Caruso	73
	Italiaansch journalist	73
	operazanger-chansonnier	74
	haut monde van de pers	74
	het domineerende portret	75
	„Ecco Gigli !"	75
	geen opera, toch opera-zanger	76
	het onverzadigbaar publiek	77
XIV	HET MOREELE BEELD VAN BENITO MUSSOLINI	79
	schoolmeester	79
	educatore	80
	de onderwijzersopleiding	80
	demagogische elementen	81
	doch ook andere	81
	Staatsman opvoeder	82
	Vader van zijn volk	82
	„Ecco l'Italia !"	82
	eerste ontmoeting (11 Mei 1927)	82
	de bewondering van Toorop	83

biz.

domme vragen stellen 83
tweede maal (1 Mei 1929) 84
de custode 84
„Io rimango....." 85
verdwenen of gekortwiekte dictatoren 85
„Ik herinner mij heel goed...." 86
„Traduttore traditore" 87
drie prefazioni 88
tien keer per dag een schoon hemd... ben ik dan een groot man ? 88
de kleine trekjes 89
„een man zonder vooroordeelen" 89
zelfbewuste lyceum-studenten 90
„een draak, waardeloos prul" 91
„Is dictatuur synoniem van fascisme ?" 92
een autoritaire democratie 92
een synthetische formule 93
17 April 1933 94
een brief halen 94
het onthouden telegram 95
de wachtkamer 95
federale secretarissen op audiëntie 96
de fameuze zaal waar Herr Ludwig verdronk 97
medewerker 97
de moreele figuur 98
geen weerzin tegen hoogergeplaatsten 98
de mensch en de qualiteit 98
ik lees 99
Fransch spreken 99
ook Engelsch of Duitsch 100
ijdelheid 101

blz.
keerzijde der medaille 101
naïeveteit simuleeren 102
„een nieuw volk maken" 103
prestige van Italië 104
geen andere vertalingen 104
moeilijkheden in den tekst 104
Toorop's teekening 105
critiek op Emil Ludwig's „Colloqui" 106
naïeveteit en machiavellisme 106
„het karakter verandert niet" 107
de Latijn en de Pruis 107
naïeveteit en eenvoud 108
gebaar van heen te gaan 108
„de meest ideale mensch om mee te spreken" 109
behandelen naargelang ontvankelijkheid 109
„Tout ce que cet homme fait est merveilleux" 111
24 April 1933 111
geen andere vertaling 112
de onderscheiding van het vertrouwen 113
„het verlies van uw broer" 113
voetnoten in „Vita di Arnaldo" 113
op Villa Torlonia 114
„dat huis is niet van mij" 114
„Mijn volk !" 115
Frankrijk 116
„Freimaurerei" 116
de handdruk 116
de titel „Duce" 117
vrij van illusies 118
de grenzen van het mogelijke 119

blz.

objectieve subjectiviteit	119
monumentaliteit	120
goedheid en harmonie	120
remmen der latiniteit	121
zijn volk	122
de psycholoog	122
de boer	123
sympathie voor Holland	124
bij de opening van het Nederl. Hist. Instituut	125
Holland en de Kleine Entente	126
de „gemengde gevoelens"	126
palazzo Venezia 25 April 1933	127
Een oude dame tegenover mij	127
de fetish	128
andere litteratuur over Arnaldo ?	130
„Weeklacht der Broederliefde"	131
de ziel van Mussolini	131
de armoede zijner jeugd	132
mussoliniaansch concreet	132
de fameuze discretie	133
een telegram aan Bargellini	134
lof over il Frontespizio	134
„Waarom mijn portret daar ?"	135
voor armen in Holland	135
„Die erken ik niet meer"	136
„De levensbeschrijving van mijn Moeder"	136
Gaiani en Maltoni	137
anti-nepotisme	138
„lacciaie"	138
„dopo la sosta"	139
samenwerking met Arnaldo	140

blz.

	bloemlezing van Italiaansche lyrische poëzie	140
	oordeel over Paul Gentizon	140
	„Alleen de moraliteit interesseert mij"	141
	verachting voor het geld	141
	naïeveteit	141
	opvoeder	141
	haat tegen rijken en aanzienlijken	142
	ruige argeloosheid	143
	zoekende naar „La Dottrina del Fascismo"	143
	Mussolini over de goedheid	144
	de „finishing touch"	147
XV	DONNA EDVIGE	149
	observeeren in verschillende situaties	149
	mededeelingen als studiemateriaal	149
	kennismaking met Arnaldo	150
	ontdekking van het bestaan eener zuster	151
	vergeefsche pogingen	151
	de wereldpers verneemt nieuws	152
	het „streng bewaakte" huis	153
	de succesvolle poging	154
	telefoongesprek met Edvige	154
	als ware ik van de familie	155
	het verhaal over Arnaldo's overlijden	155
	gelijkenis	156
	foto en boek	157
XVI	SANT EUSEBIO	159
	lawaaiïg Rome	159
	in den Jordaan van Rome	159
	Sant Eusebio all' Esquilino	160
	zij-altaren	160
	het deel-nemende volk	161

		blz.
	nooit leest een priester alléén zijn Mis	161
	verschil in bijkomstigheden	162
	Paasch-communie uitreiken	162
	het volk ziet den priester	163
	geen litteratuur, doch devote aanwezigheid	164
XVII	ERICH WICHMAN TE MILAAN	165
REGISTER VAN NAMEN		177

COLOPHOON

Finito di stampare
nel Sant Antonio di Padova
13 giugno 1934
in Oisterwijk — Paesi-Bassi

De laatste vellen van dit boek zijn afgedrukt
op Sint Antonius van Padua
13 Juni 1934
in het twaalfde jaar van het Fascistische Tijdperk
te Oisterwijk (N.-Br.) — Nederland

